

- *V I T A I R A T* -

**MEGÚJÍTOTT SZABADELVŰ
ÉS
SZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG
MAGYARORSZÁGON**

2008

A tanulmány elkészítésében részt vettek

Boér Zoltán	Horváth Zoltán
Botos Balázs	Lentner Csaba
Csordás László	Práger László
Domokos László	Rózsás Tamás
Eőry Edit	Szakáli Lóránd
Gerendás János	Tóth Gergely

Kutatási titkár

Csizmadia Norbert

A tanulmányt szerkesztette

Cséfalvay Zoltán	Matolcsy György
------------------	-----------------

TARTALOM

Előszó	6
Credo	7
I. Jövőkép és nemzetstratégia 2025	10
1. Globális növekedési trendek - Európa, Egyesült Államok és Ázsia versenyében	10
2. A globális növekedési trendek hajtóerői: technológia, politika, piacok	11
3. Az európai integráció - bővítés és mélyítés	12
4. Globális gazdaság - európai kihívások	13
5. Magyarország nemzeti mélyponton	15
6. Az rendszerváltozás eltékozolt esélyei	16
7. Kitörési stratégiák	17
8. A sokkterápiák ára	18
9. Egy rövid aranykor a fonák és torz rendszerváltás menetében	20
10. Lopakodó válság	21
11. Nyugat-európai élet 2025-re	24
12. Európai mozaik – magyar modell	27
II. Gazdaságtörténeti tanulságok	34
1. Nemzeti függetlenség nélkül nincs siker	34
2. Ellentétes hatalmi érdekek zónájában nincs siker	35
3. Gazdasági ellenszélben nem lehet felzárkózni	35
4. Belső társadalmi modernizáció nélkül sem megy	35
5. Erős gazdasági növekedés a kísérlet elején és kudarc a végén	36
6. A felzárkózás a gazdasági szerkezet romlásával járt együtt	37
7. Erős állam, gyenge piaccal	37
8. A gazdasági ugrás nagy társadalmi ára	38
9. A gazdasági kudarcok és az elitek cseréje	40
10. Időzítés és kritikus tömeg	41
III. Közgazdasági arcképcsarnok	42
1. Három évszázad dióhéjban	43
2. Közműveltség	45
3. Adózás	48
4. Egyesülések, összefogás kérdése: (...)	50
5. Népesedési kérdés (...)	50
6. Elitek szerepe: (...)	51
7. Közlekedés ügye	51
8. Kereskedelem kérdése	54

9.	Magyar gazdaságpolitika szükségessége	56
10.	Iparosítás	56
11.	Igazságszolgáltatás	56
12.	Nemzetgazdasági tételek (...)	57
IV. Gazdaságelméleti alapvetés		61
1.	Sokszínű kapitalizmus	61
2.	Az angolszász modell	64
3.	Az európai szociális piacgazdasági modell	68
4.	A modellek tanulsága Magyarország számára	73
5.	A globális gazdaság szerkezete: a triádtól a hálózati gazdaságig	77
6.	Globális modellek versenye	80
7.	Új utak a szociális piacgazdaság és az angolszász modell között	83
8.	Magyarország: az európai és az amerikai modell határmezsgyéjén	85
V. Gazdaságpolitika: növekedés és egyensúly		96
1.	Növekedés és/vagy egyensúly	96
2.	Fonák fordulatok és felemás reformok	99
3.	Szociális piacgazdaság a szavakban - piaci fundamentalizmus a gyakorlatban	103
4.	A gazdaságpolitika úttévesztései Magyarországon	106
5.	Nyílt és rejtett csapdák	113
6.	Versenyképesség és új társadalmi szerződés	116
7.	Visszajutottunk a kiindulópontához	119
8.	Újraelosztás vagy növekedés	120
9.	Kulcskérdés a foglalkoztatás	122
10.	Új társadalmi szerződésre épülő adóreform	124
11.	Kicsi, de erős állam	126
12.	Jogállam és stabil gazdasági környezet	128
13.	Decentralizáció - a sokszínűség ereje	132
14.	A hazai humán és gazdasági erőforrások erősítése	135
15.	Magyarország új típusú versenyképességi tényezői	139
16.	Az új típusú versenyképességi tényezők új gazdaságfejlesztési prioritásokat kívánnak	143
VI. Humán erőforrások		146
1.	A szűk keresztmetszet: oktatás, képzés, egészség, kultúra...	146
2.	Népesedés	147
3.	Egészségügy	150
4.	Munkahelyteremtés	153
5.	Oktatás és képzés	161
Levél a politikának		165

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

ELŐSZÓ

1998 tavaszán jelent meg a Polgári Magyarország Közgazdasága c. kötet, amely a kormányzásra készülő ellenzéki erő, a Fidesz közgazdasági és gazdaságpolitikai alapvetését foglalta össze. Eljött az ideje, hogy összegezzük a közgazdasági elmélet, a gazdaságtörténet és a rendszerváltástól 1998-ig eltelt időszak főbb tanulságait.

Akkor reméltük, hogy új időszámítás köszönt be Magyarországon, reméltük, hogy a magyar gazdaságban elindítható az a fordulat, amely a szociális piacgazdaság európai modelljének hazai felépítéséhez vezet. Azt is reméltük, hogy a neoliberális piaci átmenet következtében előállt gazdasági csapdák és társadalmi örvények egy jó kormányzással széttörhetők és feloldhatók.

Reményeink valóra váltak: a polgári győzelem polgári kormányzást hozott. Elindult a neoliberális gazdasági modell túlzásainak kiigazítása, és a szociálisan kiegyenlített európai piacgazdaság kiépítése. A munkára épülő társadalom és a tőkét középpontba helyező gazdaság együtt váltak a politika iránytűjévé, a növekedés és az egyensúly együtt jelentették a gazdaságpolitika központi célját. A családra, gyermekvállalásra, tanulásra és tulajdonra épülő magyar polgári modell kezdett kibomlani a 20. század zűrzavarából. Egyszerre növekedett igazságosság és hatékonyság, gyorsult a növekedés és javult az egyensúly, erősödött hazai tulajdon és globális tőkevonzás.

A nemzeti érdeket középpontba állító kormányzás nemzetközi megbecsülést és térségi sikert hozott: a közép-európai térségben éllovas lett a magyar gazdaság. Ez a nemzeti öntudatból is táplálkozó siker új közhangulatot hozott: kicsit bizakodóbbak, kicsit boldogabbak lettünk mi magyarok.

Ez tört meg 2002 után. A polgári és nemzeti gondolat veresége vezetett el 2004, majd 2006 nemzeti mélypontjaihoz. 2002 után egy dilettáns, hibát hibára halmozó kormányzás térítette vissza Magyarországot a kudarcos rendszerváltás csapdákkal és örvényekkel tarkított világába. Így lettünk térségi éllovasból sereghajtók, újból vergődő, újra levert ország.

Tíz esztendő után, egy sikeres kormányzati ciklus tapasztalataival gazdagabban és egy kudarcos másfél ciklus következményeivel terhesebben most újra gondoltuk a polgári magyar gazdasági modellt, amely már egy megreformált európai szociális piacgazdaságra épülhet.

CREDO

Szabadelvű és szociális piacgazdaság

Magyarország gazdasági felzárkózása és társadalmi felemelkedése akkor sikerülhet, ha megtalálja a felzárkózás 21. századi modelljét. Ez nem lehet azonos az angolszász szabadpiaci modellel, de az európai szociális piacgazdaság tiszta modelljével sem. Új modellre, új kulcsokra, új megoldásokra van szükség.

Ennek oka nyilvánvaló: a szabad verseny piaci modell az állami szabályozás gyengeségei miatt rendre válságokhoz vezet, míg a szociális piacgazdasági modell a túlzott állami szabályozás miatt veszít versenyképességéből. Egyik túl kevés, másik túl sok állami szabályozást alkalmaz.

A magyar gazdasági modell azonban építhet mindkettőre, mert mindkét modell óriási történelmi sikereket ért le, de egyikre sem építhet kizárólagosan, mert ma mindkettőt megrázza az ázsiai modell globális versenye. Megítélésünk szerint mind a szabad verseny angolszász megoldásoknak, mind a szociális szempontokat érvényesítő európai modellnek lépnie kell egymás felé: egyik sem győzheti le a másikat, de mindkettő tanulhat a másiktól.

Új közgazdasági koalícióra van szükség piac és állam, verseny és szolidaritás, tőke és munka, profit és társadalmi haszon között. Új koalícióra van szükség a gazdasági versenyképesség és a társadalmi igazságosság között. Ezt az új koalíciót a politika képes megkötni, és a kormányzás eszközei képesek érvényesíteni.

A szabadelvű és szociális magyar piacgazdaság megoldásainak keresésekor számolni kell a sajátos magyar helyzetekkel. Nincs olyan tiszta, éteri modell, amely az Európai Unió minden országában sikeres lenne. A versenyképesség szempontjait is máshogy erősítik a német, francia, finn vagy ír modellben, nekünk is ezt kell tennünk.

A mai magyar piacgazdaság sem a verseny, sem a szociális kiegyenlítés terén nem hatékony. A két modellből a gyengeségeket emeltük át, az erősségeket nem. A piaci verseny gyenge, mert a piacokhoz, tudáshoz, tőkéhez, hitelhez, EU pénzekhez, közbeszerzési fejlesztésekhez és a szakképzett munkaerőhöz való hozzáférés terén éles különbség alakult ki nagyok és kicsik, globális tulajdon és hazai tulajdon, város és falu, főváros és vidék, fiatal nemzedékek és idősek, hátrányos helyzetűek és halmozottan előnyös helyzetben lévők között.

De a társadalmi kiegyenlítés is gyenge, mert az ezt szolgáló források felhasználása nem akadályozza meg a szegénységet, munkaképtelenséget, tartós munkanélküliséget, és a társadalmi leszakadást. Gyenge, mert alacsony színvonalúak a társadalmi közszolgáltatások az oktatás, egészségügy, állami adminisztráció, adórendszer, önkormányzati működés és a jogállam területén.

Ezért gondoljuk, hogy sem a magyar liberális piacgazdasági gondolatot, sem a konzervatív társadalmi szolidaritási eszmét nem sérti, ha gyökeresen átformáljuk a mai magyar modellt, mert valójában egyik sem működik, mindkettő torzóban maradt.

Álláspontunk szerint olyan magyar piacgazdaságra van szükség, amely egyszerre szabadelvű, és egyszerre szociális. Az új magyar modell főbb alapelveit és alapcéljait a következőkben látjuk:

1. Verseny a piacon

A gazdaság mindhárom szektorában – piaci szektor, állam, non-profit szektor- egyértelműen a verseny legyen a meghatározó erő. Legyen valódi verseny a piaci szektorban, ezért számoljuk fel a monopol helyzeteket, a verseny korlátozását, az erőfölénnyel való visszaélést és a korrupciót. Az állami közszolgáltatásokban versenyezzünk a leghatékonyabb európai államokkal. A civil szektorban legyen verseny a társadalmi feladatok nem profit központú ellátásért.

2. Szolidaritás és öngondoskodás a társadalomban

A piaci verseny mindig kiélezi az egyenlőtlenségeket a lehetőségek, a hozzáférések, a jövedelmek és a vagyon területén. A társadalmi szolidaritás európai elve azt jelenti, hogy a társadalom segíti az önhibáján kívül hátrányos helyzetbe jutott rétegeket, családokat és egyéneket. A társadalom többsége azonban képes saját sorsán javítani, ezért a társadalmi szolidaritás mellett egyre nagyobb szerepet kaphat az öngondoskodás. Az öngondoskodás egyre erősebb lehet a tudás, a munka, az egészség és a hosszú távú biztonság megszerzésében, biztosításában.

3. Igazságosság a politikában

A társadalom igazságérzetének megfelelő állami működést a politika képes érvényesíteni. Ehhez jogállamra és az igazságosság alapelveiben való közmegegyezésre van szükség. Ma egyik sem működik úgy, hogy a polgárok és közösségeik igazságosnak érezzék a mi életüket Magyarországon.

4. Versenyképesség a gazdaságpolitikában

A magyar gazdaságpolitika középpontjába a magyar versenyképesség állandó emelését célszerű állítani. A versenyképesség valamennyi területén gyökeres átalakításokra, reformokra van szükség. Legsürgetőbb az állami működés, az adórendszer, az önkormányzati rendszer, a fejlesztéspolitika, a kis- és középvállalati politika, az innováció és a kutatás-fejlesztés átalakítása.

5. Munkaközpontú gazdaság, társadalom és állam

A magyar gazdaság egyensúlyi és növekedési problémái mögött az Európában kirívóan alacsony foglalkoztatási szint áll. A gazdaság, társadalom és állam működését munkaközpontúvá kell átalakítani. A cél 1 millió új munkahely 5 éven belül.

6. Gazdasági dualitás felszámolása

A magyar gazdaság globális tőkével működő része magas termelékenységgel és erős versenyképességgel működik, a hazai tulajdonú mikro-, családi, kis- és középvállalatok termelékenységben és versenyképességben messze elmaradnak az előző szinttől. Az új magyar modell alapelve és alapcélja, hogy felszámolja a duális gazdaságot a magyar gazdaságban. A duális gazdasági szerkezet társadalmilag igazságtalan és gazdaságilag is alacsony a hatékonysága, ezért rontja a gazdasági és társadalmi versenyképességet.

7. Földrajzi dualitás felszámolása

A magyar gazdaság és társadalom térszerkezetében folyamatosan nőnek a területi különbségek: erős területi dualitás alakult ki. Egy észak-nyugat/dél-keleti lejtő szerint válik ketté az ország fejlettség, sőt fejlődési esélyek szerint is. Ennek folyamatos mérséklése az új magyar modell alapelve és alapcélja. A duális földrajzi szerkezet igazságtalan és korlátozza a versenyképességet.

8. Minőségi közszolgáltatások kiépítése

Az állam egy sor olyan szolgáltatást nyújt, amelyeket a piac nem nyújtana, vagy nem azon a költségszinten, amelyen az állam képes ezeket kínálni. Az európai modellben az oktatás, egészségügy, alap kutatások, biztonság, szabadság, tulajdon és vállalkozás védelme, és a jogállami működés jelentik a legfontosabb közszolgáltatásokat. Ezek minősége azonban ma mélyen a piac és a társadalom által igényelt szint alatt marad, és egyre nő a különbség a magyar és a fejlett európai közszolgáltatási minőség között, ezért gyökeres reformokra van szükség.

9. Család- és gyermekközpontúság

Európa egésze közös gyengeséget mutat a népesedés terén, ezért közös és országonként is változó megoldásokra van szükség. A családok megerősítése és a gyermekvállalás, valamint gyermeknevelés segítése igazságos, növeli a társadalmi működés hatékonyságát és erősíti a gazdasági versenyképességet. A gyenge család a társadalmi tőkeképzés gyengeségét jelenti, a kevés gyermek a jövő nemzedékekre rak a lehetségesnél nagyobb terhet, ezzel rontja a jövő magyar gazdaságának versenyképességét, így akadályozza a felzárkózást.

10. Tudás, technológia és társadalmi tőke központúság

Az angolszász, európai és az ázsiai felzárkózási modellek közös vonása, hogy három erőforrás játszik főszerepet a gazdasági növekedésben: a tudás bővülése, az új technológiák alkalmazása és a társadalmi tőke erősítése. A tudás bővítése az oktatás és képzés szerepének teljes átrendezését igényli, ezen belül a teljes életkor alatti tanulás kiépítése és a minőségi felsőoktatás megteremtése a legfontosabbak.

Az új technológiák alkalmazás a növekedés legfontosabb látható forrása, a gazdaságban, a családok és közösségek keretein belül és az állami működés terén egyaránt gyorsítani és szélesíteni szükséges az új technológiák, innovációk elterjedését.

A társadalmi tőke - együttműködés egyének és közösségek között, önbizalom, közbizalom, optimizmus, erkölcs, közhangulat - a legfontosabb láthatatlan forrása a gazdasági felzárkózásnak és társadalmi felemelkedésnek. Ma a társadalmi tőke terén lényegesen rosszabbul állunk, mint a pénz, hitel, tulajdon, tehát az anyagi jellegű tőke javakkal való ellátottság terén.

I. JÖVŐKÉP ÉS NEMZETSTRATÉGIA 2025

1. Globális növekedési trendek - Európa, Egyesült Államok és Ázsia versenyében

A globális növekedésre a 2025-ig terjedő időszakban a következő 10 alapvető összefüggést prognosztizáljuk:

- A globális gazdaság évi átlagos növekedése 4-5% között lehet.
- A globális konjunktúrát döntően Ázsia tartja fenn.
- A globális konjunktúra a 20. század második feléhez képest már kevésbé függ a fejlett gazdaságok konjunktúrájától, abban a fejlődő, illetve felzárkózó gazdaságok játsszák a főszerepet.
- A globális konjunktúra forrásainak szerkezeti módosulása a népesség globális arányaira vezethető vissza: az USA és Európa mintegy 1 milliárdos globális integrált népességéhez 2025-ig Ázsia további 2-2,5 milliárdos népességet integrál.
- A globális növekedésben továbbra is a feldolgozóipar és a szolgáltatások játsszák a főszerepet, de felértékelődik a kitermelőipar és a mezőgazdaság.
- Az USA 2025-ig még megőrzi vezető globális gazdasági szerepét a globális GDP termelésében és fogyasztásban, de már elveszíti a globális dinamikában az első helyet.
- Az Európai Unió jelentős gazdasági tévesztést szenved el Ázsiához képest, a globális dinamikában szerepe elhanyagolható lesz, ellenben a tudomány, kultúra, innováció, sőt a politika terén is növeli globális mintaadó szerepét.
- A globális gazdasági dinamika zömében a nagy ázsiai gazdaságoktól származik majd: Kína és India gazdasági felemelkedése a globális dinamika motorja.
- A globális gazdasági integráció már nem a globalizáció, hanem a regionalizáció keretében mélyül, tehát a három nagy térség - Észak-Amerika, Európa, Ázsia - belső integrációja erősebb lesz, mint külső integrációja.
- A globális gazdaságban a „back to the basics” fordulat meghatározó lesz: a termőföld, éghajlat, víz, energia és élelmiszerek az ipari és posztindusztriális korszakoknál jobban meghatározzák majd az egyes családok, települések, régiók, országok, nemzetek és nagy gazdasági integrációk működését, sikereit vagy kudarcait.

E globális trendek tanulmányunk szempontjából legfontosabb üzenete az lehet, hogy Magyarország egy globálisan tévesztő régió - Európa és az Európai Unió - része, ahol azonban a gyenge gazdasági dinamikát erős életminőség dinamika egyenlíti ki. Európa, ezen belül Magyarország elsősorban már nem a gazdasági növekedés dinamikájában versenyez majd Ázsiával, sőt még Észak-Amerikával sem, hanem az életminőséget meghatározó területeken. Ez a

mennyiségi szempontok helyett mindenben a minőségi tényezők szerepét állítja első helyre. Ez egyaránt igaz lesz az energia termelésében és felhasználásában.

2. A globális növekedési trendek hajtóerői: technológia, politika, piacok

2025-ig tovább gyorsulnak azok a technológiai, politikai és piaci változások, amelyek a harmadik, majd negyedik ipari forradalom következményei. A tanulmányunk szempontjából legfontosabb 10 trendet a következőkben összegezzük:

- Tovább halad előre a digitális forradalom, ennek következtében ma még alig előre jelezhető mértékben gyorsul a kommunikáció, információ előállítás, tárolás, feldolgozás és átvitel.
- A gazdasági növekedés anyag- és energia szükséglete tovább csökken az új technológiai áttörések következtében.
- A 21. század az innováció minőségi áttörései mellett a „mennyiségek kora” lesz, mert a nagy ázsiai gazdaságok felemelkedése hatalmas ugrást hoz a piacok mennyiségi oldalán. Az áruk, munkaerő, pénz és információ piaci mennyiségi forradalmat is mutatnak, nem csak minőségit.
- A globális piacokon a képzett, motivált, szorgalmas és tehetséges munkaerő lesz a szűk keresztmetszet, ez már a 20. század utolsó évtizedeiben is így volt, de a trend tovább erősödik.
- A pénz és tőke nem csupán nem lesz szűk keresztmetszet a globális piacokon, hanem óriási felesleg alakul ki, illetve a már ma is érezhető kínálati piac megerősödik. Ez globális, és régiós pénzügyi válságokhoz vezethet.
- A globális erőforrások megszerzéséért és megtartásáért rejtett háborúk indulhatnak, illetve a már ma is folyó politikai és katonai kezdeményezések felerősödhetnek.
- A piacok, a tőke és a pénz annak ellenére felértékelődik, hogy az államok, a munkaerő és a munka lesznek a globális gazdasági dinamika szűk keresztmetszetei: ez a „21. századi paradoxon”. Ennek oka az lehet, hogy az erős globális gazdasági dinamika elsősorban a tőkét és a pénzügyi intézményeket erősíti, nem az államokat, a munkavállalókat vagy a bért.
- A nagy ázsiai gazdaságok a mennyiségekben, Japán, az USA és az Európai Unió a minőségen keresztül versenyeznek a globális piacokon.
- A globális energia kínálat megfelel a globális energia keresletnek, de a termelők politikai problémái időszakosan és területileg aránytalanságokat okozhatnak, ami elsősorban a globális és regionális árakban jelentkezhet.
- A környezetvédelmi és környezet etikai megközelítések egyre erősödnek, ami az alternatív energiaforrások bővülő kiaknázását váltja ki.

E tényezők együtt Magyarországon is az életminőség felé fordulást eredményezhetnek a vizsgált időszak második felében, ami az energia tudatosság, megtakarítás és alternatív gondolkodás erősödését hozhatja magával.

3. Az európai integráció - bővítés és mélyítés

Az Európai Unió erősödésével, ezen belül az irányító központok - Európai Bizottság, Európai Parlament és Európai Központi Bank - jogkörének, jogosítványainak és befolyásoló szerepének erősödésével számolunk a 2025-ig terjedő időszakban. A következő mintegy két évtizedben nem a bővítés, hanem a mélyítés lesz a meghatározó tendencia az EU politikájában, amit kiegészít az Oroszországgal, Törökországgal, valamint a Maghreb térséggel fenntartott speciális kapcsolatrendszer fejlesztése.

2025-ig a következő 10 főbb trendet prognosztizáljuk az Európai Unió működésében:

- Az Európai Unió a globális gazdaság térvészítő régiója lesz, a következő két évtizedben az EU folyamatosan veszíthet mai gazdasági súlyából.
- Az EU térvészítése mögött az igen szerény gazdasági dinamika, valamint a népességvesztés húzódik meg. Európa népessége mintegy 30-40 millió fővel lesz kisebb 2025-ben a mai közel 750 milliós szinthez képest.
- Az EU folytatja, de a korábbiakhoz képest lassabban és kisebb földrajzi körben, a bővülést. Horvátország, néhány kisebb balkáni állam, majd Szerbia csatlakozása valószínűsíthető, Törökország és Ukrajna integrációja kérdéses, Oroszország csatlakozása valószínűtlen.
- Az EU integráció belső mélyülése felerősödik, ezzel tovább bővül a központi intézmények hatóköre és feladatköre.
- Az EU az életminőség terén a globális gazdaság vezető tényezője lesz, ami az oktatás, egészségügy, szabadidő, személyi szolgáltatások, turizmus, kultúra és politikai kultúra globális vezető szerepét hozza.
- A környezet és energia tudatosság terén az EU a globális gazdaság vezető tényezőjévé válik.
- Az energia megtakarítás és az alternatív energiaforrások használata terén az EU mutatja majd a legerősebb dinamikát a globális gazdaságban.
- Egy sor környezetvédelmi és energetikai területen az EU innovációs áttörések motorja lesz.
- Az EU tőkét exportál, és szakképzett munkaerőt importál a 2025-ig terjedő időszakban, de ezzel sem lesz képes fenntartani mai részarányát a globális GDP termelésében és fogyasztásában.
- Az EU globális összehasonlításban a stabilitás, egyensúly és egészséges gazdasági arányok térsége lesz, miközben a leggyengébb a gazdasági dinamikája. A kettő szorosan összetartozik: az erős dinamika sokszor és a legtöbb gazdaságban a szerkezeti aránytalanságok kiéleződésével jár együtt. A stabilitás és egyensúly ára az alacsony növekedés és térvészítés lesz.

Az Európai Unió belső fejlődési trendjeiből tanulmányunk szempontjából talán a legfontosabb üzenet az, hogy az EU vezető intézményeiben partnereket talál majd egy olyan magyar gazdaságpolitikai fordulat, amely felértékeli az energia megtakarítást, az alternatív energetikai megoldásokat és a környezetvédelmet.

4. Globális gazdaság - európai kihívások

A globalizáció kora a bőség kora. Az egész emberiség és a teljes Föld megnyílik az erőforrások szabad áramlása előtt. Közeli időbeli rokonunk, a 400 évvel ezelőtti barokk kor nyitotta ki és fűzte össze hirtelen a világot úgy, mint azt a ma élő emberiség teszi. Bőségben áll rendelkezésre nyersanyag és energia, tőke és munkaerő, tudás és technológia, piac és állam, nemzeti és nemzetközi intézmények, piacgazdaság és demokrácia, szabadság és biztonság, mindaz tehát, ami egy nemzet felemelkedéséhez elvileg szükséges. Európai nemzetként a bőség korának minden eleme elérhető számunkra. Ez nagy szerencse, mert a világ népességének még mindig kisebb részére igaz ez.

A szabad áramlások következtében már nem hátrány, hogy nem rendelkezünk jelentős természeti kincsekkel, nincs nagy belső piacunk, nincs öröklött gazdagságunk, nem vagyunk katonailag erősek, nincs tengerünk, továbbá, hogy földrajzilag kelet-nyugat és észak-kelet ütközőzónájában fekszünk. Sőt, e hátrányok többsége még előnyünkre is válik: kereskedelmi híd lesz a csatatérből, erős feltörekvési vágy a szegénységből, új modern iparágak a nyersanyagok és energiahordozók hiányából. A bőség globális kora a korábbi hátrányok előnyre váltását és a hiányok többletekre való átfordítását ígéri. Ez talán a legfontosabb nemzeti fordulat elmúlt 500 éves történelmünkben, mert korábban mindig hiányzott a siker egy vagy több nélkülözhetetlen feltétele. Hol a szabadság és biztonság, hol a piacgazdaság és demokrácia, hol a tőke, hol a piac: mindig hiányzott valami, ami nélkül nem lehetett sikert elérni. A Kárpát-medence népei, közöttük a magyar nemzet számára ma minden forrás adott, ami más nemzetek felemelkedését lehetővé tette, vagy teszi ma is. A svédok, dánok, finnek, észtek, bajorok, osztrákok és mások nemzeti sikere szemernyivel sem merített több erőforrásból, mint ami a magyarság számára a globális korban mára megnyílt.

A globalizáció hullámai

A globalizáció az elmúlt másfél évszázadra visszatekintve három nagyobb hullámban jelent meg:

- A 19. század harmadik harmadában indult az első globalizációs hullám, amit az 1914-45 közötti hosszú brit-német háború tört meg.
- 1945 után indult a második globalizáció, ami a két világrendszeren belül ment végbe: két fél volt, nem egy egész.
- Majd az 1970-es évtizedben indult a mostani harmadik, ami tartósnak ígérkezik. Századunk közepéig a stratégiai előrejelzések a globális piacgazdaság erősödésével számolnak, miközben fennmarad a demokrácia politikai kerete: van idő a felzárkózásra. A tudomány és a technológia permanens forradalmai is egyre újabb esélyt nyitnak az újak felemelkedésére: van idő a felzárkózásra.

A globális tér valamennyi stratégiai szereplője érdekelt a globális piacgazdaság fenntartásában, az Európai Unió államai az integráció mélyítésében: van idő a felzárkózásra. Az újbarokk kor új háborúi - az erőforrásokért és piacokért vívott nyílt és rejtett háborúk - döntően más kontinenseken zajlanak: van idő a felzárkózásra. Mindez nem jelenti, hogy válságok és kudarcok nélkül lehet hajózni e században, csak azt, hogy az ismert emberi történelemhez képest jobbak az esélyek a

sikerre. A 21. század új szerkezete - ami az információra, mint megosztásával önmagát bővülően újratermelő forrásra épít - nem csupán felkínálja, hanem ki is kényszeríti a gazdasági sikert, mert mindenki akkor jár jól, ha mindenki jól jár. E hosszú újbarokk korban, legalábbis Európában, döntően csak annak nem sikerül, aki elrontja: a siker a szabály és a kudarc a kivétel.

Európa, a szendergő óriás

A globális kor esélyeit azonban Európa kevésbé képes megragadni, mint az USA, Kína, India, illetve egy sor kisebb ázsiai ország. Az Európai Unió ma a globális gazdagság 21%-át állítja elő, 2040-re már csak 5%-át: Európa a világ tévesztő régiója. A csendes-óceáni térség már átvette az euro-atlanti térségtől a gazdasági motor szerepét, és századunkban ezt Európa már aligha szerezheti vissza. Európa csökkenő népességgel, elöregedéssel, a bevándorlók integrálásának nehézségeivel, drága jóléti állammal, és globális gazdasági leértékelődéssel küzd. Európa a 21. század döntő harcterén, a gazdaságban hátrányba került. Lehet-e nemzeti sikert elérni egy lemaradó régióban? Igen, lehetséges. Ezt bizonyítja a skandináv államok sikere, mert ezek ma a globális piacgazdaság legversenyképesebb gazdaságai, az ír siker, az „alpesi hármak”, tehát Svájc, Ausztria és Szlovénia, a holland pozíció megtartás, vagy a gyors észti felzárkózás. Ellenpéldák is vannak: a portugálok és görögök a felzárkózásban, az olaszok, németek és franciák az elért pozíciók megtartásában mutatnak gyengeséget.

Az Európai Unió gazdasági dinamikában nem, de életminőségben a globális tér vezető ereje lehet, miközben mélyül és bővül. Európa valójában a 21. századot átszenderegve a következő század nyertese lehet. Európa a mennyiségekben nem, de a minőségekben versenyképes lehet. Ez az igazi európai örökség, hiszen 1820-ig az emberi történelemben mindig Kína és India vezetett a mennyiségek terén. Ez a történelmi szerkezet áll helyre századunkban. Európa a tudomány, K+F, innováció, kultúra, oktatás, egészségügy, szabadidő felhasználás, környezet- és energia tudatosság, tehát egészében az életminőség terén tehet szert globális előnyre nagy amerikai és ázsiai versenytársaival szemben. Európán belül is az nyer, aki ezt az európai esélyt erősíti, és az veszít, aki nem tesz hozzá ehhez az európai álomhoz.

A magyar siker egy sor európai siker példáját követheti, miközben félszemmel a jó ázsiai példákra is figyelhet. Mi a kínai siker titka? Társadalmilag a jó oktatás, gazdaságilag az új technológiák gyors átvétele, politikailag az elitek vezetésbe történő beemelése, a decentralizáció: előbbiek adják a dinamikát, utóbbiak a stabilitást. Mi India titka? A jó felsőoktatás, a szolgáltatások jó minősége és az angol nyelvtudás. Az ázsiai sikerek tényezői azonban közösek az európai sikerekkel: a skandinávok oktatási és innovációs rendszere, az alpesiek szolgáltatásai, vagy az írek, észtek új technológiákra való összpontosítása éppen ezen az úton jár. Az elitek és a civil élet hatalomba való beemelése, a decentralizáció és a helyi szint ereje is közös az európai és ázsiai sikerekben.

Vissza az alapokhoz

A világ ma visszatér az emberiség alapjaihoz: újból a termőföld, az éghajlat, az élelem, az energia és a víz lesz a fontos. Furcsa dolog, de mi magyarok éppen abban vagyunk bővében, ami a 21. században a világ sok helyén szűk keresztmetszetté válik. A Kárpát-medence gazdag víz alatti és víz feletti vizekben, ivóvízben és termálvízben. A termőföld és a kedvező éghajlat is nagy kincs a mezőgazdasági élelmiszer árrobbanás idején. Az alacsony népsűrűség és tágasság is előny az életminőségre építő európai stratégiában. Az alternatív energiaforrások, különösen a nap, a geotermikus energia és a bioenergiák terén is bőségben vagyunk, és lehetnek még földgáz készletek a mélyebben fekvő rétegekben.

5. Magyarország nemzeti mélyponton

Magyarország válságban van. A krízis az állam, az ország és a nemzet szintjén egyaránt jelentkezik. A válság nyílt a pénz, a gazdaság, a politika és az erkölcs világában. A pénz válságát az államháztartás Európai Unióban legmagasabb hiánya és az euróra éretlenség jelzi. A gazdaság válságát a térségben legalacsonyabb növekedés és az egyre erősödő duális gazdasági szerkezet mutatja. A politika válságát a politikai osztály nemzeti megállapodásra való képtelensége, és a politikai intézményekbe vetett közbizalom zuhanása fejezi ki. Az állam erkölcsi krízise a kormányzó politikai elit hazugságai és alkalmatlansága miatt lépett fel. Ám az erkölcs válsága ennél szélesebb és mélyebb, az élet minden jelenségét átszövi. Egyszerre jellemzi az állam, az ország és a nemzet mai működését. Egyszerre jelenik meg a mély szegénység és a tömeges lecsúszás eltűrésében, a család- és gyermekellenes állami politikában, a munkaellenes kormányzati politikában, az egyre egyenlőtlenebb, igazságtalanabb vagyoni és jövedelmi szerkezetben, valamint a jövő mindennapi önfeladásában.

Új nemzeti mélypont

A nemzet válsága mélyebb az állam és az ország válságánál. Az újabb nemzeti mélypont 2004 és 2006 között vált nyílttá. Mérőföldkövei a 2004-es politikai kormányzati puccs, a nemzeti összetartozás népszavazásban megjelenő elutasítása, a 2006-os hazugságra épülő választási eredmény, az 1956-os forradalom 50. évfordulójának fonák „megünneplése”, és a magyar nemzet térségi, európai és globális leértékelődése. A nemzet válságának azonban ezek csupán jelei, az okok mélyebbek és rejtettek. A magyar nemzet krízisének döntő oka az, hogy az elmúlt két évtized történelmi fordulatait, új esélyeit nem volt képes felhasználni a nemzet alapvető betegségeinek orvoslására. A demokrácia, a piacgazdaság, és a nyugati integráció nem hozott pozitív fordulatot a nemzeti sorskérdésekben.

Tíz nemzeti betegség

Tíz akut nemzeti betegség sújtja országunkat, és egyiknél sem láthatóak a gyógyulás jelei:

- Ma sincs közmegegyezésre épülő pozitív nemzeti jövőkép és nemzetstratégia,
- a nemzettudat sebei nem hegedtek be,
- a nemzetépítés megtorpant,
- nem indult el sem demográfiai,
- sem népegészségügyi fordulat,
- foltosak és gyengék a demokrácia, a jogállam intézményei,
- antiszociális a piacgazdaság működése,
- az állam teher a társadalmon és a gazdaságon,
- a gazdasági felzárkózás megtorpant, és
- a középosztályosodásra épülő széles társadalmi felemelkedés bezáródóban van.

Eltelt két évtized, megtörtént minden lehetséges pozitív külső fordulat, még sincs pozitív belső fordulat a nemzet működésében. A rendszerváltás kudarca miatt van új nemzeti mélypont, ezért van újabb magyar dráma. Szekfű Gyula szavaival élve: megint „valahol utat veszítettünk”.

6. Az rendszerváltozás eltékozolt esélyei

A rendszerváltozás során eladjuk az állami és nemzeti vagyon nagyobbik részét anélkül, hogy ezzel egy tapodtat is haladt volna előre a nemzeti felzárkózás ügye. Elveszítjük a belföldi és keleti piacok meghatározó részeit. Az 1990 előtti félig polgárosodott társadalmi csoportok nem nőnek át tőkén és tudáson alapuló középosztályba. A belföldi tulajdont nagyjából külföldre cseréljük, ezzel elveszítjük a jövőbeli tőkeképződés anyagi alapját. Fennmarad az adósságcsapda, mellé épül a tőke és profitsapda. Elveszítjük a korábbi társadalmi tőke jelentős részét, a kialakuló félig fejlett demokrácia nem hoz új politikai tőkét. Az európai integráció pénzügyi hozadékát rosszul költjük el, a 2004-2014 között felhasználható ezermilliárdokból nem lesz magasabb foglalkoztatás és gyorsabb gazdasági növekedés. Lekéssük az eurót, az egyensúly és növekedés egymás kárára javul vagy romlik. Elindulunk egy harmadik jobbágyság felé, ami piacképes tőke és tudás nélküli tömeges társadalmi függésben jelenik meg. A gazdasági felzárkózás belső anyagi és humán erőforrásai az új évszázad második évtizedére kimerülnek.

Eliték és illúziók

A rendszerváltás piacgazdasági illúziója az volt, hogy a neoliberális elvek alapján automatikusan és gyorsan fejlett gazdaság és jólétben élő társadalom jön létre Magyarországon. Ezt az illúziót a hatalmi és pénzügyi elit építette fel, mögötte külső érdekek álltak. Az elit csoportok személyesen jól jártak a neoliberális elveken nyugvó piaci átmenettel, de a társadalom zöme nagyon rosszul. Az elit személyes gyarapodási vágya szembe került a közösség jólétével, és győzött. Az elit szabad és gazdag lett, a közösségek függő és anyagilag nehéz helyzetbe jutottak. Az eliték individuális

törekvését sem az állam, sem a nemzet, sem a családok nem voltak képesek korlátozni. Az individuális értékrend az elitek hatalmi helyzetével együtt a nemzet függő és esélyvesztő helyzetéhez vezetett. A külső erők az elit, és nem a társadalom szövetségesei voltak, mert részt kaptak a korábban felhalmozott javakból, és a jövőben képződő jövedelmek jelentős részére is jogot szereztek.

7. Kitörési stratégiák

Az individuális értékrend miatt egyéni és nem közösségi célokat követünk, ezt tovább erősítik az elmúlt évtizedek és évszázadok magyar történelmi kudarcai. Nemzeti és közösségi szinten nem értünk el tartós sikert, a kitörés csak egyéni és családi szinten volt lehetséges. A család feletti közösségek - munkahely, lakóhely, egyház, politika, állam, ország, nemzet és Európa - részéről nem várunk megoldást gondjainkra, nem számítunk rájuk, cserébe nem is teszünk értük túl sokat. Felelősséget döntően magunk és családjaink ügyeiért érzünk. Az egyéni megoldások rendre keresztezik a közösség érdekeit, mert egyéni érdekünk konfliktus esetén felülírja a nemzet, állam és más közösségek érdekeit.

Vállalkozói életforma, mint egyéni kitörési út

Az egyéni kitörési kísérlet többségi magyar életforma, aminek a gazdaság a legfontosabb területe. Magyarországon ma is az egyéni és családi kisvállalkozások jelentik a gazdasági kitörés, a társadalmi felemelkedés tömeges formáját. A családi vállalkozás nem egyszerűen munkahelyet jelent, hanem a siker és gyarapodás egyéni szabadságot lehetővé tevő formáját. Az egyéni vállalkozás szabadság élményt ad, a hierarchikus szervezet alkalmazotti létével szemben. A vállalkozói, sőt esetenként kalandozó életforma a munka világán túl az élet más területein is megjelenik, így az otthonteremtésben, a szabadidő felhasználásában és a társas kapcsolatokban is.

Munkaközpontú életstratégia

Az individuális értékrendből következik, hogy erősen vágyunk a sikerre, teljesítményünk elismerésére és ezt döntően csak munkán keresztül érhetjük el. A történelem rendre átírta a korábbi vagyoni gyarapodást, ezért a tőkejövedelem nem versenyképes alternatívája a munkának. A magyar életstratégiákban ezért a munka, munkahely, munkahelyi elismertség és a vállalkozói siker messze megelőzik a közösségi, szabadidős, valamint egyéni önkifejezési értékeket. A pénzügyi kényszer mellett ezért is választjuk szabadidőben is a munkát: anyagi sikerre vágyunk. A munkahely elvesztését, valamint a vállalkozói kudarcot ezért nem egyszerűen kedvezőtlen fordulatként, hanem egyéni tragédiaként éljük meg. A tanulást, valamint a szellemi értékeket is ezért tartjuk nagy becsben, mert segíti a munkán keresztüli kitörést.

Gyenge együttműködés

Az egyéni érdekek követése rendre olyan életstratégiát és életmódot alapoz meg, amikor mindent magunk akarunk elérni, nem törekszünk együttműködésre, nem osztjuk meg az információt és az erőforrásokat másokkal. Úgy érezzük, csak magunkra számítunk, közösségi segítségre nem. Bár rendre élünk apróbb-nagyobb szívességekkel és ezeket viszonzozzuk, hogy újra élhessünk velük, de ezek a szervezett tevékenységek szakadási pontjait hidalják át, nem építenek nyílt piaci és társadalmi hálókat. Azért működünk együtt másokkal a szürkegazdaság és társadalom határán, mert nem tudunk együttműködni a fehér gazdaságban és társadalomban. Megtanultuk, hogy nem bízhatunk az intézményekben, ezért kikerüljük őket, de nem építünk új intézményeket, mert akkor a szervezett együttműködésre kellene támaszkodnunk, amit szabadságunk korlátjaként és gyarapodásunk gátjaként élnénk meg.

Költségérzéketlenség és erős kockázatvállalás

Az individuális értékrend arra készítet bennünket, hogy nagy kalandokba bocsátkozzunk és sokszor irreális célokat tűzzünk magunk elé. Ez hajlamossá tesz bennünket az illúziókra, mert olyan erősen vágyunk a sikerre, az anyagi gyarapodásra, közben szabadságunk megőrzésére, hogy a választott megoldás valójában nem is létezik: csupán illúzió. Ez érzéketlenné tesz bennünket a költségekre és a kockázatokra. Nem azt nézzük, hogy megéri-e valamit elérnünk, hanem csupán azt, hogy mire van szükség ahhoz, hogy elérjük. Vállalkozásaink elején túlzottan optimisták, a vége felé már túlságosan pesszimisták vagyunk, ezért olyanba is belevágunk, amibe nem kellene, de azt is feladjuk, ami még nem veszett el. Saját munkánkat, energiánkat, szabadidőnket és jövőbeli lekötött erőforrásainkat nem számoljuk fel egyéni vállalkozásaink működtetésénél. Alapvetően a szabadság és a reménybeli siker számít, a költség és kockázat nem.

Állandó újrakezdések

A sokszor nem reális célok, a rossz előkészítés és az együttműködés hiánya sokszor kudarchoz vezetnek. Az erős vállalkozói hajlam, az egyéni érvényesülés vágya és a szabadság megőrzésének igénye azonban újrakezdésre ösztönöznék. A kudarcok ismétlődnek, mert a működés szerkezete nem változik, ezért igen gyakori az újrakezdés, de ritka a folytatás, a kiegyensúlyozott és lépésről lépésre való építkezés.

8. A sokkterápiák ára

A rendszerváltás történelmi esélyt nyitott Magyarország számára a gazdasági felzárkózásra és társadalmi felemelkedésre. Európában demokrácia, globális piacgazdaság nélkül e két cél nem érhető el. Közel két évtizeddel a piacgazdaságra és parlamenti demokráciára való áttérés után szembe kell néznünk azzal a kockázattal, hogy a 21. század első évtizedeiben e két nemzeti célt már nem érjük el: gazdasági fejlettségünk nem zárkózik fel a nyugat-európai szintre és a társadalom többségének életszínvonala sem éri el a nyugat-európai jólét szintjét. Miközben a

rendszerváltás hajnalán mi rendelkezünk a legjobb esélyekkel e célok elérésére, mára régiókban a mi esélyeink szűnhetnek meg először a történelmi utolérésre. Eleve reménytelen volt az utolérés, vagy mi rontottuk el?

Három sokkterápia határozza meg a mai magyar piacgazdaság torz szerkezetét. Az első az 1990-es évek elején követett mikro sokkterápia, amikor a piacgazdaságra való áttérést erőltetett menetben hajtotta végre a gazdaságpolitika. 1991-92-ben az állam gyorsította és mélyítette a gazdaság magától beindult válságát, amit a keleti piacok összeomlása és a politikai változások elkerülhetetlenül kiváltottak. 1989-92 között az amerikai és európai gazdaság recesszióban volt, ezért nem sokkolni kellett volna a magyar gazdaságot, hanem erősítő injekcióra lett volna szükség. Az 1990-es évtized első felében másfél millió munkahely szűnt meg. Ez évtizedekkel később is állandósítja a költségvetés egyensúlyi válságát, mert 57%-os foglalkoztatási rátával aligha lehet tartósan 3%-nál kisebb a költségvetés hiánya. A gazdaságpolitika nem az előző rendszerben kiépült piaci és vállalkozói kezdeményezésekre épített, hanem sokkterápiával lerombolta ezeket, és helyükre egy erős külföldi tulajdonú vállalkozói szektor épült fel. A belső piacot a privatizáció keretében globális szereplőknek adta át.

A második sokkolás 1995-96-ban, a Bokros-program keretében ment végbe. A sokkterápia szükségessége már indulásának pillanatában megszűnt, miközben kiindulópontja is hamis volt, mert nem futott el a lakossági fogyasztás. A gazdaság a sokkolás nélkül gyorsabban kilábalna a piaci átmenet transzformációs válságából. Az 1997-től javuló gazdasági helyzet nem a sokkolás eredménye, hanem a Bokros-csomag ellenére javult az egyensúly és gyorsult a növekedés.

A harmadik sokkolás 2007-2008-ban következik be, első két rokonához hasonlóan hibás gazdaságpolitika eredménye, mert nem a foglalkoztatás bővítésével és magasabb növekedéssel teszi rendbe a költségvetést, hanem növekedési és foglalkoztatási áldozattal. A javulás így nem tartós lesz, hanem időleges, és az áldozat szükségtelen.

A sokkterápiák közös vonása, hogy téves diagnózison alapulnak, hibás terápiát követnek, globális érdekeknek kedveznek, miközben a nemzeti és helyi érdekekkel szembe mennek, diktatórikus módszerekkel valósulnak meg, kizárják a közmegegyezést, rombolják a társadalmi tőkét és hatásuk hosszú időszakra visszaveti a magyar fejlődést.

Sokkolni azért kellett, mert Magyarország önmagától más utat választott volna a piacgazdaság felépítésére. A sokkolás révén gyorsan végbementek azok a fordulatok, amelyek nem a korábbi rendszer ellentétét, hanem fonákját hozták létre Magyarországon. A korábbi állami tulajdon helyére egy túlsúlyos globális tulajdon állt, szemben egy olyan kiegyensúlyozott tulajdonosi szerkezettel, amelyben a nemzeti, magyar magán, helyi és globális tulajdon egészséges arányokat mutat. A belföldi természetes monopol területeken a korábbi állami monopóliumok helyére magánmonopóliumok léptek ahelyett, hogy versenyhelyzet alakult volna ki. Az állami nagyvállalatok túlsúlyával szemben globális nagyvállalati túlsúly épült ki, egy egészséges, a kis- és középvállalatokra épülő vállalati szerkezet helyett. A régi állami eladósodást új követte, ahelyett, hogy a cseh, szlovák, szlovén szintre mérséklődött volna eladósodásunk. Az állami vállalatok belüli rejtett munkanélküliség külső nyílt munkanélküliséggé alakult, nem jött létre teljes foglalkoztatás. A korábbi duális szerkezet egy új kettős szerkezetnek adta át a helyét,

amelyben a versenyképes exportálók és a lemaradó belső piacra termelők között nagy a rés. A korábbi rendszert társadalmi igazságtalanságok, bezáródó mobilitás, széttartó területi különbségek, rossz fizikai és lelki állapot, szabadság-hiány és társadalmi elégedetlenség jellemezték. A fonák fordulatok következtében ezek fennmaradtak, miközben a szabadság hiányát a biztonság hiánya váltotta fel. A régi rendszer pazarló tervgazdasága és igazságtalan társadalma helyére egy hasonlóan pazarló piacgazdaság és torz társadalom lépett, egy nyugat-európai hatékony és társadalmilag igazságos szociális piacgazdaság helyett.

Az új rendszer Magyarországon a régi rendszer fonákja lett, nem az ellentéte. Nem őrzi a megőrzendő értékeket, mert az új mindenhol a régi helyére lép, nem mellé. Az új piacgazdaság összességében nem mutat hatékonysági többletet a régivel szemben. Az új rendszer rendre megismétli a régi rendszer hibáit az egyensúly felborulása, a növekedés feláldozása, az eladósodás, az alacsony foglalkoztatás és az erőforrásokkal való pazarlás területén.

9. Egy rövid aranykor a fonák és torz rendszerváltás menetében

Gazdasági aranykor

A fonák és torz rendszerváltás lassan két évtizedes történetében mégis felcsillant a siker reménye egy rövid, 1997-től és 2002-ig tartó időszakban, amit joggal nevezhetünk ma már az új magyar piacgazdaság aranykorának. Aranykorról akkor beszélhetünk, amikor gyors növekedés, javuló egyensúlyok, csökkenő munkanélküliség, bővülő foglalkoztatás, az EU átlaghoz való gyors közeledés és a régiós átlagot meghaladó teljesítmény jellemzi Magyarországot. Valóban, az aranykor öt évében egyszerre javult minden egyensúlyi mutató és gyorsult a növekedési ütem. Az infláció csökkenő pályára állt, a külgazdasági egyensúly jelentősen javult, a GDP arányos államháztartási deficit 3% alá süllyedt, az állami eladósodás jelentősen csökkent, a magyar gazdaság egészségesen működött. Ezzel szemben a betegség jele, ha egy gazdaságban felszökik a láz, tehát nő az infláció, ha egyre csak többet költ az állam, mint a bevételei és a különbséget új hitelekkel fedezi, valamint ha nem képes kiegyensúlyozni az áruk és a pénz külkereskedelmét, tehát ha nő a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiánya. Az aranykorban a jó egészséget javuló egyensúlyok jelezték.

Jó egyensúly tartósan csak javuló reálgazdaság esetén lehetséges. Az aranykor öt évében, de különösen az 1999-2001 közötti években minden reálgazdasági mutató javult. Az EU és régió átlaghoz képest erős volt a növekedés, gyorsan bővült a munkahelyek száma, emelkedett a beruházási ráta és a GDP 1% fölé nőtt a K+F tevékenység. A hazai kis- és középvállalkozások tőkéhez jutottak, hidak épültek a globális cégek hazai leányai és a magyar tulajdonú vállalkozások között, nőtt a külföldi tőkebeáramlás, valamint kétszeresére bővült az új otthonok építése. Gyorsult a termelékenység növekedése és jelentősen javult a versenyképességi helyezés.

Szakítás a sokkterápiákkal

A gazdasági siker mögött a korábbi sokkterápiákkal való szakítás állt. A jó kormányzás és a helyes gazdaságpolitika azonban még nem lett volna elegendő a kor bearanyozásához. A siker legfontosabb tényezője egy láthatatlan belső fordulat volt, amely megerősítette a nemzeti öntudat, a közbizalom és önbizalom forrásait. A közösségi értékrend erősödött és a túlzottan individuális értékrend kontroll alá került. Az állam működésében a nemzet, mint közösség szolgálata került az első helyre. A nemzet szellemi, lelki, kulturális és érzelmi összetartozása nem mérhető, mégis szinte tapintható motorja lett a gazdasági sikernek. Az emberek boldogságát azonban mérik, és a boldogság nemzetközi világrangsorában is jelentősen javult Magyarország helyezése.

Záródó gazdasági és társadalmi csapdák

A hibás kormányzati politika miatt a gazdaságban rövid idő alatt záródnak azok a csapdák, amelyek a fonák rendszerváltás során alakultak ki. Ha nem tudjuk csökkenteni az állami költségvetés hiányát, akkor nő az eladósodás, ezzel nőnek a kamatok, megint nő az adósság: záródik az adósság csapda. Ha nem tudjuk megerősíteni a magyar tulajdonú vállalkozásokat, különösen a kis- és középvállalatokat, akkor a gazdasági teljesítmény egyre nagyobb részét adják a globális cégek, ezzel nő a hazai jövedelem országból való kiutalása, ezért nő a hazai cégek tőkehiánya, még több külföldi tőkére van szükség: záródik a tőke- és profit csapda. Az alacsony foglalkoztatás miatt nincs elég költségvetési bevétel, elromlik az egyensúly, kiigazítás kell, ezért elromlik a növekedés, és nincs elég új munkahely: záródik a foglalkoztatási csapda.

A társadalomban is örvények lépnek működésbe. A rossz fizikai és lelki állapot az elgyengülő gazdaság miatt nem javul, mert az élet minden területén nő a bizonytalanság és erősödik a kiszolgáltatottság érzése. Az emberi erőforrás kihasználtsága ötödével kisebb, mint a nyugat-európai országoknál, ezért gyenge az innováció és K+F, alacsonyak a bérek, kicsi a magyar hozzáadott érték aránya a gazdaság magas termelékenységű működő részében. A döntően anyagi és egyéni életcélok egyre messzebb kerülnek: tömegessé válik az eladósodás, az elvándorlás és az egészség megromlása. Az egyéni és családi örvények a társadalmi tőke rejtett, de gyors fogyását eredményezik. Az erősen individuális értékrend miatt az anyagi célok kudarcá az életstratégia kudarcát jelenti, és ha ez tömeges, akkor felerősödik a pesszimizmus, bizalmatlanság, irigység, ellenségesség, egyéni sorsrontás és bezárkózás. A társadalmi örvények felgyorsítják a gazdasági csapdák bezáródását, és ha ezek zárnak, akkor a társadalmi örvények is tovább mélyülnek.

10. Lopakodó válság

Nyolc jelentős kihívás veszélyezteti a 21. századi magyar sikert, melyek ráadásul nem egyenként, hanem csapatosan járnak: nem elég egy hurokból kibújni, az összesből ki kell húzni a fejünket.

2003 után a globális gazdaság új időben hajózik. Ezt jelképezik - ikertornyok lerombolása - és erős tények - kőolaj árrobbanás, nyersanyag árrobbanás, élelmiszer árrobbanás, éghajlati változások, vallási és energia háborúk - egyaránt jelzik. Új inflációs korba értünk, amit a pénz és tőke

gazdasági igényektől elszakadó feleslege, valamint az alapvető jóságok - termőföld, élelmiszer, energia, víz, jó levegő, lakóter - szűkössége határoz meg. Ez lopakodó gazdasági válságot hoz, ami pénzügyi válságokban, továbbá az erőforrások birtoklásáért folyó nyílt és rejtett háborúkban jelenik meg.

Modelltévesztés

A magyar sikert az is veszélyezteti, hogy szemlátomást nem találjuk a megújított európai szociális piacgazdaság és az angolszász liberális gazdasági modell okos arányát. Nem találtuk el az állam és a piac arányát, egyaránt gyenge maradt a verseny és a szolidaritás, a külföldi és hazai tőke között nincs egészséges arány és összekapcsolódás, a vállalkozások és közösségek elmennek egymás mellett, a kormányzás és a civil élet együttműködése nem harmonikus: modelltévesztésben vagyunk.

Gazdaságpolitikai úttévesztés

Ismételten megtorpan a növekedés és felborul az egyensúly, mert a gazdaságpolitika – a gazdasági aranykor öt évét leszámítva - rendre utat téveszt. A foglalkoztatás bővítése és az egészséges növekedés helyett sokkterápiákat követ. Ezekkel felesleges áldozatokat hárít át a társadalomra és a gazdaságra, sorozatban vét szarvashibákat, nem válaszol időben az új kihívásokra: mindez sokba kerül, nagyon sokba. A gazdaságpolitikai úttévesztés rejtett ára, hogy mára leállóban vannak a felzárkózás liftjei a magyar gazdaságban.

Gazdaságfejlesztési úttévesztés

A magyar jövőkép hiánya miatt nem tudjuk, hogy 2025 körül milyen gazdasággal szeretnénk versenyezni a globális és európai piacokon. Ezért sincs nemzetstratégiába integrált gazdasági stratégiánk, így fejlesztési stratégiánk. A tudásra, innovációra, K+F tevékenységekre, oktatásra és okos szolgáltatásokra épülő európai sikerek nem állnak példaként a magyar fejlesztéspolitika előtt. Fejlesztési iránytű nélkül hajózunk, mert a 2007-2013 közötti kormányzati fejlesztési tervek célpontja egyedül az európai uniós források lehívása, ezért a fejlesztéseket nem 2025-ből vezeti vissza, hanem a múltból előre: ez biztos út a lemaradás megőrzéséhez.

Kárpát-medencei horizont hiánya

Jövőkép és nemzetstratégia nélkül nincs koncepciónk, erre épülő fejlesztéspolitikánk a Kárpát-medence egységes gazdaságának helyreállítására. Ez lenne gazdasági felzárkózásunk egyik legfontosabb térbeli forrása és ez nincs jelen fejlesztési terveinkben. Minden, ami századunkban a fejlődés forrása - tehetség, képzettség, víz, termőföld, éghajlat, biztonság, természeti környezet, energia - együtt van jelen a Kárpát-medencében, együttes kiaknázása vezet sikerre, a politikai tagoltság fenntartása melletti használata a siker ellen hat. A Monarchia egységes térkezelése

éledhetne újjá, a modern technológiák többletével: ehhez egységes Kárpát-medencei Fejlesztési Tervre lenne szükség, ma ilyet hírből sem ismerünk.

Társadalmi örvények

A fogyó és idősödő népesség, a terjedő mélyszegénység, a gyengülő családi és egyéb közösség, a társadalmi tőke apadása, a közvélemény mély pesszimizmusa, a nemzeti önbecsülés hiánya, a fogyó közbizalom, az állam megújuló támadásai egyén, közösség és vállalkozás ellen, a globális vallási reneszánsz európai határoknál való megtorpanása és a tudástőke rejtett leértékelődése mára társadalmi örvényekké álltak össze. Ezek közös vonása, hogy az örvény mélypontjának eléréséig nincs megoldás: még lefelé megyünk. Minden örvény közül talán a tudástőke relatív és rejtett leértékelődése a legveszélyesebb, mert ez századunk döntő frontja: ha itt egy nemzet kudarcot vall, akkor nem lesz esélye a gazdasági sikerre, e nélkül nem lesz képes a többi örvényből kilépni. A globális vezető szint elérése az oktatás, képzés, tudás, innováció, kutatás-fejlesztés és a tehetség kiugrása terén döntő láncszem lenne a társadalmi örvények megszakításában.

Gazdasági csapdák

A gyenge növekedés, rossz egyensúly, a tőke- és profitsapda, az alacsony hozzáadott értékű gazdasági szerkezet, a gyenge minőségű közszolgáltatások és egy sor más gazdasági gyengeség mára csapdaként működik. Ezek közös vonása, hogy csak eltökélt kormányzati, közösségi, üzleti és egyéni együttes, összehangolt működése esetén lehet megszüntetni a csapdákat. Először a csapdák záródásán lehet lazítani, majd fokozatosan lehet szétörni a csapdák szerkezetét: ehhez sok idő, erős akarat, segítő szövetségek és jó adag szerencse is kell. Ma egyik sem áll a pártunkon: az idő fogy, még a felismerésig sem jutottunk el, ellentétes érdekek érvényesülnek, és a szerencse is elpártolt mellőlünk. A gazdasági csapdák záródását elősegíti a társadalmi örvények mélyülése, és megfordítva, a gazdasági kudarc is mélyíti az örvényeket.

Politikai csapdák

A társadalmi örvényekből gazdasági sikerrel lehetne kilépni, ehhez a gazdasági csapdákat kellene szétörni, amihez azonban egységes politikai akarat és közmegegyezés szükséges. A mai mértékű politikai szembenállás és száraz polgárháború közegében azonban erre esély sincs: a politika besétált a saját maga által állított csapdába. Közmegegyezés kellene a háborús felek politikai megállapodásához, de a mai magyar politika miatt nincs közmegegyezés.

11. Nyugat-európai élet 2025-re

Névházasság

Európai Unió csatlakozásunk megerősítette azt a belső és külső illúziót, hogy Magyarország alapvetően európai normák szerint működik: ez azonban, mily sajnálatos, nem igaz. Magyarország földrajzilag, történetileg és kulturálisan európai ország, de a politika, gazdaság és társadalom működése nem érte el az Európai Unió belső mércéjének szintjét. Európa uniója a nyugat-európai megoldások európai kiterjesztését jelenti, egyfajta európai belső globalizációt, de a közép- és kelet-európai országok uniója csak a kezdetét, és nem a lezárását jelenti a térség nyugat-európai szintre emelésének. A térség államainak egy része, közöttük Magyarország ma valójában névházasságban él az unión belül Nyugat-Európával, mert nem történt meg a nyugat-európai működési logikák és szabályok teljes átvétele. Sőt, a politika, társadalom és gazdaság fontos területein a nyugat-európai mintákkal ellentétes megoldások is fennmaradtak, újból megerősödtek, vagy újonnan elterjedtek. Ez az Unió számára is hordoz történelmi kockázatot, mert a kölcsönös érdekeken alapuló névházasság is házasság, így a közép- és kelet-európai régió eltérő működése is fertőzheti, morzsolhatja és elhajlíthatja a nyugat-európai működést.

Távol Nyugat-Európától

Nyugat-Európa a szovjet birodalom felbomlása utáni történelmi helyzetet gyorsan kihasználta és névleg integrálta a térséget, de a közvetlen és azonnali gazdasági előnyökért cserébe lemondott a térség gazdaságának, társadalmának és politikájának mélyreható, nyugat-európai típusú átalakításáról. A parlamenti demokráciára, polgári társadalomra és piacgazdaságra történő átmenetet teljesítettnek fogadta el anélkül, hogy ragaszkodott volna az átalakulások következtében létrejött új állam alapvető nyugat-európai normák szerinti működéséhez.

A mai magyar piacgazdaság nem a nyugat-európai szociális piacgazdaság logikáját követi, a mai magyar állam nem jóléti jellegű, a mai magyar társadalom nem polgári jellegű és a többpárti demokrácia nem eredményezett jogállamot. Ma a tulajdonnal nem jár együtt felelősség, a verseny nem szabályoz és nem érvényesül a gazdasági esélyegyenlőség. A mai magyar társadalom nem polgári jellegű, mert nem került többségbe a tulajdonon és tudáson alapuló önálló polgári lét, helyette az államtól való függés, valamint a külső tulajdonnak való kiszolgáltatottság kerültek túlsúlyba. A magyar demokrácia ma európai jogállam nélkül működik, ahol az állam a jóléti vonások leépítésén, és nem megerősítésén fáradozik.

Nyugat-Európa helyesen tette, hogy kiaknáztatta az európai integráció történelmi esélyét, de történelmi hibát vétett, amikor nem követelte meg az európai alapszabályok maradéktalan érvényesítését az állam, a politika, a társadalom és a gazdaság területén. Az USA ezzel szemben 1945 után Németország és Japán esetében következetesen végigvitte a demokráciára és piacgazdaságra való átállítást: e két nemzet elmúlt 60 évben elért történelmi sikereinek ez döntő forrása. Nyugat-Európának a térség 2004-es formális integrálása után új szakaszt kellett volna kezdenie, az élet minden területén kitűzve a nyugat-európai, tehát európai unió mércéket. Ennek hiányában egyre erősödik a történelmi kockázat, hogy a térség jelentős része, benne

Magyarország, nem a nyugat-európai működési modellt építi ki, ami a látványos első bővülési szakasz után később megakasztja az integráció mélyülését.

Jövőkép: otthonos polgári világ - Nyugat-Európa, itthon

2025-re egy olyan Magyarország jövőképét érdemes felrajzolnunk, amely az élet meghatározó területein már a nyugat-európai működés jeleit mutatja és dinamikusan beállítja a nyugat-európai országok mintáit, arányait és megoldásait. Magyarország nyugat-európai jellegtől való eltéréseit alapvetően a mennyiségek okozták történelmünk során, amelyekből végül minőségi elfordulások léptek elő. Az itthoni Nyugat-Európa ezért nem egyszerűen egyes minőségi jellemzők feltűnését jelenti, hanem azok kritikus mennyiség szerinti előfordulását. A társadalmi szerkezet a tulajdonon és tudáson alapuló középosztály legalább kétharmados túlsúlya esetén veszi át a nyugat-európai működés jellemzőit. Ez stabilizálja a gazdaságot és a politikát, teremti meg, tartja fenn a szociális és jóléti államot, egyben ez garantálja a jogállami normák betartását. A nyugat-európai társadalom megteremtése során külön nemzeti célunk a népesedési és egészségügyi fordulat végrehajtása. Nyugat-Európa egy sor országában - Franciaország, Nagy-Britannia, Írország, Svájc, Svédország - a gyarapodó népesség a modell fontos része, mi ezt a Nyugat-Európát választjuk, nem a népesség fogyásaiba beletörődő államok modelljét. A nyugat-európai társadalmak számára a lelki és fizikai egészség, valamint a folyamatosan növekvő várható életkor természetes, 2025-re ezt kívánjuk elérni itthon is. A nyugat-európai társadalmak alapvető jellemzője a magas foglalkoztatottság: 2025-re 70% fölé kívánjuk emelni a magyar foglalkoztatási rátát. A nyugat-európai államok működésében a társadalmi jólét és az igazságosság középponti helyet foglal el, ezért 2025-re olyan magyar állami működést építünk fel, amely a közszolgáltatások középpontjába a társadalmi igazságosságot állítja. A nyugat-európai társadalmi modellben nincs helye a kiterjedt és tartós mélyszegénységnek, 2025-re a mai 10-15%-ról 5% alá szorítjuk le a szélsőséges szegénység arányát Magyarországon.

A nyugat-európai jogállami működés itthoni felépítése a jelenleg működő többpárti demokrácia alapos felülvizsgálatát igényli. Tételesem rögzítésre kerül, hogy az állam működése során hol és milyen mértékben marad el a jogállami mércétől, és határidőket rendelve 2025-ig felszámoljuk az elmaradásokat. A törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a végrehajtó hatalom számára egy új „Demokrácia program” kerül előírásra, amelynek minden pontja a nyugat-európai jogállami működést veszi alapul.

Magyarország ma az átlagos uniós gazdasági fejlettség 65%-át éri el, ezzel elmarad a nyugat-európai fejlettség felétől. A jövőkép részeként célunk, hogy 2025-re meghaladjuk az akkori nyugat-európai gazdasági fejlettség kétharmadát, és az uniós átlag 100%-át, egyben átlépjük az Unió akkori átlagos életszínvonalát. Ez évi átlagos 2%-os közeledést céloz meg Nyugat-Európához, erre a teljesítményre a magyar gazdaság a mostani évtized elején már több éven át képes volt.

Merjünk a legjobbak lenni!

Nemzetstratégiánk kiindulópontja, hogy a nemzet jövőképében megfogalmazott cél akkor érhető el, ha újból a térség legjobbjai leszünk. A történelem 2025-ig biztosan nem ad esélyt arra, hogy térségünk mintegy 150 milliós népessége - új EU tagok, Ukrajna és a Balkán - egyszerre és együtt beérje Nyugat-Európát. A legjobbak között kell lenni a legjobbnak, ez már jobb út a sikerhez, mint vergődni a középmezőnyben.

Széchenyi egyértelmű üzenetet küld: „Merjünk nagyok lenni”. Merjünk tehát újból a közép-európai térség legjobb gazdasága lenni, a legjobb versenyképességgel, a leggyorsabb növekedéssel, a legvonzóbb beruházási területként, a legalacsonyabb inflációval és kamatszinttel, a legalacsonyabb munkanélküliséggel, a leggyorsabban növekvő foglalkoztatási rátával, gyors és kiterjedt innovációval, magas K+F ráfordítással. Ehhez olyan kormányzás vezet el, amely az állam és az üzleti élet mindenre kiterjedő szövetségére épül. A szövetség alapja az a közös cél, ami a nemzetstratégia kiindulópontja: újból Magyarország legyen a térség éllovasa. Ez a nemzeti és globális tőke, a kisvállalkozók és nagyok, a bankrendszer és a reálgazdaság, a főváros és a vidék szövetségére épülhet. Az állam vállalja, hogy a térségben legjobb üzleti környezetet kínálja a vállalkozásoknak, cserébe gazdasági sikert kap. A nemzetstratégia részeként az állam minőségi fordulatot hajt végre a közszolgáltatások működésében, kiemelten az államigazgatás, az oktatás és az egészségügy területén. A nemzetstratégia keretében a gazdaság és társadalom is szövetséget köt egymással, ennek középpontjában az a megegyezés áll, hogy a térségben legjobb gazdaság pénzügyi forrást ad a térségben leggyorsabb bérfelzárkózásra.

A nemzetstratégia sok eszköz együttes alkalmazását kívánja, ezekről társadalmi megállapodások rendelkezhetnek, de ezek közül is érdemes kiemelni egyet: az oktatást. A nyugat-európai szint elérése, mint nemzeti cél a gazdasági sikert középpontba helyező nemzetstratégia esetén érhető el, ez azonban két döntő gazdasági feltételre épül: az új technológiák gyors és kiterjedt alkalmazására, valamint a nemzetközi szinten is kiemelkedően jó oktatásra.

A térségben legjobb gazdasági működés feltétele és eredménye is egyben egy életminőségi fordulat Magyarországon. Az egészségügyi mutatók gyors és jelentős javulásában, a várható életkor nemzetközileg is jelentős hosszabbodásában, valamint a társadalmi közérzet és közhangulat fordulatában jelenhet meg az életminőségi fordulat, ami tehát oka és következménye is annak, hogy újból a magyar gazdaság a térség éllovasa.

Együtt a Kárpát-medencével

Magyarországon belül igen egyszerű összefüggés érvényesül a sikerre: ha a többségnek sikerül, akkor jól megy az országnak, ha csak a társadalom kisebbik része sikeres, akkor nem mehet jól az országnak. Ha azonban nem megy jól az országnak, akkor a többségnek sem mehet jól: ezért kell közös jövőkép és nemzetstratégia. Ezek az összefüggések a Kárpát-medencére is igazak: a Kárpát-medence külön egységeit olyan szorosan fűzik össze természetföldrajzi, történelmi, infrastrukturális, gazdasági, kulturális, nyelvi és más kötelékek, hogy az egész akkor lehet sikeres, ha a belső egységek többsége az, azok többsége azonban csak akkor lehet sikeres, ha az egész

Kárpát-medence gyorsan fejlődik. Ráadásul a magyar nemzet nem egyetlen állam határai között él, hanem a Kárpát-medencében szétagolva, így a magyar nemzetstratégia valójában csak a magyar nemzet kárpát-medencei stratégiája lehet!

Ma ott tartunk, hogy a Kárpát-medencében működő államok közül Magyarország sereghajtóvá vált, tehát a Kárpát-medence egységére épülő nemzetstratégia magyar képviselte elgyengült. A többi itt élő nép számára talán kevésbé egyértelmű az összefüggés, hogy a Kárpát-medence egységes gazdasági és társadalmi terének megteremtése a nyugat-európai felzárkózás fontos forrása, mint számunkra magyarok számára, ezért szükség van a magyar motorra. Magyarország akkor lesz képes sikeresen képviselni az egységes Kárpát-medence gazdasági és társadalmi - de nem politikai - koncepcióját, ha újból a térség éllovasa lesz, ha visszaszerzi dinamikáját és tekintélyét. A Kárpát-medence nélkül nincs hosszú távú tartós siker, de ehhez rövidtávon érzékelhető fordulatra van szükség itthon, a magyar gazdaság és társadalom működésében.

12. Európai mozaik – magyar modell

21. századi sikerünk nem építhet kizárólag sem az angolszász szabadpiaci megoldásokra, sem az eredeti európai szociális piacgazdaságra, de igen sokat meríthet azokból a sikeres európai példákból, amelyek valamit, ami fontos, igen jól oldottak meg. Majd minden fejlett EU tagállam felfedezett és felépített egy vagy több olyan gazdasági és társadalmi megoldást, amelyek a siker forrását jelentik.

A magyar modellbe, tehát a szabadpiaci és megújított szociális piacgazdaság magyar működésébe szervesen beépíthető egy sor jó európai megoldás. Ezek:

Francia családpolitika

Az EU tagállamai közül a francia családpolitika érte el a legnagyobb sikert a gyermekvállalás ösztönzésében. Miközben az EU tagállamainak többségében csökken a népesség, illetve ahol nő, ott ez alapvetően a bevándorlás következménye, a francia népesség növekedés jelentős mértékben a magas születésszám eredménye. A titok nyitja az, hogy a nők gyermekvállalási kedvét befolyásoló valamennyi társadalmi és gazdasági feltételt gyermekbaráttá tették. Az adórendszer közvetlenül is támogatja a gyermekvállalást, a női foglalkoztatás speciális szabályozása feloldotta a „munka vagy gyermek” kérdést, átalakítva azt „gyermek és munka” lehetőséggé, a bölcsődék és óvodák lényegében minden gyermeket befogadnak, a társadalomban divat a gyermekvállalás. A francia modell azért sikeres, mert nem csupán egy területen - pl. részmunkaidős foglalkoztatás - kínálja a „gyermek és munka” személyes döntés feltételeit, hanem egyszerre minden fontos területen.

Francia egészségügy

A francia egészségügy minden felmérés szerint a legjobb Európában, és valószínűleg a kanadai és szingapúri egészségüggyel holtversenyben a legjobb a világon. Miközben az USA GDP-arányosan már 16 %-ot költ egészségügyre, a 10%-os francia arány ennek csak kétharmada: mégis jobb a francia egészségügy az amerikaiénál. A titok nyitja az állami és a magán egészségügy egymást igen jól kiegészítő működése, a műszeres innováció és a költségtakarékosság együttes követése.

Finn oktatás

A PISA felmérésekben - az olvasási készség, valamint a matematikai és természettudományos ismeretek szintje - egyértelmű a finn vezető szerep. Finn és nemzetközi oktatási szakemberek ennek okát abban látják, hogy a finn oktatási modell senkit nem hagy el, a kitűnő tanulókat és a rossztanulókat azonos osztályban hagyja, mindenre több időt hagy, mint a többi európai alap- és középfokú oktatási modell. Egy vagy két évvel később kezdődik az általános iskola, mint a többi európai államban, de ezt megelőzi egy ingyenes és választható felkészítő év. Tovább is tart, mert csak 16 éves korban kell eldönteni, hogy valaki gimnáziumba vagy szakképzést adó iskolába megy-e tovább, és a középiskola 19 éves korig tart. Az egész finn- és skandináv- társadalmat jellemző közösségi beállítottság mellé az idő lazább, rugalmasabb kezelése járul, ami a felsőfokú képzésben is folytatódik.

Svéd K+F és innováció

A globális versenyképességi besorolásokban a skandináv államok végeznek az élen, itt is a svéd kutatás-fejlesztést és innovációt tartják a legjobbnak. A titok egyik forrása az állam és a magánszektor hatékony együttműködése. Ez alapvetően a kitűnő egyetemek és a globális piacon is sikeres nagyvállalatok igen szoros együttműködésére épül.

Cseh állami tulajdon

A szemünk előtt alakult ki egy hatékony megoldás az állami vagyon működtetésére Csehországban. Ma a cseh gazdaságban a hazánkkal közel azonos népesség mellett 950 ezerrel több az adózó munkahely: a foglalkoztatási ráta 66 %, az 57 %-os magyar aránnyal szemben. Ha a magyar foglalkoztatási szint elérné a cseh szintet, akkor a mai magyar GDP legalább hatodával nagyobb lenne: a foglalkoztatási hiány miatt ezért 5000 milliárd forint hazai teljesítménytől esünk el. Egy adó és járulékreform után az adócentralizáció a mai 40 % körüli szintről 30 % közelébe csökkenne, ezért a többlet GDP adóbevételei többlete 1500 milliárd forint körül alakulna, miközben a szükséges adó- és járulékcsoökkentések 1000 milliárd forintot igényelnének. Ez tartós költségvetési egyensúlyt teremtené.

A cseh-magyar eltérés döntő területe az állami vagyonban van: a csehek megőrizték a stratégiai ágazatokban az állami tulajdon túlsúlyát, ezért nem szűnt meg 1 millió munkahely, mi nem. A cseh GDP növekedés 2002 után már magasabb a magyarnál, a reálkeresetek szintje közel

harmadával magasabb a magyarnál, és ezek mögött alapvetően az állami vagyon hatékony kezelése áll.

Holland részmunkaidő

Európában a holland gazdaságban a legmagasabb a részmunkaidős foglalkoztatás, ezen belül a nők részmunkaidős elhelyezkedése. A modell az 1980-as évek holland gazdasági válságára adott választ, amikor kiderült, hogy pénzügyi megszigorításokkal, ezen belül adóemelésekkel tartósan nem lehet egyensúlyba hozni a holland költségvetést. Ezt csak a munkanélküliség nagyarányú tartós bővítése és a foglalkoztatás emelése oldja meg. Széles körben bevezették a részmunkaidős foglalkoztatást, ezzel néhány év alatt 16%-ról 4%-ra mérsékeltek a munkanélküliséget: az eredmény tartós, az új foglalkoztatási formák népszerűek.

Holland virágkertészet

Ez a sikerágazat ismert, de az már kevésbé, hogy milyen gyorsan globalizálja a holland virágkertészeti ipar termelését. Ma már a holland virágtermelés közel 40 %-a Afrikából, elsősorban a vízben bővelkedő Kenyából származik. A holland virágkertészet sikere a hagyományok és a globalizáció együttes kiaknázásán alapul.

Észt e-kormányzás

Az észt gazdasági siker az adórendszer korai átalakításán - 1990-es évek eleje -, az elektronikai ipar megteremtésén és az e-kormányzáson alapul. Európában az észtek körében a legmagasabb az elektronikus adózás, ügyintézés: ez jó közhangulatot, állami megtakarításokat, a képzett munkaerő üzleti szektorban való elhelyezkedését hozta magával.

Szlovák adórendszer

Az egykulcsos szlovák adóreformot 2004-ben vezették be, azóta megbízhatóan működik, bevételi többlettel zár. A megoldás valójában egy trükk volt, mert a 19%-os adókulcsot úgy alakították ki, hogy a korábbi adókedvezmények eltörlésével a rendszer nullszaldós legyen. Hatékony és jól eladható kormányzati innováció volt, mert alig volt kockázata, miközben nagy volt a hozadéka. Az időzítést részben az EU tagság határozta meg, részben az, hogy már a bevezetést megelőzően nőttek a költségvetési adóbevételek a külföldi autóiipari beruházások és a csökkenő munkanélküliség következtében.

Szlovák autóiipar

Szlovákia a külföldi autóiipari befektetések következtében ma több autót állít elő, mint a cseh, magyar és lengyel autóiipar: ipari előzmény nem volt, ahogy a mi esetünkben sem, mert a korábbi

csehszlovák autóipar bázisa a cseh és morva területek voltak. Szlovákia nagyon rövid idő alatt, szinte előzmények nélkül vált európai autóipari óriássá, amiben a tudatos gazdaságpolitikai döntések játszották a főszerepet.

Bajor és sváb közép vállalkozások

A 20. század közepén még legszegényebb két német tartomány - Bajorország és Baden-Württemberg - a 20. század végére a két leggazdagabb és legstabilabb német tartománnyá vált. A siker mögött az autóipar és a szerszámgépipar áll, ezek döntően erős közép vállalatokhoz kötődnek. A német autóipari konszernek globálisan közepméretűek: ez alól csak a Wolkswagen konszern kivétel, a bajor Audi és BMW, valamint a stuttgarti Daimler-Benz globális közép vállalatok. A dél-német közép vállalatok sikere a tartományi kormányok, a helyi egyetemek és a helyi üzleti élet kitűnő együttműködésén alapul. A közös alap a minőség, a K+F és az innováció.

Szlovén hazai tulajdonú exportáló kisvállalkozások

Szlovénia térségünk igazi sikertörténete, mert 2007-ben először volt képes az euró bevezetésére, és növelni tudta korábbi fejlettségi előnyét a régióban. A szlovén siker jelentős mértékben azon alapul, hogy hazai tulajdonban - sokáig önigazgatói tulajdonban, majd ebből átalakulva már csoportos és egyre inkább családi tulajdonban - tartották az üzleti szektort, nem adták belső piacukat és exportpiacukat külföldi cégeknek, ezért a profit otthon marad.

Az alacsony külföldi tőkebefektetési arány ellenére magas az export/GDP arány, ami arra mutat, hogy a hazai tulajdonú szlovén kisvállalkozások globális versenyképessége magas.

Oszták turizmus

Európában, így a világon is az oszták turisztikai rendszer érte el az egyik legnagyobb sikert. A siker mögött több tényező húzódik meg: családi tulajdon, csoportos magán befektetések, 12 havi turisztikai vonzerő, a turisztikai fejlesztések földrajzi szétterítése, a központi, tartományi, helyi és családi fejlesztési elképzelések összehangolása, a finanszírozás megoszlása az előbbi szereplők között, a jó infrastruktúra miatti jó elérhetőség, és végül a folyamatos szolgáltatási minőség javítás. Mindezek a tényezők valójában három tényezőre épülnek: a családi tulajdonra, a minőségre és arra az alapelvre, hogy az ország minden területén kiépíthető turisztikai vonzerő.

Oszták lakáspolitikai

Európában az oszták lakáspiac működése példaértékű abból a szempontból, hogy a legkisebb költségvetési ráfordítással - a GDP 1,1 %, szemben az EU 1,7 %-os arányával - itt épül a legtöbb új otthon. A spanyol, brit, svájci épített új otthon szám állampolgárokra vetítve nagyobb, de ez döntően külföldi tulajdont jelent. A hatékonyság titka az, hogy az oszták kormány és tartomány

döntően (90 %) csak új otthon építésére ad támogatást, a lakbér támogatás aránya 10 %, szemben a többi szociális lakáspolitikát alkalmazó nyugat-európai országgal, ahol az állami támogatás nagyobbik hányada megy lakbértámogatásra. Jó példa még a bécsi lakásszövetkezetek működése is.

Osztrák logisztikai rendszer

Ausztria logisztikai rendszere a globális rangsorok második legjobbjára, ami példátlan siker egy tengeri kijárat nélküli hegyvidéki országnál. A siker nyitja az, hogy a hátrányt változtatták előnnyé, abból faragtak előnyt, hogy Európa közepén minden tengeri és óceáni kijáratától messze vannak, de éppen a legjobb helyen ahhoz, hogy Európa nyugati és keleti, valamint északi és déli közlekedési és kereskedelmi útvonalait összekössék.

Spanyol ingatlanfejlesztés

Az utóbbi két évtized legnagyobb európai ingatlanfejlesztési sikere a spanyol tengerpartok turisztikai célú fejlesztése. Egyedül Andalúziában - 6 millió helyi polgár - évente 80 ezer lakáscélú ingatlan épült - nálunk a csúcsponton 42 ezer - egészen a mostani ingatlanpiaci megingásig. A titok nyitja, hogy a külföldi befektetők három nagy csoportját vonzották a tengerparti befektetésekre: a brit, a német és a skandináv befektetőket. A vonzerő az éghajlat és tenger mellett kiterjed az angol nyelvű iskolahálózatra, a kitűnő magánkórházakra, valamint a jó pénzügyi és egyéb szolgáltatásokra.

Spanyol bevándorlás politika

Európa egyik legsikeresebb példája a bevándorlók integrációjára Spanyolország. A franciák arab-integrációja, illetve a németek török és kurd integrációja gyakorlatilag kudarcba fulladt, a svéd sikeres, de korábbi, az ír igen sikeres, de alapja az írek visszatelepülése, és a svájci szintén sikeres, de igen speciális: zömében a globális gazdag bevándorlókra terjed ki. A spanyol siker egyértelmű: az utóbbi 20 év alatt 37 millióról 46 millióra nőtt a népesség. A bevándorlók túlnyomó része spanyolajkú, ami nagy könnyebbség, azonos kultúrkör és vallás, de a siker igazi alapja az, hogy munkát adtak a bevándorlóknak. Erre a turisztikai és ingatlanpiaci fejlesztések miatt volt képes a spanyol gazdaság.

Brit üzleti szolgáltatások

Nagy-Britannia állt át Európában a legsikeresebben az ipari alapú gazdaságról a szolgáltató típusú gazdaságra, amelynek középpontjában az üzleti szolgáltatások, legelől a pénzügyi és tanácsadói szolgáltatások állnak, a személyi szolgáltatások szintje ettől lényegesen elmarad.

A siker forrása az angol nyelv globális győzelme a francia, spanyol és német felett, de ez nem lett volna elég: az üzleti szolgáltatások tudatos fejlesztése áll a sikeres átmenet mögött.

Dán szövetkezetek és nagyvállalatok

Az adóparadicsomok után ma Dániában a legmagasabb az egy főre jutó GDP Európában, és ez a skandináv szociális modell mellett két vállalkozói sajátosságra is támaszkodik. Az egyik a dán szövetkezés, ami a mezőgazdaságból indult, de áttért a kereskedelemre és a gazdaság más területeire is. A másik a kis gazdaság nagy globális vállalatai, amelyek innovációs húzóerőt adnak a dán gazdaságnak. A vállalati sikerek mögött az a dán - protestáns hagyományokban gyökerező - felfogás áll, hogy senkit nem szabad elhagyni, mindenkit képezni kell, össze kell fogni, érdemes szövetkezni.

Német és dán megújuló energia

A megújuló energiaforrások terén ma a német és dán ipar érte el a legtöbbet, a portugálok és spanyolok gyorsan jönnek fel, de a vezetők őrzik helyüket. A siker döntő forrása, hogy az állam az adórendszer, fejlesztéspolitika, lakáspolitikai és környezetvédelmi politikák közös prioritásként határozta meg a megújuló energiaforrásokra való átállást. Ez döntően a szél és a napenergia hasznosítását jelenti. A tudatos gazdaságpolitikai prioritás az állampolgári és üzleti szemlélet megváltoztatásától indult, célzott K+F és ipari programokkal folytatódott, majd célzott lakossági és önkormányzati programokba futott ki.

Ír városfejlesztés

A kevés ír nagyváros tudatos fejlesztése akkor indult el, amikor a kormány és az önkormányzatok felismerték, hogy a külföldi tőkebeáramlás akkor lehet sikeres, ha a tőke jó életminőséget talál, mert a tőkével érkeznek befektetők, menedzserek és tanácsadók: akik csak jó helyre mennek szívesen. Később a bevándorlók egyre nagyobb száma is a városfejlesztés fontosságára mutatott rá, ezért Dublin induló fejlesztése után a kisebb vidéki városokban is rehabilitációs programok indultak el. A városfejlesztés sikerének két egybefonódó forrása az volt, hogy az önkormányzatok saját ingatlan cégeket alapítottak egy-egy városrész rehabilitációjára, majd beengedték a magántőkét. Segítette a folyamatot a gyors növekedés és az amerikai turizmus felfutása is.

Ír gyógyszeripar

Az ír gazdasági csoda Európában a leggyorsabb és leglátványosabb gazdasági utolérés, amit nem halványít el a mostani gazdasági lassulás sem, mert a történelmi utolérés már sikerült. E mögött több tényező áll: megkötött és betartott társadalmi-gazdasági megállapodások, eredményes családtámogatás, EU támogatások okos felhasználása, amerikai működőtőke beáramlás, írek visszavándorlása, munkaerő-piac megnyitása az EU állampolgárok felé.

Az ipari export látványos felfutása áll a középpontban, és itt az elektronikai termelést tartják döntőnek. Valójában azonban az ír ipari export 40 %-a a gyógyszeriparból jön, ráadásul hazai

K+F nélkül. Az ír siker láthatatlan forrása az amerikai gyógyszeripari befektetések révén előállt export: míg az elektronikai termékek árszintje süllyed, a gyógyszeriparé nő, ezért vesz részt valójában nagyobb mértékben a gyógyszer, mint az elektronika az ír gazdasági csodában.

Svájc, mint globális telephely

A sikeres európai példák közül is kiemelkedik Svájc, ahol a bankrendszert szokás első helyen említeni. Több más tényező is vezető szerepet játszott azonban Svájc sikerében, néhány ezek közül: a pénz 150 éves stabilitása, az infrastruktúra magas műszaki fejlettsége, a svájci műszaki oktatás igen magas minősége, a hazai kis- és középvállalatok fejlettsége, az óra-, műszer- és gyógyszeripar, a mezőgazdaság és élelmiszeripar, valamint a turizmus. A sikert azonban tovább erősítette, hogy Svájcba települt több globális cégcsoport menedzsmentje és K+F központja. A siker lényege, hogy Svájc egyszerre az egyik a legjobb a hazai tulajdonú kis- és középvállalkozások, valamint a globális cégcsoportok terén: a két „végletet” együtt használja, nincs dualitás a gazdaság szerkezetében.

Izraeli innovatív kisvállalkozások

A sikeres globális példák közül igen jó példa az izraeli innovatív kisvállalkozások sikere, ami több, talán máshol kevésbé követhető tényezőn alapul: az állandó háborús fenyegetésen, sőt belső polgárháborús és külső háborús állapoton, az amerikai katonai és technológiai támogatáson, a jó egyetemeken, valamint az agyelszíváson. Az izraeli példa mégis vizsgálendő abból a szempontból, hogy milyen kormányzati, üzleti és szervezési eszközökkel érték el, hogy nem nagyvállalatok, hanem kis- és közepes méretű vállalkozások állnak az innováció középpontjában.

Izraeli vízgazdálkodás, erre épülő mezőgazdaság

Izrael oldotta meg a világon a legjobban a vízgazdálkodás problémáját, ami ma hasonló előnyt ad Izrael számára, mint az évezredes pénzgazdálkodás és kereskedelmi jártasság. A sikeres vízgazdálkodás lehetőséget adott arra, hogy nagy vízigényű növénytermesztésre alapozzák a mezőgazdaságot. Elsősorban a kertészeti siker példaértékű és követendő.

II. GAZDASÁGTÖRTÉNETI TANULSÁGOK

Az elmúlt négy évszázadra visszapillantva Magyarország valamennyi jelentősebb gazdasági és társadalmi felzárkózási kísérlete végső mérlegét tekintve kudarccal végződött. Kudarccal zárult:

- az Erdélyi Fejedelemségben elindított felzárkózási kísérlet a 17. században,
- az Osztrák-Magyar Monarchia kereteiben az 1867-es Kiegyezés és az első világháború közötti időszakban végrehajtott gyors és látványos modernizáció, valamint
- a Szovjet Birodalom által ránk erőltetett keretekben az 1947 és 1990 között indított ideológiailag vezérelt és eleve elvetélt felzárkózási kísérlet.

Az előttünk álló - immár negyedik - felzárkózási kísérlet sikere szempontjából tehát elengedhetetlenül fontos, hogy tisztában legyünk az eddigi kudarcok okaival.

1. Nemzeti függetlenség nélkül nincs siker

Mindhárom kísérlet közös vonása, hogy egy olyan nagyhatalom árnyékában ment végbe, amely nagyhatalom néhány évtizeddel a kísérlet beindulása után letűnt a színről. 1686 politikai pontot tett a 17. században beindult kísérlet végére, 1914 szintén politikai vonalat húzott az 1867-ben beindult kísérlet után, 1990-ben pedig alapvetően a Szovjet Birodalom felbomlása törte szét az amúgy kifulladásig tartó gazdasági felzárkózás politikai keretét. Mindhárom politikai keret nagyhatalmi volt, korlátozta Magyarország függetlenségét és végül korának vesztese lett, ezért a magyar gazdasági felzárkózás mind a három kísérlete eleve kudarcra volt ítélve.

Mit mutatnak ezzel szemben a három hazai kísérlettel párhuzamosan futó sikeres európai felzárkózások? Elsősorban azt, hogy az adott történelmi szakaszokban is lehetséges volt a felzárkózás, de csak önálló nemzetállami keretek között és a politikai függetlenség mellett. Németalföld politikai függetlensége meghozta a holland felzárkózást a 17. században, Németország politikai és állami egységének 1870-ben történt megeremtése segítette a német felzárkózást a 19. század végén, és az 1955-ös osztrák államszerződésben rögzített politikai függetlenség, valamint örökös semlegesség megfelelő kereteket adott a sikeres osztrák felzárkózásnak.

Az eddigi három sikertelen magyar felzárkózás tanulsága, összevetve a korabeli sikeres felzárkózásokkal az, hogy letűnő nagyhatalmak kebelében nem terem siker. Ezzel szemben a korabeli gazdasági sikerek a politikai függetlenséghez és az önálló nemzetállami keretekhez kötődnek.

2. Ellentétes hatalmi érdekek zónájában nincs siker

A kudarcnak azonban minden esetben mélyebb politikai és katonai okai vannak. Egy kis európai nemzet sikeres gazdasági felzárkózása és társadalmi felemelkedése kudarcba fullad akkor, ha az erősebb nagyhatalmak érdeke ezzel ellentétes.

- Az Erdélyi Fejedelemségben elindított felzárkózási kísérlet sorsát a 17. században szinte eleve megpecsételte, hogy a nyugat-európai protestáns országok és városok az európai hegemoniára törő katolikus Habsburg-házat a Török hatalom megerősítésével kívánták kétfrontos harcra kényszeríteni.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia idején lezajlott felzárkózási kísérletet - a gazdasági sikerek ellenére - szintén eleve kudarcra ítélte, hogy a nagyhatalmak a soknyelvű és soknemzetiségű birodalom helyett a nemzetállami törekvések pártjára álltak.
- A Jaltai Egyezmény következtében kialakult Szovjet Birodalom pedig megalakulásának pillanatától kezdve az új világhatalom, az Egyesült Államok ellenfele volt, így a zsákutcás modernizációt járó Szovjetunió felbomlása és vele együtt a kelet-közép-európai kisállamok felzárkózási kísérletének kudarcba fulladása csak idő kérdése volt.

3. Gazdasági ellenszélben nem lehet felzárkózni

Hasonlóképpen gátolja a felzárkózás sikerét, ha a tágabb gazdasági környezetben olyan korszakváltás megy végbe, amihez már nem képes az ország alkalmazkodni:

- Az Erdélyi Fejedelemség felzárkózási törekvéseit nagyban beárnyékolta, hogy - Amerika felfedezése után - a világ gazdaság súlypontja az Atlanti óceán két partjára helyeződött át.
- Az 1867-es Kiegyezés után Magyarország - több évtizednyi késéssel - viszonylag gyorsan felvette az iparosítás fonalát. Ám ez a gyors iparosítás is kevés volt ahhoz, hogy önálló és erős polgárság alakuljon ki, amely képes lett volna a századforduló motorizációra és a nagyipari tömegtermelés megjelenésére épülő új ipari-technológiai paradigmájának az átvételére.
- Az 1947 és 1990 közötti, erőltetett iparosításra építő felzárkózási kísérletet kudarcra ítélte, hogy a fejlett országok az 1970-es évektől kezdve az iparról a szolgáltató szektorra, nagyipari tömegtermelésről a rugalmas termelési módszerekre helyezték át a gazdasági növekedés súlypontjait. Ezzel a posztindusztriális váltással pedig a szocialista országok egyszerűen nem tudtak lépést tartani, mivel a tervgazdaság termelés-központú logikájával nem fért össze az új korszak fogyasztó-központúsága.

4. Belső társadalmi modernizáció nélkül sem megy

Végül az eddigi kudarcok tanulsága, hogy társadalmi modernizáció és demokratizálódó politikai keretek nélkül nem reális a gazdasági felzárkózás.

- Az Erdélyi Fejedelemség által indított 17. századi felzárkózási kísérlet idején a sikeresen feltörekvő országok mindegyikében - mindenek előtt a Németalföldön - az a polgárság volt a siker motorja, amely nálunk messzemenően hiányzott.

- A polgárság és a demokratikus intézményrendszer gyengesége akadályozta a felzárkózási kísérletet az Osztrák-Magyar Monarchia idején is.
- A Szovjet Birodalom pedig eleve olyan társadalmi rendet erőltet Magyarországra, amely ellenzett mindenfajta versenyre és innovációra épülő társadalmi modernizációt, így a gazdasági felzárkózásnak hiányzott a társadalmi alapja.

5. Erős gazdasági növekedés a kísérlet elején és kudarc a végén

Valamennyi felzárkózási kísérletnél az időszak első fele gazdaságilag inkább sikeres volt, míg a második felében felszínre került a kudarc.

- Erdély korlátozott politikai autonómiával és állami merkantilista gazdaságpolitikával elkezdett gazdasági felzárkózási kísérlete 1613-29 között, tehát Bethlen Gábor fejedelemsége alatt sikerrel indult. Ám annak ellenére, hogy sikerrel alkalmazta kora vezető gazdaságpolitikai eszközeit - szellemi tőkebevonás kézművesek és iparosok letelepítésével, a hadiipar exportágazattá való erősítése, a városodás állami segítése -, a század második felére ezek az eszközök mégis kevésnek bizonyultak a versenyképesség fenntartására az atlanti piacok felé eltolódó világgazdaságban.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia keretében lezajlott felzárkózási kísérlet - főleg az 1870-80-as évtizedben - kiemelkedően magas növekedési rátákkal indult, de az ország mindvégig megmaradt gyengén urbanizálódó és erősen agrárjellegű országnak. A századforduló után a növekedési ütem lelassult és a növekedés már csak néhány kiemelt centrumra korlátozódott.
- Az 1940-es évek végétől 1990-ig tartó nagy tervgazdasági felzárkózási kísérlet első felében, az 1960-as évtized elejéig, gyakorlatilag egy hadigazdasággal működtetett erőltetett iparosítás volt a felzárkózás motorja. Második felében azonban, annak ellenére, hogy a hadigazdaságot egy béke-gazdaság váltotta fel, az ország továbbra is elzárkózott a világgazdaságtól. Ennek következtében az ország kimaradt abból a posztindusztriális korszakváltásból, amikor a gazdasági fejlődésben az ipar helyett a szolgáltató szektorok, illetve azok igényei vették át a fő szerepet - szórakoztató elektronika, turizmus, kommunikációs technológia -. Az elzárkózás, a posztindusztriális korszakváltásból való kimaradás miatt pedig az 1980-as évekre teljesen elvesztette versenyképességét.

A hazai gazdasági felzárkózási kísérletek akkor értek el sikert, amikor a világgazdaság és a közvetlen külső gazdasági környezet harmonikus fejlődése megbomlott, amikor vagy hadikonjunktúra, vagy éppen megfordítva, lanyha konjunktúra jellemezte a piacokat. Nekünk akkor sikerült, amikor másoknak nem, és akkor nem, amikor mások képesek voltak kihasználni a kedvező külső körülményeket.

6. A felzárkózás a gazdasági szerkezet romlásával járt együtt

Tovább nehezítette a felzárkózási kísérletek sikerének esélyeit, hogy azok szinte minden esetben torz gazdasági szerkezetet konzerváltak.

- Amíg a 17. század sikeresen felzárkózó országai - mint például a Németalföld - a kereskedelemre alapozva építették fel az új polgári világot, addig az Erdélyi Fejedelemség felzárkózási próbálkozása mögött gyakorlatilag a hadigazdaság sikere állt.
- Az 1867 és 1914 közötti időszak első évtizedeinek sikeres felzárkózása alapvetően a gabonára és a vasútra, vagyis a malomiparra, valamint a vas- és acéliparra épült, amelyekben az ország jelentős eredményeket ért el. Ezekből az ágazatokból azonban - az alacsony termelékenység és tőkehozam miatt - nem vezetett út a feldolgozóiparok megerősödéséhez. Ezek - noha olykor nemzetközileg is versenyképes termékeket produkáltak - továbbra is kisipari szinten maradtak
- Az 1947 és 1990 közötti felzárkózási hullám motorja az erőltetett iparosítás volt, amelynek következménye az ipar túlfejlesztése lett. A mezőgazdaság, a közlekedési infrastruktúra, a szolgáltatások szerepének visszaszorítása és az ipar, ezen belül is a nehézipar túlfejlesztése egészen az 1960-as évek elejéig - tehát az ugrás nagyobbik részében - jellemző volt. Noha a 1970-es évektől kezdve kisebb kiigazítások történtek a posztrindusztriális ágazatok - közlekedési infrastruktúra, lakásépítés, személyi szolgáltatások - javára, az erőltetett iparosítás gyakorlata azonban még akkor is fennmaradt, amikor Nyugat-Európa, az USA és Japán már régen áttért a fogyasztás-központú szolgáltató szektorok fejlesztésére.

7. Erős állam, gyenge piaccal

Mindhárom hazai felzárkózási kísérlet közös jellemzője, hogy abban az állam igen jelentős szerepet játszott. Ám, hangsúlyos szerepet kapott az állam a hazai felzárkózási kísérletek korábban sikeresen modernizálódó országokban is, azzal a különbséggel, hogy eredményes versenytársainknál az erős államhoz erős belső piac is társult.

- Az Erdélyi Fejedelemség merkantilista gazdaságpolitikája a fejedelmi udvar abszolutista hatalmával párosult, csak úgy, mint korának jó néhány európai országában. Amíg azonban az európai országok gazdasága az egyre erősebb belső piacon, valamint az Amerika felfedezése után kibővülő világpiacon talált magának piacot, addig az Erdélyi Fejedelemség gazdasága mindössze a szűk hadiipari piacon mozgott.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia idején az állami intézményeknek - részben az osztrákokkal való rivalizálás miatt is - nagyon nagy szerep jutott a gazdaság és az infrastruktúra fejlesztésében. Vámokkal és vám-visszatérítéssel, kamat-garanciával és szállítási tarifapolitikával, adómentességgel, kedvezményes kölcsönökkel és központi - zömében a közlekedési infrastruktúrát érintő versenytárgyalásos közszállításokban - szabályozással a magyar állam aktívan részt vett a gazdaság fejlesztésében. Nem véletlen, hogy a Kiegyezés után szinte azonnal megjelent magyar állam eladósodásának a problémája, és jellemző, hogy az aranykorára történő áttérést megelőzően az adósságszolgálat már a kormányzati

kiadások 46 %-át tette ki. Így, noha a magyar gazdaságpolitika egészét a liberalizmus jellemezte, a gazdaságfejlesztés gyakorlata - részben a piac szükségét pótolva - már erős állami részvételre épült.

- Az 1950 és 1974 közötti gazdasági ugrás kísérlete szintén egy sajátos belső hitel-forráshoz kötődik: a múlt és a jövő lefölözéséhez. A mezőgazdaság az iparosítás döntő forrásává vált a termékek, a felszabaduló munkaerő és a föld területén. A jövő terhére elsősorban nem pénzügyi hitelekkel vett fel az erőltetett iparosítás - bár volt békekölcsön -, hanem az infrastruktúra és a lakossági szolgáltatások fejlesztésének elhagyásával finanszírozta a nehézipari fejlesztéseket. Az állam központi szerepet játszott a tervutasításos erőltetett iparosítási szakasz ugrási kísérletében, és ez a szerep sokszorosan erősebb volt, mint a II. világháború után kialakult európai jóléti államok gazdasági szerepe.

Az állam és a piac aránya a hazai felzárkózási kísérletek irányításában egyértelműen az első túlsúlyát jelzi valamennyi esetben. Ám ez önmagában még nem vezethetett volna a gazdasági utolérések kudarcához, mert a korabeli sikeres gazdasági felzárkózásoknál – két kivételtől, Hollandiától és az Egyesült Államoktól eltekintve – az államok hasonlóan aktív szerepet játszottak. Az igazi különbség a piacokban van. Miközben a sikeres felzárkózás korabeli kísérletei rendszerint folyamatosan bővülő piaccal rendelkeztek, addig a magyar felzárkózási kísérletek piacai egy idő után meggyengültek, bezáródtak, vagy megszűntek.

- Az Erdélyi Fejedelemség hadigazdaságra épülő piacai az 1648-as vesztfáliai békével egy csapásra elfogytak.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a sokáig korlátatlannak tűnő európai gabonapiac az olcsó amerikai gabona-export következtében már az 1880-as években veszélybe került, amit a Monarchián belüli védővámok tudtak valamelyest kompenzálni.
- Az 1947 és 1990 között lezajlott felzárkózási kísérlet már 1970-es évek közepén a piaci szükségének korlátaiba ütközött, és innentől kezdve folyamatos jelenséggé vált a “kettéhasadt” piac problémája. Míg a gazdaságban megtermelt árukat zömében csak a KGST piacokon lehetett értékesíteni, addig a beruházásokhoz szükséges hitelek nyugatról lehetett felvenni. Ráadásul ezek a nyugati hitelek egyre inkább a fogyasztást finanszírozták, így már elméleti esélye sem maradt annak, hogy a hitelfelvételből versenyképes gazdasági szerkezet alakuljon ki.

8. A gazdasági ugrás nagy társadalmi ára

A hazai felzárkózási kísérletek sajátos menetet követnek: a gazdasági ugrások eredményei az első szakaszában jelentkeznek, míg igazi költségeik a másodikban. Ez azt az illúziót erősíti, hogy a gazdasági felzárkózások sikeresen indultak meg, csak később megtorpantak, noha valójában minden esetben arról van szó, hogy már az ugrás kezdetekor elkerülhetetlen volt a kudarc. Ráadásul éppen abból eredt a kezdeti siker, ami később a kudarchoz vezetett. Az eddigi három sikertelen magyar ugrás azt mutatja, hogy a gazdasági felzárkózások kudarcát végső soron a

piachiány okozta. Nem az volt a baj, hogy az állam aktívan részt vett a felzárkózás gyorsítása érdekében a gazdaság működésében, hanem az, hogy féloldalasan vett részt: a beruházásokban és termelésben segített, de piacot nem tudott teremteni.

A kudarc döntő oka a piac gyengeségében, korlátozottságában és hiányában mutatható ki, miközben a piac hiánya a felzárkózási kísérletek többségében a korabeli magyar társadalom „demokratikus deficitjéből” ered.

- Az erdélyi merkantilista gazdasági felzárkózási kísérlet ugyan látszólag a külső politikai feltételek miatt vallott kudarcot, azonban e mögött valójában a korabeli magyar társadalom és elit válsága húzódott meg. Amennyiben a 16. és 17. századi magyar társadalom és politikai elit az ország egységét és függetlenségét olyan egységes akarattal és a szükséges áldozatok vállalásával kívánta volna, mint Németalföld társadalma, úgy a „két pogány között” zúzódo Magyarország egy szerencsés pillanatban – több is volt mintegy két évszázad – kivívhatta volna nemzeti függetlenségét és ezzel azt a politikai keretet, amelyek között a gazdasági felzárkózás végbemehet.
- Az 1867-es Kiegyezés mögött olyan „társadalmi deficit” húzódik meg, amely a korabeli magyar politikai elitben elfogadhatóvá tette a nemzeti függetlenséget erősen korlátozó kiegyezést.
- Az 1950 és 1974 közötti gazdasági ugrás társadalmi deficitje nyilvánvaló, hiszen ekkor az ország a Szovjet Birodalom része, így a felzárkózási kísérlet a függetlenség teljes hiánya és a belső demokratikus kontroll szinte teljes kikapcsolása mellett ment végbe. Újból a demokratikus deficit okozta a piac-hiányt: egy demokratikusan és piacgazdasági keretek között működő magyar társadalom képes lett volna a polgári gazdaság versenyképes termékei felé terelni a gazdaság működését.

Noha a magyar gazdaság felzárkózási kudarcai mögött közvetlenül a piac hiányát találjuk, a piachiány mögött a magyar társadalom, még pontosabban, a magyar politikai elit hibás döntései állnak.

- Az 1867-es Kiegyezés keretében a magyar politikai elit magára vállalta azt az állami függetlenséget jelentősen korlátozó politikai keretet, amely nem az ipari forradalmat, hanem a mezőgazdasági és élelmiszeripari túlsúly konzerválását hozta. Önként vállalt piachiány volt ez, mert az amerikai gabonaexport letörte az európai gabona-árakat és a gabonára épülő magyar felzárkózási termszervezet leértékelődött. Egy független magyar nemzetállam képes lehetett volna arra, hogy az egyoldalú mezőgazdasági és élelmiszeripari szerkezet helyett nagyobb hangsúlyt helyezzen az ipari forradalom első - textilipar - és második - nehézipar - hullámára.
- Hasonlóképpen 1947 és 1990 közötti időszakban az adott rendszer keretei között nem volt lehetséges a piacgazdaság és a parlamenti demokrácia, e nélkül viszont nem mehetett végbe sikeres európai felzárkózás a 20. század második felében.

Természetesen minden korszakban lehet olyan feltételeket találni, amelyek a politikai elit döntéseit – az 1867-es osztrák-magyar Kiegyezés, vagy az 1956 utáni második, Kádári “kiegyezés” – indokolják, azonban gazdaságtörténeti szempontból elemezve a kudarokat azok

mögött nem gazdasági, hanem politikai tényezőket találunk. A kudarcokért végül mindig a korabeli magyar társadalomnak kellett megfizetnie az árat, az ár mindig nagyon magas volt. Ám, a társadalom mindig oka is volt a kudarcnak legalább azzal, hogy nem korlátozta politikai elitjét az induló, végül alkalmatlannak bizonyuló politikai és gazdasági keretek kialakításában. Az igazi felelősség tehát minden esetben a politikai elité.

9. A gazdasági kudarcok és az elitek cseréje

A magyar történelem letagadhatatlan tanulsága, hogy a mindenkori politikai és gazdasági elit döntéseiből következett siker vagy bukás. A történelem mindig adott más változatot, más lehetőséget, mint amit az elit választott, és ami végül kudarchoz vezetett. A múltban és ma is mindig volt, van és lesz alternatíva, mindig lehet helyes és hibás döntéseket hozni. A magyar történelem másik fontos tanulsága azonban az, hogy a döntő pillanatban elkövetett hibát már nem lehet kijavítani. A hibás döntést követően már valóban egy szálon futnak az események, megszűnnek a korábban nyitva álló alternatívák.

A döntő pillanatokban, amelyek évtizedeket jelentenek, nem éveket, vagy hónapokat, a mindenkori elitek két okból hoztak rendre hibás döntést. Illúziókat kergettek és személyes érdeküket az ország, állam, nemzet elé helyezték. Az illúziók azért is irányították téves utak felé az eliteket, mert nem ismerték fel a külső kihívásokat, a lehetséges alternatívákat. Az illúziók azért születhettek meg és határozhatták meg az elit döntéseit, mert gyenge volt önismeretük és világ ismeretük. A mindenkori magyar elitek keveset tudtak a világról, amiben éltek, de azokról is, akikkel egy időben és azonos térben éltek.

Az illúziókban is azért hihettek olyan erősen, mert hajlamosak voltak személyes érdekeiket a haza érdekei elé helyezni. Ez abból is eredt, hogy Magyarországon más európai nemzetekhez képest gyakoribb volt az elit csere. Amikor megmozdult a történelem, akkor az új hatalmi helyzet minden alkalommal új elitet emelt fel, amely néhány nemzedék alatt eltűnt és megint új elit került felülre. Az elitek akkor voltak stabilak, amikor nem volt lehetőség a történelem kerekének megfordítására - például az 1710 és 1848 közötti időszakban -, és akkor voltak újak, amikor lehetőség kínálkozott a fordításra. Így történelmünk döntő pillanataiban olyan elitek birtokolták a hatalmat, amelyek friss étvággyal, éhesen vágtak bele a kormányzásba. Ha választani kellett egyéni és nemzeti érdek között, akkor előbbi választották. Történelmi és gazdaságtörténeti bukásainkat így külső és belső erők együtt okozták, tehát a történelmi helyzet változása és a magyar elitek önérékére építő hibás döntések.

10. Időzítés és kritikus tömeg

Gazdaságtörténeti felzárkózási kísérleteink egyik közös vonása az idő helytelen kezelése. Mintha sokszor előbb, és még többször később léptünk volna, mint a sikeres országok. A világ fejlődési tendenciáira adott hazai válaszok jellemzően nem időben, nem a kor ritmusában születtek meg.

Ha előbb született meg egy új korszak új megoldása itthon, mint Európa egészében, akkor elérte a korán jöttek végzete: nem voltak támaszai, egyedül elbukott. Ha később indultunk, mint Európa végül nyertes nemzetei és gazdaságai, akkor az ígéretes kezdet meghozta ugyan a magyar csúcspontot, de ez már megkésett a fejlett európai, nyugati folyamatokhoz képest, ahol már tovább léptek. Többször úgy tűnt, hogy gyorsan beérjük a korábban nyertes európai nemzeteket, de később kiderült, hogy ők már más útvonalon futnak: fejlődésünk elkanyarodott egymástól. Talán még többször fordult elő a késés, majd az elmaradás késői és sietős ledolgozásának kísérlete.

A korábbi magyar felzárkózási kísérletek azt is jelzik, hogy a magyar gazdaság szinte minden korszakban képes volt a kor élvonalába tartozó minőséget előállítani. Ez azonban nem érte el azt a kritikus mennyiséget, amely a felzárkózás döntő forrása lehetett volna. A csúcsmínőség nem állt rendelkezésre piaci igények szerinti mennyiségben. Mindig egyfajta dualitás jött volna létre a gazdaság két szektora között. A nemzetközi élvonalat képviselő export szektor, és a hazai piacra termelő szektor élesen elvált egymástól.

Minden korra jellemző, hogy a kor legkiválóbb szellemi nagyságai az élenjáró európai színvonalat képviselték. Az utóbbi időben azonban jelentősen esik a színvonal. Ma a 18-35 év közötti korosztályban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csak a felét teszik ki a nyugat-európai szintnek. Az 1990 előtti korszakban összesen egy nemzedék 8%-a szerezhette meg egyetemi vagy főiskolai diplomát. A magyar feltalálók élen járnak régen és ma, de mögöttük nincs meg az a háttér, amely a kutatási eredményeket alkalmazná. Minden évben jelentős díjakat hoznak el a fiatal feltalálók és a szellemi versenyeken résztvevők, azonban eredményeiket nem követi piaci siker.

III. KÖZGAZDASÁGI ARCKÉPCSARNOK

Nagy magyar elméleti közgazdászok üzenete számunkra

"Magyarország a természet minden javaival és adományaival bőségesen meg van áldva, és ennek dacára még soha sem gazdagodott meg és virágzott fel, soha sem emelkedett olyan magasra, mint amilyen magasan Európa sokkal kevésbé megáldott országait látjuk. Mik ennek az okai? A feleletet megadja a közgazdaságtan."

(Berzeviczy Gergely: De Oeconomia Publico Politica)

„Semmi sem emelheti fel anyaföldünket csak agyvelőnk s kezeink”

(Széchenyi István: Hitel 114)

Az elmúlt három évszázad magyar gazdaságpolitikáját a válságok-újrakezdések sorozataként látjuk. Európa nyugati feléhez történő felzárkózási próbálkozásaink kudarcra voltak ítélve. Ennek miértjét röviden a különböző deficitok komplex hatásaként foghatjuk fel. Egyrészt hiányzott a nép közboldogulását előtérbe helyező vezető réteg, illetve államhatalom. Jelentős hátrányt okozott továbbá politikai függőségünk: kezdetben Ausztriától, a későbbiekben pedig a különböző nagyhatalmi érdekektől. Ez a helyzet állandó kiszámíthatatlanságot idézett elő, túlélésre berendezkedést, állandó újrakezdések sorozatát, a nép körében rossz adómorált, általános bizalmatlanságot. A helyzetet súlyosbító tényezőként szerepelt a közműveltség gyenge színvonala, az elitképzésben résztvevők szűk köre, amely ki- és visszahatott próbálkozásaink sikertelenségére. Kihatott ugyanígy a magyar átlag közgazdasági műveltségének korszerűtlenségére, amely tendencia a mai napig szembeszökő. Ugyanígy kihatott önismeretünk, helyzetértékelésünk néha feltűnően torz képeire, hiányosságaira.

Az egyes korokban felmerült gondok megoldásaképpen a különböző korok gondolkodói mindezen deficitok kiküszöbölésére más-más eljárási módokkal igyekeztek élni. Azonban éppen ezek hatása következtében az elméletet gyakorlattá nemesíteni csak kivételes helyzetekben sikerült.

Gondolataik némelyike azonban kiállta a változó idők próbáját és ma is aktuális.

A kereskedem ügye, a magyar viszonyokra életszerűen alkalmazható gazdaságpolitika, a torzuló társadalmi tőkeeloszlás, az oktatás széles vagy szűk kör számára hozzáférhetővé tételének kérdése, az adózás módja, az állam gondoskodó vagy gyenge szerepe ugyanúgy a mai gazdasági-politikai közbeszéd keresztműzéiben álló kérdések.

Az elmúlt három évszázad gazdasági panteonjából nyolc gondolkodó-, illetve gyakorlati szakembert emelünk ki.

1. Három évszázad dióhéjban

Magyarország a 18. században a török pusztítás és a kuruc háborúk után újjáépült. Ugyanekkor az ország betagozódott a Habsburg Birodalomba, annak társadalmi kihatásaival az ún. második feudalizmussal, vagy második jobbágysággal.

A század második felére a felvilágosult abszolutista uralkodók, Mária Terézia és II. József felismerve a veszélyt, előbbi mérsékelt, utóbbi pedig radikális reformpolitikával próbálta meg kezelni a válságot. A birodalom fokozódó lemaradása az idő előrehaladtával, az angol ipari forradalom kibontakozásával egyre szembetűnőbbé vált. II. József, Mária Terézia reformpolitikáját radikális formában folytatta, felismerte a feudalizmus gazdasági válságát és erőteljes reformokkal próbálta a birodalmat új pályára állítani - bár ezen törekvése magyarellenos felhangoktól sem volt mentes (pl. a nyelvrendelet).

II. József felvilágosult politikájára nagy várakozásokkal tekintettek a hazai reformerek. Korai halála és I. Ferenc maradi politikája azonban gyors kiábrándulást hoztak.

Magyarországon a 18. század gazdasági problémáira először Berzeviczy Gergely próbált komplex megoldási javaslattal szolgálni. Ő volt az a magyar gondolkodó, akinek közgazdaságtan tárgyú művei eljutottak II. Józsefhez, majd Ferenc királyhoz. Berzeviczy volt az első magyar közgazdasági teoretikus, aki Adam Smith alapján a piacgazdaság termelési struktúráját leírta és hazai viszonyok között kívánta alkalmazni.

Műveiben Berzeviczy figyelmeztet, ha nem történik változás, a nemzetközi versenyben háttérbe szorul az ország. Az általa felvázolt gazdasági stratégia célja, hogy az országot újra növekedési pályára állítsa, nemzetközi elszigeteltségét feloldja, gazdaságát fellendítve társadalmi modernizációt hajtson végre.

A napóleoni háborúk lezárását követően a Habsburg Birodalom a Szent Szövetség rendszerében ugyan még jelentős hatalom volt, ám a válság elmaradott szerkezetét mind jobban elérte. I. Ferenc személyében konzervatív uralkodó állt az ország élén, aki mindenfajta változás kerékkötőjeként lépett fel.

A széles műveltséggel és nyugati tapasztalatokkal bíró reformnemzedék felismerte, hogy a feudalizmus improduktív struktúrája - a kor viszonyai közepette - tarthatatlanná vált. Magyarországon társadalmi átalakulás nélkül nem jöhet létre gazdasági átalakulás sőt, az ország még inkább leszakad Nyugat-Európától. A gazdasági válság, értékesítési válságban nyilvánult meg.

A reformkor, a közgazdaságtan kibontakozásának időszaka is volt Magyarországon. A Berzeviczy Gergely által felvetett gazdaságpolitikai gondolatok mindezek hatására egyre radikálisabb formában bukkantak fel reformkori gondolkodóink műveiben.

E - sokszor egymást is emésztő - vita katalizátorai, Széchenyi István és Kossuth Lajos voltak. Mögéjük sorakoztak fel a korszak szellemi harcosai. Vitájuk mozgatórugója kevésbé gazdasági, inkább politikai természetű volt. Széchenyi nem tartotta időszerűnek a Birodalomból való kiválás gondolatát, míg Kossuth célja a független Magyarország megteremtése volt. Gazdasági véleménykülönbségük közt a szabadkereskedelem, vagy vámvédelem, illetve a Védegyelet

megítélésének kérdése szembetűnő. Mindketten vallották, hogy Magyarország felemelkedése nemzeti-, politikai-, gazdasági modernizáció útján mehet végbe úgy, hogy e három fejlődés egymást erősítse.

Széchenyi víziója egy Habsburg Birodalom keretein belül polgárosodó Magyarország. Széles külpolitikai ismeretei folytán nem tartotta reális célnak az önálló Magyarország gondolatát. Szerinte a nemzetközi erőegyensúly miatt Magyarország Ausztria nélkül nem képes magában megállni. Nézete szerint a társadalmi - gazdasági szerkezetváltást a birodalom keretein belül kell levezényelni. Gazdasági nézete szerint a nyitott piac felel meg az ország igényeinek, ugyanakkor elveti a kozmopolita szemléletet: „Csak honosi s övéi közt élhet megelégedetten az ember, ha már körülnézte a világot s létének dele elérkezett. S mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni...” Legfontosabb feladatnak a közműveltség emelését, a nemzeti összefogás erősítését, a feudális birtok és pénzügyi viszonyok felszámolását, a társadalmi egyenlőség megvalósítását tartotta.

1841-től kezdődően a kezdeményező szerepet a mérsékeltebb Széchenyitől mindinkább Kossuth vette át. Kossuth programja Széchenyinél radikálisabb, végső soron nem Ausztriával közös államalakulatban képzelte el Magyarországot. Míg Széchenyi a gazdasági felemelkedés céljául az ország anyagi megerősödését tűzte ki, addig Kossuth a gazdasági fellendülést politikai célok szolgálatába kívánta állítani.

Kossuth vezéreszménye: a független Magyarország. Gazdaságpolitikai programja - Friedrich List nyomán - az önállóság fogalma körül rajzolódott ki. A gazdasági megoldást a protekcionista rendszer fenntartásában látta, ennek kezdeményeként alakította meg a Védegyletet. Szót emelt a feudális viszonyok lebontása: a közteherviselés, az ősiség eltörlése, az úrbéri viszonyok megszüntetése mellett.

1848-49 traumáját követően a bécsi udvar önkényuralmi rendszert alakított ki Magyarországon. A változások szellemét azonban már nem lehetett „visszazárni a palackba”. Megvalósult a jobbgágyfelszabadítás, a népképviselői országgyűlés a közteherviselés és az iparszabadság. Az 1860-ig „kézi irányítással” kormányzott Magyarországon lassan megindult a gazdasági vérkeringés. A rendezetlen közjogi viszonyok, ill. az ún. passzív ellenállás miatt az udvar nem tudta adóit rendben beszedni az országból és összességében kormányzási kísérlete is kudarcot vallott. A külpolitikai kudarcok, háborús vereségek és pénzügyi eladósodása kényszerítő erejénél fogva végül 1867-ben kénytelen volt kiegyezni Magyarországgal. A kiegyezésben Magyarország átvállalta Ausztria adósságának egy részét, kialakításra kerültek a közös állam működtetésének alapelvei, lényegében a három közös ügy kivételével perszonáluniót deklaráltak.

A kiegyezés folyománya lett az ún. kvóta rendszer, amely a közös állam fenntartási költségeinek arányát határozta meg Ausztria és Magyarország között. A kvóta aztán a kor egyre inkább elmérgesedő vitáinak középpontjába került.

Az ezt követő szűk két évtized az ország növekedését, gyarapodását hozta, gazdasága bővült, kereskedelme révén bekapcsolódott a kapitalista gazdaság vérkeringésébe.

A „boldog békeidők” első fele Nyugat-Európa országaihoz hasonlóan a liberális gazdaságpolitikán nyugvó szabadkereskedelmi rendszert jelentett Magyarország számára is. A piachoz jutott

agrártermékek adták az ország fő exportcikkeit. De az agrárium fejlődésével párhuzamosan a gyáripar is lendületet kapott. Megkezdődött az ország ásványkincseinek nagyipari méretű bányászata.

A korszak közgazdasági gondolkodói közül Kautz Gyula neve érdemel említést, akinek találó megfogalmazása szerint „a naturálgazdasági stadiumot felváltotta a pénz és tőkegazdasági”. A közgazdaságtan diverzifikálódott, a gazdaságpolitika ettől kezdve nem köthető szorosan egyetlen gondolkodó nevéhez sem.

Kautz-ot ott találjuk a kiegyezés gazdasági megegyezését tető alá hozók között, a Műegyetem közgazdasági katedráján, majd 1883-tól 1900-ig az Osztrák-Magyar Bank - a jegybank - vezetésében - 1892-től kormányzójaként -. Elméleti és gyakorlati munkássága tehát felöleli a dualizmus 19. századi időszakát. Kautz főként eszmetörténeti íróként ismert, de pénzügyi és az államgazdaságról vallott nézetei is jelentősek.

A dualizmus korának kiemelkedő „gyakorlati szakembere” Baross Gábor közlekedési miniszter. Baross a magyar érdekeket képviselő gazdaságpolitika emblematikus figurája volt. A vasút államosítási program, a díjszabás átalakítása, a folyamszabályozás a kikötő-, közút-, posta-, távirka fejlesztés mind a magyar gazdaság bekapcsolását célozták az európai vérkeringésbe.

Az új évszázad hajnalán, a monarchia politikai rendszerén egyre több repedés mutatkozott. Magyarországon sorozatos kormányváltások, nemzetiségi és szociális problémák jelentkeztek. A dualizmus válságán úrrá lenni igyekvő Tisza István politikáját a világháború kitörése törte derékba. Ausztria oldalán felkészületlenül sodródunk bele a háborúba. A vereség katonai-, gazdasági-, politikai- és morális fronton is totális volt. A trianoni sokk után az ország 1/3-nyi csonka torzóján indult meg az élet. A közjogilag függetlenné váló Magyarország megmaradt ipari kapacitása is elveszítette nyersanyagait, pénzügyi rendszerét az infláció és háborús jóvátétel sújtotta. Kereskedelme gyakorlatilag megszűnt, és ellenséges kisállamok gyűrűjébe került. Önálló gazdasági intézményrendszerének megteremtése is megoldásra várt. A berendezkedő régi-új elit konzerválta a társadalmi viszonyokat, a termőterületek jó része egyházi és világi nagybirtokosok kezén maradt. Egyre égetőbb probléma lett a földkérdés.

A politikai elit a diktátum revíziójának rendelte alá az ország anyagi-szellemi erőforrásait, mindez a harmincas évekre determinálta a német szövetségbe sodródásunkat.

A gazdasági-társadalmi problémákkal terhelt ország Klebelsberg Kunó révén a kultúrpolitikában - is - kereste lehetséges kitörési pontját. Az áldozatot siker koronázta, hiszen a közműveltség soha nem látott szintre jutott Magyarországon.

A kor polgári közgazdászai közül Heller Farkas és Varga István gondolataiból idézünk.

2. Közműveltség

Berzeviczy hangsúlyozza, hogy csupán olyan Magyarország képes felzárkózni, amelynek lakosai megfelelő szellemi tőkével rendelkeznek. A művelődést, a tanulást - minden lakos számára -

hozzáférhetővé tenni a mindenkori állam fontos feladata, hiszen a tudástőke idővel valódi tőkévé alakul termelői, valamint fogyasztói értelemben.

„Észbeli műveltség nemesíti az embert és a szükségletek is végtelenül szaporodnak..... Ezek a szükségletek hívják életre az ipart és a kereskedelmet amelyek legközelebbi hatásai azután a népességnek szaporodása és az állam belső erőinek gyarapodása.”

„Midőn (...) megvan az erkölcsi törekvés a további tökéletesedési fok elérésére, midőn a természet, a művészetek, az elméleti és a gyakorlati tudományok alaposabb tanulmányozása és művelése amazokkal szoros összefüggésben virágzik és a nemzeti jellemet nemesíti, akkor ott a nép műveltnek nevezhető, maga a műveltség pedig az emberiségnek a legfőbb dísz és éke.”

Széchenyi is a siker egyik legfontosabb komponensének tartotta a műveltség színvonalának emelését. A jelenlegi színvonalat sötétben látja. Szerinte az államhatalom önkényének melegágya a nép szellemi tespedtsége:

„A közintelligentia súlya, azon egyedüleg valódi féke az önkénynek, más nemzetekhez képest szerfelett csekély(...) Életrevaló ismeretek oly ritkán vannak elszórva a képzelet határtalan mezőin, mint hajók a tágas oczeán habjain; – szorgalom, gazdasági, művészet és kereskedési értelmesség alig van.”

„A sötét jövőendő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik bíborszínű távolban, ha a Magyarság közértelmesség által fejlik ki tökéletesen. S minél mélyebben vizsgáltuk a haza lakosait, szomszéd – közötti állását, geographiai helyzetét, természet – ajándékait s több effélét, s minél jobban törekedtünk kitanulni azt az okot, melyből áldásos következtetéseknek kellene a honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk, – a mi végre tökéletes meggyőződéssé lőn, – hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyobbításában, kiműveltebb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret.”

„Azt tartják, a pénz teszi az angolt. Nos, vedd el a pénzt az angoltól - hagyd meg az esztét - . Add oda a pénzt a magyarnak - de hagyd meg oly butának - és mind marad a régiben. Bizony a pénz mintegy a látható instrumentuma a fejlődésnek (...) mélyebben és láthatatlanul az ész működik.”

„Egyébiránt miután, legalább saját nézetem szerint, nem a nép quantitása, de a nép kvalitása határozza el a statusnak valódi és nem mesterkéltnél vagy bitor hírvé erejét és suprematiáját; valamint a financián is nem a sok, de a jó birtokú nép segíthet egyedül.”

„A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma (...) Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat teszik a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje.”

Kossuthnál is rendkívüli hangsúlyt kapott a műveltség kérdése. De tovább is lépett: a gyakorlati, illetve a közgazdasági műveltség fejlesztése mellett tört lándzsát, hiszen – véleménye szerint – meglévő szerény műveltségünk is humán irányultságú.

„Terjeszteni az exact tudományok ismereteit deákos nevelésű nemzetünk között, bejuttatni derítő sugárait a szorgalom szerény műhelyeibe, másrésről a nemzeti közgazdaszat tömérdék mezején tájékozni a véleményeket, a földművelés, műipar és kereskedés eszméleteit egyensúlyozni, összhangzásra segíteni elvonalmazott viszonyaikat, felderíteni saját körülményeink útmutatása szerint a kellékeket, melyek mind háromnak egyetemes kifejlődését feltételezik.”

„Mindazonáltal a nemzeti tudásgyarapítást széleskörűen, több tudományra kiterjedően képzei el. A technikai műveltség gyarapítását az iparosítás alappilléreinek tekinti. Az ország élén „haladók” feladata tehát: „alapos adatokat nyújtani a nemzetnek önismerete homályaiban, köztudomásra juttatni a műipar körébeni haladásunk jeleneit, részvétet ébreszteni a szorgalom szerény érdeme iránt, útmutatást adni parlagon heverő nemzeti kincsek felhasználása körül”.

A 20-as évek közoktatásügye a 19. század utolsó harmadában kialakult iskolarendszer átvételén és továbbfejlesztésén alapult. Az oktatásügy irányítása hagyományosan a vallás- és közoktatásügyi miniszterek feladatkörébe tartozott, akik közül kiemelkedett gróf Klebelsberg Kunó, aki 1922-től 1931-ig irányította a tárca munkáját. Jogot és államtudományokat tanult, s az állami adminisztráció lépcsőfokain felfelé haladva jutott el a miniszterségig. Az oktatást, a tudományt és kultúrát a nemzetspolitika stratégiai ágazatainak tekintette, és ennek megfelelően kiemelt támogatásban igyekezett részesíteni. E felfogásnak köszönhetően a kultusztárca 1925-től 1931-ig 9-10 %-kal részesedett az állami költségvetésből. Az 1920-as évek kultúrpolitikája, melynek ideológiai háttere a kultúrfölény gondolatában és jelszávaiban összegződött, szerves kiegészítője volt a politikai és gazdasági konszolidációnak. „*A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá*”- fogalmazta meg a kultúrfölény lényegét 1929-ben Klebelsberg.

Egyik legfontosabb feladatának Klebelsberg a népiskolai oktatás fejlesztését tartotta. 1921-ben (XXX.tc.) a 6 és 15 év közötti korosztály iskolalátogatási kötelezettségét erősítették meg. 1926-ban átfogó fejlesztési programot terjesztett a parlament elé a miniszter. Ez 3.500 új tanterem és 1.750 tanítói lakás építését irányozta elő a következő sorrendben: iskola nélküli tanyai körzetek, iskola nélküli falvak, túlszűfolt iskolájú fővárosok.

1930-ra lényegében mind az 5.000 népiskolai terem és tanítói lakás elkészült. Ennek következtében az 1 tanteremre jutó tanulók száma 60-ról 40-re csökkent. Ezzel párhuzamosan növekedett a tanítói létszám is. 1930-ban a hat éven felüli lakosság mintegy 90%-a tudott írni és olvasni. Az analfabéták aránya 15%-ról 10%-ra csökkent. Ez az arány kelet-európai mércével mérve igen kedvező volt, hiszen ekkor Lengyelországban 23, Bulgáriában 39, Romániában 42, Jugoszláviában, pedig 45%-os analfabétizmust regisztráltak. A nyugat-európai államok többségében ugyanekkor 3 és 8% között mozgott az analfabéták össznépességen belüli aránya.

Az elemi népiskolákból a tanonciskolákba, valamint az ugyancsak négyosztályos polgári és kereskedelmi iskolákba, vagy a nyolcosztályos középiskolákba vezethetett az út. A polgárban Klebelsberg a kötelező nyolcosztályos elemi iskolai képzésre való áttérés lehetőségét látta, s ezért az ország polgári iskolai hálózatát fejlesztette.

A falusi és tanyasi lakosság műveltségi szintjének fejlesztése céljából ún. népházakat - művelődési házak - építettek. Ezzel párhuzamosan folyt az új 2-400 kötetes népkönyvtárak telepítése és a régiek állományának bővítése. Az iskolán kívüli paraszti népművelés sajátos formáit jelentették a népfőiskolák, amelyek néhány hetes, illetve hónapos téli vagy esti tanfolyamok keretében a parasztság általános és szakmai műveltségének a fejlesztését tartották feladatuknak.

A felsőoktatás a népoktatáshoz hasonlóan kiemelt támogatásban részesült. A kultusztárca költségvetéséből az egyetemek és főiskolák az 1920-as évek elején 25%-kal, később 18-20%-kal részesedtek. Elsősorban a háború előtt alapított debreceni egyetemet fejlesztették, valamint a szegedit és a pécsit, amelyeket az áttelepült kolozsvári, illetve pozsonyi tanári karra építve 1921-ben kezdtek szervezni. A Ferenc József Tudományegyetem Szegedre és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözése mellett, Magyarországra települt a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola is, amelynek azóta Sopron ad otthont. 1920-ban megkezdte működését a budapesti Közgazdaságtudományi Kar, 1925-ben ezt a Testnevelési Főiskola alapítása követte.

3. Adózás

Berzeviczy az általános és progresszív adózási eljárást emeli ki. Ez a nemesi adómentesség korában joggal kelthetett felhőrdülést. „...A közterhek igazságosan teljesítendő pénzfizetéssel személyválogatás nélkül a teljesítési képesség fokozódásával nem egyenlő, hanem emelkedő arányban rovandók le... Világos az az elv, hogy aki az ország előnyeinek élvezetéből nagyobb részt kap az a közterheknek is nagyobb részét viselje.”

Az alacsony adóterhek mellett tette le voksát: Az angliai magas adóterhek példájáról így ír: „Nem azért gazdagszik az ország mert nagy adókat képes fizetni, hanem ezeket azért képes fizetni mivel gazdag”.

„Barbárság azt mondani, hogy hiszen képes viselni a terhet a közönség, tehát viselje azt. Minél kevesebb terhet hord a nemzet, annál jobban és biztosabban él az állam.”

Ugyanakkor a fényűző fogyasztás, még ha ésszerűtlen is, hasznos, hiszen bármely belső fogyasztás haladásra ösztönzi az ipart.

Helyzetképe: *„Három fő feltételtől függ minden jó adófelosztás: a helyes összeírástól, a közteherviselés arányosságától és a pártatlan alkalmazástól. Nálunk ezek közül egy sincs meg.”*

Széchenyi szerint: *„A közterhek viselésének philosophiája - mennyire az a lehető legnagyobb polgári szabadsággal van összhangzásban - nem abban áll: adót éppen nem vagy csak felette keveset fizetni, de akármennyit adózni is; hanem tudni, mire s miképp, s azt elhatározhatni, - s ezen utolsót nemcsak principium szerint, hanem de facto is; s ez a fő dolog. S ekképp ha valamely*

status eddiglen soha nem fizetett egyenes adót, valóban könyörületre méltó lágyeszűnek kellene lenni, ha egyenes adót azelőtt akarna fizetni, míg nemcsak bizonyossága, azaz ereje, de még hihetősége, azaz erős akaratja sincs a pénzmanipulansokat nem szemfényvesztő, de tökéletesen minden hasztalan ceremonia nélkül megrostálendő számadásra kinszeríteni. „

„Fejőssé kell ennél fogva előbb tenni az országot, mielőtt azt számtalan szükségünket pótlándólag, veszély, azaz elgyengítés s ekképp hátralökés nélkül derekasan, úgy mint illenék, meg lehetne fejni.”

„(...) a lehető legnagyobb adó sem teher, de valódi áldás, ha biztos és jól kamatozó tőkére veretik, midőn egy garas adó sem kevesb mint zsarolás, ha az haszon nélkül párolog a levegőbe.”

„Azon nevezetes kérdés forog az adó körül: milly arányt kell annak kivetésében tartani? A' közjóban némelylek jobban részesülnek, mint a' többiek: igazságos tehát, hogy azok többet is adózzanak.(...) bátran mondhatjuk ki tehát azon elvet: „hogy a' vagyon mennyisége szerint adózzék mindenki.” Így létesíthetjük csak az adónak alapokát, a' közboldogságot, és azon elvet, hogy mindenki adózzék.

– Hanem a' mint több vagy kevesebb jóban részesülnek, úgy több vagy kevesebb adót is fizessenek.”

„Azon elvet, mellyet némelylek állítottak, hogy az adó a' jövedelem mértéke szerint vettessék ki, helyeslenünk nem lehet (...) Tehát nem a' jövedelem, hanem a' vagyonból kell az adót beszédni. – A' hol a' szükség kívánandja, hogy a' jövedelmetlen kiméltessék; ez a' birtokarány elve mellett is megtörténhetik; 's így azok, kik közadakozásból, ajánlatokból élnek, mint sok ezer szegényeink, az adózásban könnyíthetnek, mert olly részt nem vesznek a' közjóban, mint gazdagaink, kik terjedelmes jószágokkal 's minden kéjelemekkel birnak.

Mások ismét azt kívánják, hogy a' jövedelemből vonassék le azon költség, melly a' birtokos kiadásaira szükséges: tehát a' tiszta jövedelmet akarnák arányul fölállítani. Ez szinte hibás elv, mert így vagy semmit, vagy nagyon keveset adóznának gazdagaink (...)– És mikép is lehetne meghatározni a' tiszta jövedelmet? nem támadhatnak e számos csendzavarok, háborgások szükségkép? mellyeket mind el lehet kerülni, ha azt modjuk: „hogy az adót a' vagyonból kell beszédni.”

Kautz Gyula szerint: Az államnak tartózkodnia kell: „oly adóktól és adóztatási eljárástól, a mely a nemzeti törzsvagyont csorbítaná és veszélyeztetné, a productiót és forgalmat megbénítaná, a társadalmi jövedelem megoszlásának és a nemzeti fogyasztásnak természetszerű alakulását mesterkélt módon befolyásolná s megzavarná”.

„A jó adórendszer egyik legelső követelménye az, hogy a fennforgó szükségletnek arányában kielégítő, (...) továbbá eléggé rugalmas vagyis olyan legyen, a mely a fokozódó szükségletekhez jól alkalmazkodik s a növekedett igényekhez képest nehézség nélkül idomítható”

„Hasonló fontosságú követelmény az, hogy az adó szoros jogi s törvényi alapon nyugvó; általános (...) különösen pedig igazságos vagyis olyan legyen a mely mindenkit valódi adófizetési képességének mérve szerint arányosan s egyenlékenyen érint(...)”

Az adók: „olyan mérvben szedessenek, hogy a polgárok anyagi fennállása ne veszélyeztessék s értékképző erejük és gyarapodásuk föltételei meg ne támadtassanak”

„az lesz egy jó adórendszer ismérve, ha kellő határozottságú és biztosságú; az adózókat (az okvetlenül szükséges mértéken túl) nem faggató”

„Egyéb kellékei a helyesen szervezett adóügynek: az adóknak a közerkölcs tekintetei- és követeléseivel való megegyezése (erre nézve azt mondhatni, hogy ne legyen az adó immorális sem tárgyára (péld: bünsös keresetből nyereséget célzó), sem hatásaira (péld: hazardjátzásra ingerlés), sem végre kimérésére (csalárdságra ösztönző) nézve) ; az adórendszernek lehetőleg állandósága és határozottsága; az alkotmányossági elveknek úgy az egyes adónemek s adóformák mint az egész adóztatási ügy vezetése körül való tényleges megvalósítása.”

4. Egyesülések, összefogás kérdése: (...)

Széchenyi István az „egyesüléseket” a művelt közösségépítés helyszínének tartotta. Ő maga élen járt olyan közösségi intézmények felállításában, mint a lóverseny vagy a Casino. Ezekről így ír: *„Én ezeket az eszközöket ártatlanoknak tartom, de mégis eléggé hatásosaknak, hogy honfitársaimat medveodúikból kicsaljam, egy helyre gyűjtssem s egymással s művelt idegenekkel megismertessem. Míg a lóról, juhról, tehénről beszélek vele, csendesen lereszelek valamit a honfitárs előítéleteiből.”*

„A tiszta szándékúak nem lóversenyre, de mit az eszközöl, t. i. egyesülésre alapíták szétbonczolt s így erőtlen hazájok lehető előmenetelét.”

Csak nemzeti összefogás, egyetértés és kitartó munka útján lehetséges a felemelkedés: *„Egy nemzetnek újjászületési forradalma azonban valamint nem mehet végbe rövid idő alatt, úgy nem is eszközölthetik egy két polgárnak bármi fényes cselekedete által. Ily nagyot, az emberiség évről-évre ily felette ritkát, egyedül sok évek munkája s számtalan mindent kitűrni s magokat mindenben megtagadni tudó hazafiak kézfogása bírhat kivíni.”*

„Egyesülnünk kell mindenre, ami a hazát felemeli, s fejedelmünk székét erősíti; mert a mostani zivataros időkben csak egyesült erő állhat ellen a felébredt de el nem rendelt képzeleteknek, és a forró, de ki nem főtt ábrándozási teoriák árjainak. Az egyesülés lelke pedig a személyi s vagyoni bátorság; s míg ez tökéletes rendben nincs, vagy hiányos, addig csak alap nélkül állhat egyesület fel, - sekképp megint rogyania kell.”

5. Népesedési kérdés (...)

Fontos az állami szerepvállalás a népesedési politika kialakításában. Berzeviczy kora és a mai kor fontos kérdése egyaránt a demográfiai kérdés.

Berzeviczy az ország népességét egyrészt erőforrásnak tartja, másrészt olyan embertömegnek, akiknek boldogulása az állam legfőbb feladata. A szaporulat elősegítésére állami beavatkozást tart

kívánatosnak. A népességyarapítás eszköze lehet a betelepítés is, de ezt a módot csak ellenőrzött formában ajánlja, mert

„gyakran a semmiházi emberek vándorolnak ki és jönnek be.”

„A házasságkötést elősegíteni és a gyermeknevelést könnyíteni, az ipart és kereskedelmet előmozdítani, az alsó osztályok jólétét is fokozni: ezek a leghathatósabb és üdvösebb eszközei a népszaporításnak.”

6. Elitek szerepe: (...)

Széchenyi úgy véli, Magyarországnak utat mutató, a nép érdekeit szem előtt tartó, patrióta elite van szüksége: „(...) valamint csatában a kisebb számú derék után iramlik a nagy tömeg, úgy politikai kifejlődésünkben is nem a „sokaság” hanem „minőség” adhat egyedül célszerű irányt.”

„A főrendű birtokosok közönségesen (...) keveset aggódnak a honról, vagy künn költik pénzüket s élék napjaikat, vagy ha idehaza tengének is, semmi mód nem szolgálják hazájokat.”

„A világ egy csinosultabb emberében sincs aránylag oly kevés világi műveltség, mint a magyar nemesben, melynek oldalainál fogva érintkezésbe jöhetne más nemzetekkel. Hazája is sziget, ő is sziget, jó kikötő egyikben sincs.”

7. Közlekedés ügye

Az ország rossz közlekedési viszonyai, vizei szabályozatlansága miatti árvizek, és a hajózható folyók gyenge kihasználtsága is kihatással volt a gazdaságra.

A Széchenyi általa elindított folyószabályozási munkálatok, a Lánchíd építése, a gőzhajózás megindítása és a vasútépítés ügyének szorgalmazása méltán szerezték hírnevet számára.

„Miután szabad és biztos közlekedés nélkül éppen oly bágyadt egészségű és beteg a hon, mint azon test sem pezseghet erőtül, de csak hervadólag teng, melynek ereiben szabadon s élénken nem foroghat a vér.”

„A hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékeit s az örök posványok méreglehelő önkénye mindig kint és halált szüljön? Severin bérczei s a Duna kőszirtjei mindig gátolják a világ egyéb lakosaival közlekedésünket?”

Kossuth is szót emelt a közlekedés ügye mellett. Kifejti, hogy állami pénzből megvalósított közlekedés-fejlesztésre van szükség. Így fontosnak tartja, hogy a vasútépítkezések, a csatornaépítések, a folyámszabályozások is állami pénzből legyenek fedezve, míg a közutakat az állam, a megyék és a települések együtt tartanák fenn.

„(...) ne fösvényeskedjünk, költsünk, ha akarjuk, hogy pénzünk legyen; higyük el, nincs kamatozóbb tőke, mint mellyet a közlekedés élénkítő eszközeire fordítottunk.”

„irányt adni a vasutak, csatornák s egyéb közlekedési eszközök kérdéseinél, mik a nemzetek anyagi jóléte s polgáriasodása hatalmas emeltyűit képezik”

Baross Gábort 1883. márciusában Tisza Kálmán kinevezte a Közlekedési Minisztérium államtitkárának. A Közlekedési Minisztérium akkoriban korántsem volt nyugodt munkahely. A kiegyezési utáni időszak első 15 éve alatt 7 miniszter váltotta egymást a tárca élén, amely poszt céltáblája volt a vasúti és vízszabályozási visszaélések miatt elégedetlenkedőknek.

Államtitkári működésére esett a Postatakarékpénztár intézményének megalakítása, amely azokat a kisebb településeken élő embereket vette célba, akik eddig betéteiket nem tudták máshol elhelyezni.

Ez ugyan kisebb kamatot - 3,5% - adott, mint a nagy átlag - 5,46% -, mégis lefedett egy eddig kihasználatlan piacot. Nevéhez fűződik továbbá a Posta és a Távirat egyesítése és az első telefonvonal kiépítése Bécs és Budapest között.

A kor nagy kérdésére: „Államvasút vagy magánvasút?” Baross egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást. Korábban a krími háború miatt az állam valamennyi vasútvonalat eladta. Az újonnan épült vonalhálózat Budapestet csak köztes állomásnak tekintette, Bécs felé gravitált. 1867-ben tehát e hálózat felett vette át az irányítást a magyar kormány. Ezután az állam kamatgaranciát nyújtott a vasútépítő magántársaságoknak, míg azoknak a kölcsönt a pálya jövedelmeiből kellett törleszteniük, ami a korrupció és a káosz melegágya volt.

Első lépésként az Alföld-Fiumei vasút megszerzésére kerül sor, versenyt támasztva ezzel a Triesztet támogató Déli vasútnak. Majd a Duna-Drávai és a Maros völgyi társaság vonalainak megszerzése következett.

A tárca irányítását saját kezében összpontosította. Mindenki neki referált és csak ő egyedül a miniszternek. Szokása volt az osztályvezetőket az ügyirat margóján megszidni. Ezek a módszerek nem tették ugyan rokonszenvenessé, de a minisztériumi fegyelem megszilárdulásához vezettek. Munkabírásról legendák keringtek. A munkájuk iránti odaadást beosztottjaitól is megkívánta, értekezletei előtt a résztvevők külön megbeszéléseket tartottak, hogy ne előtte derüljenek ki a mulasztások. Munkáját az ellenzék is elismerte. Erőszakosságáról és becsületességéről anekdoták keringtek.

1886. őszén lemondott Kemény Gábor miniszter és Baross Gábor került a helyére. Megszilárdította a tárca ellenőrzését a MÁV felett. Tisztképző tanfolyamot állíttatott fel, hogy a szolgálatra jelentkezőket megrógtálja. Intézkedései nyomán a szolgálati fegyelem megszilárdult.

Baross MÁV-ja egyre jobb eredményeket ért el részben a megszűnt „tört fuvarok” miatt: a pályaudvarok forgalma 1876-tól 1886-ig nyolcszorosára nőtt. 1887-ben pedig a vasút-államosításokból származó tiszta hasznót 3.000.000. forintba becsülték.

Az addigi eredményekkel felvértezve támogatást szerzett a vasút-államosítási program folytatásához.

Ennek elemei: A nyugati vasút (Győrtől a Stájer határig és Székesfehérvártól Celldömölkig); A magyar - gácsországi vasút (Sátoraljaújhely - Mezőlaborc); A magyar észak-keleti vasút (Debrecen-Máramarossziget, Kassa-Királyháza); Az Arad-Temesvár vonal (amely be volt ékelődve a MÁV és az Osztrák-Magyar államvasút közé); A Budapest-Pécs vonal (ezáltal egyenes vasúti összeköttetés jött létre Budapest és Fiume közt).

Igazán nagy falat azonban az OMÁV magyarországi vonalainak megváltása volt. E vonalak 1500 km hosszan szeltek az országot, ezek voltak a legnagyobb fővonalak Bécs, Németország és az Al-Duna felé.

Baross 1891-ben terjesztette be az államosítást. A megkezdődő tárgyalásoknál már egy 6000 km-es hálózatra támaszkodó állami vasútóriás diktált, amivel szemben az OMÁV kapitulált.

A magyarországi vasútvonalak államosítása a későbbiekben óriási pénzügyi bevételt hozott a dualizmuskori magyar államnak.

Baross egyik legnagyobb műve a vasúti díjszabás átalakítása volt. A személyszállítás esetében ezt volt az ún.: „zónatarifa”. Minisztersége előtt Törökország után Magyarországon volt a legdrágább a vasúti közlekedés Európában. A járatok kihasználtsága 20-30% körül mozgott, a szegény népréteg nem tudta megfizetni a jegyárakat. Baross tanulmányozta az eladási adatokat, amiből az tűnt ki, hogy a legrövidebb - piacra ill. munkába járók - és leghosszabb távon utazók elenyésző forgalmat képviselnek.

Az új tarifarendszert a következő elvek mentén építette fel: 1). Egyik viszonylatban sem szabad olyan jegyárat kérni, amelyet akár a legszegényebbek nem tudnak megfizetni 2). Közel kell hozni a vidéket Budapesthez 3). A fővárosban kell koncentrálni az ország szellemi és gazdasági erejét.

A Baross és Wekerle - ekkor pénzügyi államtitkár - által kidolgozott rendszer sarokpontja, hogy 4 forint legyen a legmagasabb, III. osztályú viteldíj. A rendszer minden távolságban nagymértékű árcsökkenést hozott. Pl. az ún. „szomszédos zónában” 70 krajcárról 10 krajcára esett a jegyár. Középtávon 35-50% volt a csökkenés, míg a legnagyobb tarifacsökkenés hosszú távon következett be, pl. Budapest-Fiume II. osztályú jegyár: 27,8 Ft-ról 5,8 Ft-ra, Budapest-Brassó viszonylatban: 32,7 Ft-ról 7 Ft-ra csökkent.

Rendkívül kedvező volt, hogy a nyugati irányt kivéve 225 km-nél hosszabb távra szóló jegyért mindenhova ugyanannyit kellett fizetni. Tehát ugyanannyi volt a jegy ára Pestről Aradra és Brassóba egyaránt. De például az Arad-Bécs távolság kétszer annyiba került, mint az Arad-Pest mivel Pesten lenullázódott a kedvezmény. Ebben mutatkozott meg Pest preferálása a császárvárossal szemben.

Összességében ugyanakkor elmondható, hogy a rendszer nyitotta meg a vasutat a széles utazóközönség előtt Magyarországon. Az ármérséklődés ellenére már az első évben - az utaslétszám emelkedése miatt - 1,6 millió forint tiszta többletbevételt hozott a MÁV-nak.

A „vasminiszter” ugyanígy átalakította a tarifákat a teherfuvarozás esetében is. A magánvasút-társaságok ideje alatt az országban teherdíj-káosz uralkodott. A magas díjak mellett gyakran

árkartellek alakultak. Ez azt eredményezte, hogy az orosz és román búza olcsóbban jutott Németországba, mint a bánsági.

Baross jelentősen mérsékelte a távolsági fuvarok díjait. A nagy értékű iparcikkek fuvardíjából nem engedett, hogy ezzel ne kedvezzen az osztrák iparnak, de bevezetett egy magyar díjszabást, amelyet a hazai termékekre alkalmaztak, ezáltal a teherszállítást a honi ipar szolgálatába állították. Ugyanígy előnyben részesítette a fuvardíjrendszer Trieszttel szemben a fiumei irányt.

A Bismarc-i protekcionizmus Magyarországot a déli irányú áruszállításra készítette. Ennek az iránynak két fejlesztendő útja: a dunai folyami hajózás, amelyet a Vaskapu zárt el ill. Fiume, amely csak a korszakban kezdett el kiépülni.

A Németországot megkerülő kereskedelmi utak nyitása Ausztriának és Magyarországnak egyaránt érdeke volt. 1883-ban a két ország előzetes egyeztetések után megállapodott, hogy míg Ausztria az Arlberg vasutat építi meg a svájci határig, Magyarország a Vaskapu-szabályozást valósítja meg. Baross ekkor vette kezébe a Vaskapu ügyét. A terv kezdetben a magyar piacot az olcsó orosz és román gabonától féltők ellenkezésébe ütközött. Végül 1890-ben született meg a törvény, és szeptember 18-án Baross egy gombnyomással jelképesen indította a sziklák robbantását. Baross a projekthez kapcsolódóan megszervezte a magyar kereskedelmi képviselők balkáni hálózatát. A munkálatok befejezését azonban már nem élhette meg.

Fiume kikötője egészen a német vámrendszer bevezetéséig nem bírt igazi jelentőséggel, hiszen a vasúti viteldíj Németországig annyiba került, mint Fiuméig. A változtatások után azonban megkezdődött valódi tengeri kikötővé fejlesztése. 1881-ben megalakult az Adria, az első magyar tengeri gőzhajózási társaság. Baross erőteljesen szorgalmazta a kikötő kiépítését. Ő építtette a fa és a petróleum-kikötőt, államosította az oda vezető vasutat, lenyomta a fuvardíjat olyannyira, hogy a MÁV vagononként 10 forintot ráfizetett.

1889-ben Baross megkapta a kereskedelmi tárcát is, tehát a tengerhajózás feletti irányítást. Az Adria flottáját jelentősen kibővítette, ugyanakkor mindent megtett, hogy a Trieszt központú Lloyd társaság pozícióit ellehetetlenítse Fiumében. 1893-ban már 25 hosszújratú tengerjáró gőzessel rendelkezik a magyar kereskedelmi tengerészet.

8. Kereskedelem kérdése

Baross kereskedelmi miniszter maradt a 1890 tavaszán felálló Szapáry kormányban is. Ő kötötte német mellett az olasz, a spanyol, a belga, a török, a bolgár és a portugál kereskedelmi szerződéseket.

Felismerve az idegenforgalom fontosságát, felvette a kapcsolatot a londoni Cook Társasággal.

Ipari politikájára is a magyar ipar támogatása volt jellemző, akár az osztrák kárára is. Növelte az adómentes mesterségek és gyárak számát. Felállította az Országos Iparoktatási Tanácsot, átalakította az iparoktatást, melynek eredményeképpen nőtt az ipariskolák száma.

Fontos és sok vitát kiváltó lépése volt, hogy engedélyezte az exportmalmoknak a külföldi búza vámmentes behozatalát, ha a lisztet 1 éven belül vámkülföldre vitték. Ezzel kívánta fellendíteni a német védelem miatt lehanyatlott magyar malomipart. Szociális jellegű törvényjavaslatai is jelentősek: ő terjesztette be a baleset esetén nyújtott munkásbiztosítás törvényjavaslatát és a vasárnapi ipari munkaszünet javaslatát.

Mindezen óriási munkát Baross rövidre sikerült életében végezte be. 1892. márciusában Orsovára utazott, hogy megszemlélje a Vaskapu munkálatait. Ott megfázott, de nem pihente ki magát, így a fővárosba visszatérve mellhártyagyulladásra kapott. 1892. május 9-én, 44 éves korában hunyt el.

A Habsburg birodalomba zárt Magyarország legfontosabb kérdése szerinte a kereskedelem és az ipar fellendítése, támogatása minden eszközzel.

„Európa mai állása mellett az az ország amely ipar és kereskedelem híjával van, szegény és gyenge, ellenben, hacsak némileg virágzó ipara és kereskedelme van, sokat nyom e világgrész politikai rendszerében”

Berzeviczy a kereskedelem fejlesztésének ügyére helyezi a hangsúlyt. Magyarország kitörési pontját abban látja, hogy fellendülő kereskedelme révén megerősíti a hazai ipart, így versenyképes helyzetbe kerülhet a birodalmon belül és Európában egyaránt. Érvelése szerint: *„igaz és az is marad, hogy bármilyen szabad kereskedelem, akár a behozatali, akár a kiviteli, az aktív vagy a passzív, mindig fokozza a termelést, szaporítja a lakosságot, gyarapítja az ipart és forgalmat, szóval az államnak életerejét”. Eligazítást kíván nyújtani kereskedelmi cikkek szerint súlyozott vámmértékre vonatkozóan is: „a fényűzési cikkek után a legnagyobb vámokat kell kivetni, hogy az élvezetekben dúskáló gazdag fizesse azokat....A többi nem fényűzési áruk enyhébben vámolandók meg. Legenyhébben azok, amelyek szükségesek a népnek.”*

Kautz a szabadkereskedelmi rendszer híve volt: *„A kereskedelmi szabadság rendszere mellen minden termelési tényező, anyagi, szellemi és természeti erő a legteljesebb módon értékesíthetők (...) a vállalkozási erély és képesség mesterséges korlátoktól menten hatályosulhat; (...) a legolcsóbb és legjobb termelés válik lehetővé; a szükségletek minden irányban legbiztosabban elégíthetők ki; tehát a gazdaságosság törvényének is legjobban tétetik elég! (...) fejlesztő és serkentő érintkezésbe helyez a lekülönbözőbb népekkel és országokkal, s megkönnyítván sőt biztosítván a forgalom – piacz kiszélesedését (...)”*

9. Magyar gazdaságpolitika szükségessége

Kossuth Lajos szerint Magyarországnak saját gazdaságpolitikára van szüksége:

„Nem külföldi szobatudósok elméleteihez, a saját hazájuk viszonyainak benyomása alatt szerkezetekhez kaptázní a közgazdaszat azon rendszerét, mely hazánkra illik, s nekünk egyedül üdvös lehet, hanem szemügyre venni körülményeinket, s azoknak gyakorlati helyzeteiből vonni le státusgazdaszatunk teoriáját”

„Én azt állítom, hogy olyan státusgazdaszati theoria, vagyis inkább tudomány nincs és nem is lehet, melynek gyakorlati alkalmazása a Themze és a Ganges partjain, a Tiszánál úgy mint a Rajnánál egyenlően hasznos volna; sőt inkább azt hiszem, hogy a mely rendszer egynek üdvös, az másnak igen káros lehet (...) Hitem szerint minden nemzetnek saját gyakorlati viszonyaiból kell státusgazdaszati tudományának positiv teoriáját levonnia, nem pedig egészen más viszonyok befolyása alatt compilált elméletet, gyakorlati élet vezérfonalának tekinteni. Úgy hogy a mely nemzet valósággal nemzet, annak úgy meg kell lenni saját státus gazdaszatának, mint saját törvényének. A mely nemzet nem maga szab magának törvényt, s nem saját érdekei szerint intézheti közgazdaszatát (...) nem nemzet.”

10. Iparosítás

Kossuth szerint az országnak önálló iparra van szüksége, hogy politikai súlya legyen. Az iparosítás a kor modernizációjának sarokköve.

„Jelenleg a vezéreszme, mely a civilizáció mostani fázisának irányt ad: az ipar. Ez most törvénye Európa népéletének. (...) az ember munkásságának csak két tere van, az ipar, vagy a háboru tere. Harcz és ipar közt választania kell. Az emberi nem soha sem vesztegel. Vagy életet szór az, vagy halált. Vagy terem, vagy ront, itt középút nincs. (...) Természetes hát, hogy a teremtő munkásság ereje vagyis az ipar nyújtotta ki a népek felett vezérpálcáját, s intését minden népnek követni kell.”

11. Igazságszolgáltatás

Berzeviczy Gergely véleménye szerint mindenfajta társadalmi struktúra, tehát az egészséges piacgazdaság feltétele is a jól működő igazságszolgáltatás. E nélkül „az Isten áldása nem következhet be”. A jog tekintélyére leginkább károsnak a korrupciót tartja: „ahol a vesztegetést és a zsebbe csúsztatást korszerűnek nevezik, ott nincs igazságszolgáltatás, hanem csak az igazságtalanság kezelése.”

Széchenyi szerint az országban a jog elburjánzott, a törvénykezés lassú és a magántulajdon védelme nem kap kellő hangsúlyt benne.

„S bizonyos, hogy a magyar földön több a kijátszott s a lassú, puha s egyoldalú törvény által megrontott hitelező, mint mennyi a megkárosított adós, kit inkább pártol mindenkor a törvény.”

Külföldi szellemi tőke is csak olyan országba vándorol melynek jogi viszonyai rendezettek.

„Nem, nem; a természet ellen nem történik semmi, s ha értelmes, ügyes s becsületes fabricansok kivétel gyanánt közénk jönnek is rövid időre, tökéletesen közöttünk letelepedni soha nem fognak, míg a szorgalomra nézve mostani felette hiányos törvényink nem javíttatnak. Az oktan állat pusztá ösztöne szerint nem rak fészket s nem tanyáz ott, hol nyugalma veszély közt sejtí (...) s az okos ember, ki némileg előre láthat - ne kerülje oly hazákat, hol sem személye, sem tulajdona kellő bátorságban nincs - s ne keresse inkább azokat, hol mindkettő valódi bátorságban van? Nem nevetséges kívánság e ez?

Eszerint, ha eleinte tökéletesen megfelelő embereket édesgetnénk is magunkhoz, nem hihető, hogy azok mostani körülményink közt nálunk telepednének le.”

12. Nemzetgazdasági tételek (...)

Széchenyi István a belső fogyasztás emelésében látja a gazdasági növekedés alapját. Angliai példájából is ezt szűri le. A fogyasztás az ipari és mezőgazdasági termelés előmozdítója, így egyúttal a kereskedelem és állam gazdagságának az origója is. A belső fogyasztás pedig az állam polgárainak vagyoni helyzetétől, a magántulajdon szabadságától és a jogi szabályozás minőségétől függ.

„Vajon miért oly nagy a consumtio Britanniában? Tán mert a népesedés oly nagy? Nem azért; (...) Mi a consumtio oka tehát? A lakosok vagyonos léte! minthogy tagadhatlan, hogy a vagyonos mind házra, mind ruhára, mind eleségre s általában mindenre többet költ mint a vagyontalan. A lakosok vagyonos léte tehát a belső fogyasztás legközelebbi oka.”

„A belső fogyasztás azon tárgy, melynek hasznául könyveket írhatni, és számtalan beszédeket tarthatni anélkül, hogy kimerítve volna; s ennek köszönik gazdagabb országok valódi virágzásokat s erejüket. A belső fogyasztás pedig a köz kívánságon és akaraton alapul, melyre nézve a lehető legnagyobb rész nemcsak sürgető szükségít kielégíteni, hanem számos élet jóval s kellemmel gyönyörködni is óhajtozik; számos élet jót s kellemet továbbá a közönség csak kétszerezett munka s fáradozás által szerezhethet. S így a belső fogyasztásnak legmélyebb talpköve a tulajdon birtok, s a törvények nemcsak papírosan lévő, de valódi oltalma.”

Mit mond erről Kossuth Lajos:

„Az angolok tehát büszkén érzik, hogy a ’műiparos kifejlés náluk immár olly fokon áll, miszerint, ha csak azt kivihetik, hogy Albion dolgozó népe olcsóbb kenderen dolgozhassék, nincs nép a ’ földön, melly szabad piacon gyárművekben vele a ’ versenyt kiállhassa. Ezért ők most a ’ szabad kereskedés elvét hirdetik (ámbátor magok még nem követik), ezt árulják egyedül idvezítő hit

gyanánt a' népeknek; más szóval: a' lábtót, mellyen ők magasba feljutottak, szeretnék elrugni, hogy mások utánok ne jöhessenek."

„Nem szabadság ellen, hanem ép a szabadság érdekében történt tehát az emberi viszonyok oly módú alakulása, minélfogva a status a gyöngébbnek az erősb ellen ótalmat ad. Már pedig a mint egyes embernek szüksége van az erősb elleni ótalomra, s csak ezáltal lesz szabaddá, ép úgy a gyöngébb – azaz nemzetgazdasági szempontból szólva – fejletlenebb nemzetnek is ótalomra van az erősb ellen szüksége”

„A védegyelet keletkeztekor a nők kék karton-ruhára valának szorítva; Pesten alig volt kapható egy rőf magyar szalag: nem semmi, mit a divatvilág izletesnek tart; a férfiak pedig miután csak nem ostrommal kiűriték a gácsi gyár posztóraktárát, csaknem darócz-posztóra szorultak. Még csak alig mult egy éve, hogy a védegyelet áll, s már alig van a divatnak olly kívánata, mellyet a magyar műipar ki nem elégíthetne.”

Kautz Gyula az államadósságról és a fiskális egyensúlyról mond véleményyt

Rendkívül fontosnak tartja, hogy az állam által felvett hitelek produktív beruházásokra legyenek fordítva: „Ott hol a kölcsönvett tőkék közvetlenül productiv célokra fordítatnak: fokoztatik a termelés és a forgalom s így az uj értékek és javak keletkezése is; a minek az a jó eredménye lesz, hogy a nemzeti jövedelem növekedvén, ezzel az állam bevételei is szaporodnak, s az illető adósság után járó kamatok fizetésére szükséges anyagi erő is fokozódik.”

Az államgazdasági egyensúly helyreállításának eszközei:

Kiadáscsökkentés: „Egy út és mód abban áll, hogy az államszükségletek megszorításával, az eddiginél minden irányban takarékosabb és korlátoltabb költekezés foglal helyet. A tapasztalat egyhangu tanúsága szerint azonban ezen kiadás-megszorítási mód rendszerint csekélyebb hatásu leend; mert az egyszer kiszélesített szükségleti mérvnek szűkebbre vonása sok érdek sérelmével szokott járni.”

Privatizáció: „Gyakran emlegettetik az államjóságok s államértékek elidegenítése. Ez direkt belenyúlás a nemzeti vagyontörzsbe (...)Árnyoldala azonban az intézkedésnek az, hogy az államot végszükség idejében minden erőforrástól megfosztja”.

Adóemelés vagy kölcsönfelvétel: „a mi adók által való bevételfokozást illeti, hogy mindenkor szem előtt tartandó a határ (...)az adósságcsinálást pedig, hogy választassék meg az idő és a körülmény a melyben ehhez a forráshoz nyul az állam”.

Heller Farkas a gazdasági liberalizmusról és állami pénzügyekről fejti ki véleményét

„(...) a gazdasági erők szabadon hagyása egyes osztályok tagjainak emberi mivoltát veszélyezteti...”

„(...) az általános emberi célok érdekében való beavatkozást még abban az esetben is indokoltnak tartjuk, ha az a közgazdaság érdekeivel ellentétben a gazdasági produktivitásnak bizonyos korlátokat szab...”

A monopóliumok

„(...) a javak ritkaságának csökkentése a kapitalizmus létalapja. (...) a monopóliumok viszont visszafogják a termelést „midőn óriási tömegek nélkülözik a legszükségesebbet”

A fogyasztásról így vélekedik:

„Nem a tömegtermelés-e a nagyipar egyedüli életértelme? Mihelyt nem tudjuk fenntartani és a technikai haladásnak megfelelően kiszélesíteni a tömegfogyasztást, a tömegtermelés elveszíti nemcsak alapját, hanem értelmét is (...) a technika és az organizatórius haladás mai üteme mellett csak javuló jövedelemelosztás és fokozódó népjólét mellett lehetséges, mely a fogyasztók körét a gazdasági haladásnak megfelelően szélesíti.”

„A közgazdaság helyes működését nem a potenciális lehetőségek, hanem a valóságban fennálló viszonylatok szabják meg. (...) Zavartalan lefolyásának elengedhetetlen feltétele a gazdálkodás alaptényálladékának, a termelésnek és fogyasztásnak egymásbailleszkedése. (...) Az egymásbailleszkedés pedig nemcsak termelőképeséget, hanem felvevőképeséget is tételez fel. Ez utóbbi a mai válságnak, de a termelési potentia fejlődésének is legfőbb problémája ma. A technika folytonos haladásának gyümölcseit az emberiség csak úgy fogja élvezhetni, ha gazdasági berendezkedésünk széles rétegek életszínvonala megjavításának lehetőségeit fogja megtalálni, minek az árkérdés és vele a jövedelemelosztás kérdése a gyújtópontjai.”

A radikális adóemelést, mint fogyasztást gátló tényezőt amely visszahat a termelésre is bírálja. Csökkenti a munkakedvet is. Fontosnak tartja, hogy az adóterhek növekedési üteme lassúbb legyen, mint a termelékenységé.

Óv a túlzott kormányzati belső hitelfelvételtől is, hiszen a kormányzat csak úgy tud tőkét magához vonzani, ha a magánvállalkozóknál magasabb kamatlábat ad érte, így kamatemelkedést idéz elő. Ráadásul a felvett hitelt később adóemelés révén kénytelen beszédni.

Az inflációról ez a véleménye:

„(...) Ha nagyobb mértéket ölt, megzavarja a gazdasági számítást, bizonytalanná teszi a közgazdaság talaját és sokszor egészségtelen irányba befolyásolja a befektetéseket” „az egyszer megindult infláció (...) önmagát fokozza, mert az árak emelkedésével a pénzszükséglet újból és újból emelkedik”

A közületi pénzügyek irányításáról így ír:

„A közületi háztartás vezetése (...) nemcsak alapos közgazdasági tudást és érzéket igényel, (...) hanem erkölcsi érzéket és felelősségérzetet is kíván. Mi sem könnyebb ugyans, mint mások vállára terheket rakni és nagyon nehéz ebben mértéket tartani, amidőn minden oldalról új tervekkel és sokszor népszerű új eszmékkel ostromolják a pénzügyek irányítóját.”

Varga István gazdaságról, konjunktúráról, nemzeti jövedelem számításról mond véleményét

„A gazdasági élet örök mozgásában a konjunkturális javulás is csak átmenet. De minden ok megvan annak feltételezésére, hogy a visszaeséseket jelző hullámvölgyeknek feneke mind magasabbra esik, a gazdasági élet fejlődése az általános jólétet mind jobban emeli.”

„Ahhoz, hogy tisztán lássunk, a szubjektív megérzések helyett az objektív szempontokra kell tekintettel lennünk, bár kétségtelen, hogy megelégedettségünk fokát szubjektív szempontok döntik el. De talán még a szubjektív szempontokból is jó azt tudni, hogy a szubjektív megérzések kialakulásához mely objektív tények járulnak hozzá. És, ha ismerjük az objektív tényeket, nem fogunk dőre módon abban bizakodni, hogy a konjunktúra-javulás folyamata többet nyújthat, semmint amire képes. Strukturális változások hatását egyszeri konjunktúra-javítás nem küszöbölheti ki, ehhez hosszú adaptációs folyamatra van szükség. Ha aktív konjunktúra-politikai beavatkozással kívánjuk az adott gazdasági helyzetet befolyásolni, fontos, hogy e megkülönböztetést szem előtt tartsuk.”

IV. GAZDASÁGELMÉLETI ALAPVETÉS

1. Sokszínű kapitalizmus

A rendszerváltás óta eltelt évek alatt megtapasztalhattuk, hogy a szabad piacgazdaság mennyivel több választási lehetőséget kínál szükségleteink kielégítésére, legyen szó akár mindennapi élelmiszerekről, tartós fogyasztási cikkekről, vagy éppen a szabadidőnk eltöltéséről. A választék sokszor zavarba ejtő és olyankor hajlamosak vagyunk megfedkezni arról, hogy valamikor nem volt miből választanunk, sőt egy-egy árucikkhez csak várakozás és utánajárás után jutottunk hozzá, esetleg csak külföldön.

Ugyanez a helyzet a jövőnk, jólétünk, az ország gazdasági fejlődését szolgáló gazdaságpolitika alakításában, a gazdaságpolitikai útválasztásban is. Vannak, akik a múlttal riogatva, és egyben a múltat visszaidézve kijelentik, hogy csak egy lehetséges út, egyetlen követhető megoldás van, és erre hivatkozva próbálják szűk érdekcsoportok érdekeit szolgáló döntéseiket ránk kényszeríteni ugyanúgy, mint régen.

A valódi szabadság azonban a közösségi döntések, a követhető gazdasági modellek és gazdaságpolitikák tekintetében is ugyanolyan sokszínű, mint a hétköznapi döntéseinkben. Emellett természetesen ugyanúgy figyelembe kell venni a jelenlegi helyzetünkből fakadó körülményeket is, függetlenül attól, hogy saját vagy mások döntései juttattak bennünket – a magyar gazdaságot – ebbe a helyzetbe, de a fontos az, hogy szemben a diktatúrákkal, egy demokratikus piacgazdaságban nem csak egy lehetséges megoldás létezik. Márpedig ha van több megoldás, a gazdaságpolitika döntéshozóinak illendő azokat mérlegelni és az emberek számára legjobb megoldást választani, vagy kialakítani.

A kormány az elmúlt két évben folyamatosan hangoztatta, hogy nincs más út, mint a megszorításokkal társított adóemelés. Eközben mit sem törődött azzal, hogy az emberek elégedetlensége mellett a gazdaság és a jólét legfontosabb mutatói – munkanélküliség, infláció, gazdasági növekedés, vagy épp az egészségünk – jelentősen romlottak, tehát az egyetlen lehetségesként megjelölt út valójában zsákutca, ahonnan előbb vissza kell fordulni, majd meg kell keresni a valóban helyes utat.

A választási lehetőségek azonosításán túl egy másik ok, amiért érdemes a lehetséges gazdasági modelleket megismerni az, hogy ezek nem minden eleme társítható más modellek más elemeivel káros következmények nélkül, illetve nem minden modell követhető módosítások nélkül minden kiinduló helyzetből. Ma a kormány elsősorban az angolszász gazdasági modell egyes elemeit igyekszik reform intézkedésként átvenni anélkül, hogy az erre a modellre jellemző alacsony adószintet is lemásolná, illetve az angolszász modell fejlett piaci intézményrendszerét reprodukálni tudná. Nem mellékes ebből a szempontból az sem, hogy Magyarország történelmi fejlődése eltér az angolszász hagyományokat követő országokétól, a magyar lakosság nagyrészt éppen a rendszerváltás előtti szocialista kísérlet miatt nem rendelkezik azzal a gazdasági

tapasztalattal, ismeretanyaggal amely az angolszász modell sikeres hazai adaptálásához egyéb, jelenleg szintén nem teljesülő feltételek megléte esetén szükséges lenne.

Az angolszász modell azonban, bár kétségtelenül az egyik legfontosabb, mégsem az egyetlen piacgazdasági modell, amelyet fejlett és szabad gazdaságokban megtalálunk. Az eltérő fejlődési utat bejáró gazdaságok eltérő gazdasági modelleket alakítottak ki, amelyek részben az adott gazdaság környezetéhez, részben annak kultúrájához, hagyományaihoz alkalmazkodtak. Ennek megfelelően a gazdaság intézményrendszere, és főképp az állam gazdasági szerepe, azaz az állam és a magánszektor egymáshoz való viszonyulása alapján többféle tipikus gazdasági berendezkedést, gazdasági modellt különböztethetünk meg a fejlett piacgazdaságú országok között is. A modellek közti különbségtételben a piac és az állam viszonyán túl fontos különbségképző tényező lehet még a pénzpiacok és a vállalkozások szerkezete, a vállalatok tulajdonlása, a gazdaság nyitottsága, az adott ország jogrendje, és az adott országra jellemző kultúra is. Ezek alapján a legfontosabb szabad piacgazdaságon alapuló gazdasági modellek az angolszász modell, a kontinentális Európa szociális piacgazdasági modelljei, a dél-kelet-ázsiai, a latin amerikai, a közép-ázsiai és az arab modell. Ezek közül Magyarország földrajzi helyzete, valamint kulturális és gazdasági kötődései miatt is elsősorban az angolszász és az európai szociális piacgazdasági modellek lényegesek a magyar gazdaság fejlődése és jövőképe szempontjából.

Az angolszász modell az Egyesült Államokra, Ausztráliára, Kanadára, Nagy Britanniára és Írországra, az európai szociális piacgazdasági modell a kontinentális Európa fejlett országaira jellemző. Ez utóbbi csoporton belül a hasonlóságok ellenére több irányzat is megkülönböztethető. Gazdasági súlya alapján fő irányzatnak a német szociális piacgazdasági modellt tekinthetjük. Ehhez tartozik Németország mellett Ausztria, Svájc és Franciaország is, bár utóbbin a mediterrán országokra jellemző dél-európai irányzat vonásai is megfigyelhetők. A dél-európai modellt Európa mediterrán országai követik Görögországtól Portugáliáig, az egyes országok gazdaságpolitikai megközelítésében kisebb-nagyobb eltérésekkel. Végül sajátos vonások jellemzik az európai modellen belül a skandináv országokat, amennyiben ezekre egyik oldalról a kontinentális Európán belül is magas adószint, másik oldalról az angolszász modellre jellemző gazdasági szabadság jellemző.

Azt, hogy a különböző gazdasági modellek között nem állítható fel egyértelmű rangsor sem az életszínvonal és életminőség javításában való hatékonyságuk, sem a piacgazdaság szabadsága szempontjából, az alábbi táblázat adataiból is láthatjuk.

A legfejlettebb és a legszabadabb gazdaságú országok és gazdasági modelljük¹

Világ								
Gazdasági fejlettség GNI/fő, PPP			Gazdasági szabadság					
			Heritage 2008			EFW 2007		
Rang	Ország	Modell	Rang	Ország	Modell	Rang	Ország	Modell
1	Luxemburg	E	1	Hong Kong	DKÁ	1	Hong Kong	DKÁ
2	Bermuda	A	2	Szingapúr	DKÁ	2	Szingapúr	DKÁ
3	Lichtenstein	E	3	Írország	A	3	Új Zéland	A
4	Egyesült Államok	A	4	Ausztrália	A	4	Svájc	E
5	Norvégia	S	5	Egyesült Államok	A	5	Egyesült Államok	A
6	Csatorna-szigetek	A	6	Új Zéland	A	6	Egyesült Királyság	A
7	Svájc	E	7	Kanada	A	7	Kanada	A
8	Hong Kong	DKÁ	8	Chile	LA	8	Észtország	S
9	Hollandia	E	9	Svájc	E	9	Írország	A
10	Izland	S	10	Egyesült Királyság	A	10	Ausztrália	A

Európa								
Gazdasági fejlettség GNI/fő, PPP			Gazdasági szabadság					
			Heritage 2008			EFW 2007		
Rang	Ország	Modell	Rang	Ország	Modell	Rang	Ország	Modell
1	Luxemburg	E	1	Írország	A	1	Svájc	E
2	Lichtenstein	E	2	Svájc	E	2	Egyesült Királyság	A
3	Norvégia	S	3	Egyesült Királyság	A	3	Észtország	S
4	Csatorna-szigetek	A	4	Dánia	S	4	Írország	A
5	Svájc	E	5	Észtország	S	5	Finnország	S
6	Hollandia	E	6	Hollandia	E	6	Luxemburg	E
7	Izland	S	7	Izland	S	7	Izland	S
8	Dánia	S	8	Luxemburg	E	8	Dánia	S
9	Írország	A	9	Finnország	S	9	Hollandia	E
10	San Marino	DE	10	Belgium	E	10	Németország	E

Gazdasági modellek jelölése: A - angolszász; AR - arab; DE - dél-európai szociális piacgazdaság; DKÁ - dél-kelet-ázsiai; E - európai szociális piacgazdaság; S - skandináv; LA - latin-amerikai és angolszász kevert típus

Heritage 2008: a gazdaság szabadsága szerinti helyezés a Heritage Foundation felmérése szerint

¹ Az adatok forrásai: Gwartney és Lawson 2007, Holmes et al. 2008, és World Bank 2007.

Magyarország számára történelmünk, hagyományaink, gazdasági kötődéseink és földrajzi helyzetünk alapján leginkább az európai szociális piacgazdasági modell és az angolszász modell fontosak, ezért ezeket tárgyaljuk részletesebben. A két modell közül az európai szociális piacgazdasági modell, azon belül különösen a német típus, fontosságát az adja, hogy a közvetlen közelségünkben lévő fejlett országokra ez a modell jellemző, illetve később látni fogjuk, hogy ez felel meg leginkább Magyarország hagyományainak és jelenlegi gazdasági és társadalmi helyzetének is. Az angolszász modell emellett azért fontos, mert leginkább ezt a modellt tekinthetjük a szabad piacgazdaságon alapuló kapitalista gazdaság legtisztább formájának, aminek köszönhetően gazdasági szakértők gyakran ebben a modellben keresik a gazdaság fejlesztését segítő mintákat és megoldásokat.

Mint később látni fogjuk, az angolszász modell egyik oldalról ugyan valóban gyakran a gazdaságilag leghatékonyabb megoldásokat nyújtja, az ezek működéséhez szükséges előfeltételek azonban nem minden gazdaságban állnak rendelkezésre, illetve ezek a megoldások más környezetben nem vezetnek azonos eredményre, sőt meggondolatlanul átvéve, a gazdaságban és a társadalomban komoly károkat is okozhatnak. Gazdaságfejlesztési szempontból kevésbé fontos, de szemléletes példa, ha végiggondoljuk, hogy mihez vezetne az Egyesült Államok fegyvertartási szabályainak magyarországi átvétele. Hosszú távon talán még növekedhetne is közbiztonságunk ezzel a megoldással, azonban az út, amin odáig eljuthatnánk várhatóan túlságosan költségessé tenné a közbiztonság ilyen módon történő javítását.

A számunkra két legfontosabb modell közötti hasonlóságok és különbségek jobb megértése érdekében, a következőkben tekintsük át részletesebben e modellek legfontosabb jellemző vonásait.

2. Az angolszász modell

Egy 1755-ben tartott előadásában Adam Smith az adók és a gazdasági növekedés összefüggéséről így nyilatkozott: „Kevés egyéb szükséges ahhoz, hogy egy államot a bőség legmagasabb fokára juttassa a legalacsonyabb barbárságból, mint béke, könnyű adók, és megfelelő igazságszolgáltatás: minden más a dolgok természetes folyásából létrejön.”²

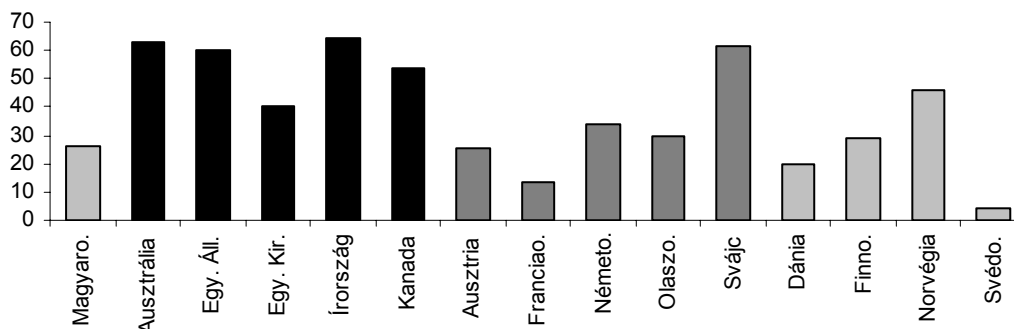
Ez a megközelítés azóta is érvényes az angolszász gazdasági modellt követő gazdaságokra, amelyek fő jellemzője, hogy az állami szabályozással és újraelosztással szemben széles körben a piac szabályozó mechanizmusait részesítik előnyben.

Az állam más modellekénél kisebb gazdasági szerepét Magyarországgal és néhány európai országgal összehasonlítva a következő ábra mutatja be.

² Powell 2000, 247. oldal.

A Heritage Foundation GDP arányos összes állami kiadás alapján számított mutatója az állam gazdasági súlyának mérésére. A mutató értéke 0 és 100 közötti, a nagyobb érték az állam kisebb súlyát és a magángazdaság nagyobb mozgásterét jelenti³

Az ábrán a Heritage Foundation az állami kiadások GDP-hez viszonyított arányán alapuló mutatója látható. A mutató értéke annál nagyobb, minél alacsonyabb terhet jelentenek az állami kiadások az adott ország gazdasága számára. A különböző gazdasági modelleket (angolszász, európai szociális piacgazdasági, skandináv) követő országok csoportját eltérő színezés jelzi. Az ábrán látható, hogy az angolszász modellt követő országokban az állam általában kevesebb terhet ró a gazdaságra. Látható azonban az is, hogy nincs éles határ a két csoport között, és például Svájc mutatója magasabb az angolszász modellt követő országok többségénél, míg az Egyesült Királyság mutatója az általában magas adószinttel jellemzett skandináv modellt követő Norvégiánál kedvezőtlenebb.

Az angolszász modell másik fő jellemzője a pénzpiacok és a bankszektor magas fejlettsége és szabadsága. A világ legfejlettebb pénzpiaca is egy angolszász modellt követő országban, az Egyesült Államokban található, ahol 2005 közepén 7.549 bank és takarékinstitúció működött. Az Enron és néhány más nagyvállalat könyvelési botrányait követően a befektetők védelmére szolgáló, de költséges és beavatkozó, 2002-ben bevezetett Sarbanes-Oxley törvényt leszámítva a szabályozás prudens, célratorró, a nemzetközi ajánlásoknak megfelel, és a hazai és külföldi tulajdonú intézményekre azonos szabályok vonatkoznak.⁴

Az angolszász modellt követő európai országok közül az Egyesült Királyság a világ harmadik legnagyobb pénzügyi szektorával büszkélkedhet. Az Egyesült Királyságban 2006 márciusában 252 külföldi ellenőrzésű és 75 brit bank működött, nincs állami tulajdonú bank, a központi jegybank pedig a kamatozat közvetlen piaci intervencióval szabályozza. A brit pénzpiacokon számos, az iszlám előírásoknak is megfelelő pénzügyi és befektetési szolgáltatás is megtalálható.⁵

³ Holmes et al. 2008.

⁴ Holmes et al. 2008, 386. oldal.

⁵ Holmes et. al. 2008, 384. oldal.

Írorszáiban 2002-től szintén nincs állami tulajdonú bank, az ország pénzpiacán pedig számos külföldi bank és hitelintézet is működik.

Kanada, amely az angolszász modell és a szociális piacgazdasági modell – különösen annak skandináv ága – között más szempontból is egyfajta átmenetet képvisel, már több korlátozással él pénzpiacán. A nagybankok egyesülése nem megengedett és nagybankok nem vásárolhatnak nagy biztosító társaságokat. Van az országnak állami tulajdonú bankja is, az Üzletfejlesztési Bank (Business Development Bank), amely kis- és középvállalkozásoknak biztosít forrásokat.

Az angolszász gazdasági modellre hagyományosan jellemző a nyitottság, a külkereskedelem szabadsága is, ezt azonban az európai szociális piacgazdasági modellel összehasonlításban sem az egyes országok vámtarifa középértékei, sem a Heritage Foundation vagy a Fraser Institute külkereskedés szabadságát mérő indexei nem igazolják egyértelműen vissza.⁶ Ennek egyik oka az Európai Unió égisze alatt zajló integrációs folyamat, amely nem csak a tagországok közötti kereskedelemre, de a tagországok más országokkal folytatott kereskedelmére is pozitívan hatott, ahogy arra az Európai Unióhoz nem csatlakozott Norvégia példája is rámutat. Norvégia esetében a vámtarifa középértéke 2005-ben 8,6 % volt, szemben a tagországokra egységesen jellemző 2,7 %-os értékkel, a Fraser Institute 2007. évi gazdasági szabadságra vonatkozó felmérésében pedig Európa fejlett gazdaságai között jelentősen alacsony értékkel szerepel.

Szintén nem mutatható ki jelentős eltérés az egyes gazdaságok nyitottságában az export és az import GDP-hez viszonyított aránya alapján sem, mert ezeket az értékeket a gazdaságok mérete és földrajzi adottságai nagymértékben befolyásolják. A kisméretű Írország például 73,9 %-os 2005. évi GDP-hez viszonyított export arányával magas értéket képvisel, míg az Egyesült Államok exportja ugyanabban az évben csupán a GDP 9,9 %-a volt. Értékét tekintve azonban az Egyesült Államok 1303,1 milliárd dolláros értéke messze meghaladta Írország összesen 220,5 milliárd dolláros GDP értékét is.

A gazdasági modellekre jellemző eltérések hátterében alapvetően kulturális és értékrendbeli különbségek és az eltérő történelmi múlt állnak. Kulturális szempontból hasznos segítséget meríthetünk az egyes országok jellemző kulturális eltéréseiről Hofstede kulturális dimenzió indexeire támaszkodva. Hofstede az országokra jellemző kultúrákat úgy teszi könnyebben összehasonlíthatóvá, hogy azok jellemzőit öt dimenzió mentén méri. Ezek közül az angolszász modellt követő országok és az európai szociális piacgazdasági modellt követő országok között az individualizmus indexében látható egyértelmű, bár nem nagy különbség, amennyiben az angolszász országok az európai kultúrkör más országainál individualistábbaknak mutatkoznak. A további dimenziók mentén a különbségek a skandináv országok és a kontinentális európai országok között nagyobbak vagy legalább akkorák, mint az angolszász országok és a kontinentális európai országok között.⁷

A gazdasági modell szempontjából az angolszász országokra jellemző magasabb individualizmus érték jelentősége abban áll, hogy egyik oldalról az angolszász országok lakói érzékenyebbek az

⁶ Holmes et al. 2008, Gwartney és Lawson 2007.

⁷ Hofstede 2008.

őket terhelő adók emelkedésére, másik oldalról jobban tolerálják az alacsonyabb állami szerepvállalásból fakadó élethelyzeteket, mint például az egészségbiztosítás ideiglenes hiánya egy munkahelyváltással kapcsolatban.

Az angolszász és az európai szociális piacgazdasági modellek közötti, értékrendbeli és intézményrendszerbeli eltérések, legalábbis részben, a két országcsoporthoz tartozó történelmi, gazdaságtörténeti közötti eltérésekben rejlik. Ebben nem kevés szerepe volt az Amerika felfedezését követő gyarmatosításnak is, amely Anglia esetében gyorsította, Franciaország, és különösen Spanyolország és Portugália esetében pedig visszafogta a gazdasági és polgári fejlődést. Az északabbra fekvő angol gyarmatok ugyanis éghajlatuk miatt jobban igényelték a gazdasági szabadságot és fejlesztést, mint a délebbre fekvő spanyol és portugál gyarmatok. Ahogy Adam Smithnél is olvashatjuk „A cukor és a dohány ültetése fedezi a rabszolgákkal való művelés költségeit. A gabonatermesztés, úgy tűnik, a mai időkben, nem.”⁸

A történelmi fejlődés szempontjából különösen szembevetendő lehet, és az intézményrendszer fejlődésére talán a legközvetlenebb módon hat, az angolszász és a kontinentális jogrend eltérő fejlődése. Míg a kontinentális európai országok jogrendje a római jogon alapuló kodifikált rendszer, az angolszász országok jogrendje precedens alapú. A kettő között a gazdaság szempontjából fontos különbséget az a szemléletbeli különbség jelenti, hogy a kontinentális jogrend esetében a jog hivatott formálni a társadalmat, az angolszász jogrendben pedig a társadalom a jogot. Ez a szemlélet az optimális jogot inkább a természeti törvényekhez hasonló, felfedezendő rendszernek tekinti, mintsem megalkotandó rendszernek.

A különbségek persze nem élesek, de visszahatnak a tulajdonról alkotott felfogásunkra is, aminek okait az eltérő történelmi fejlődési úton fedezhetjük fel. Az eltérések kulcsa a feudalizmusból a kapitalizmusba történő átmenetbeni elsőbbségben keresendő. Míg eleinte a szabadságjogok fejlődése nagyjából párhuzamosan történt, hiszen az uralkodó jogait korlátozó, a nemesség jogait garantáló Magna Carta Angliában 1215-ben, a hasonló célú Aranybulla Magyarországon 1222-ben került kiadásra, az angol polgári forradalom meghatározó hatással volt a kontinentális Európa fejlődésére is.

Angliában a forradalom az uralkodó jogainak alulról jövő korlátozásával végződött. Ezt elkerülendő a kontinentális európai uralkodók igyekeztek felülről kialakítani saját alkotmányos jogrendjüket. Ennek megfelelően az angolszász jogrend alulról épül, a kontinentális pedig felülről rendelődik el, aminek következményeként az öngondoskodást – és az állam visszaszorítását – az angolszász országokban, az állami újraelosztást a kontinentális Európában fogadják el könnyebben.

A kisebb állami szerepvállalás és a piac általában hatékonyabb, gyorsabban reagáló szabályozási mechanizmusainak köszönhetően az angolszász modell a szociális piacgazdasági modellnél jobban alkalmazkodik a világgazdasági változásokhoz, összességében hatékonyabb. Ahogy azt Hayek fogalmazza, minél többet tervez az állam, annál nehezebbé válik a tervezés az egyén

⁸ Smith 2000, 418. oldal.

számára.⁹ Ennek a hatékonyságnak azonban az egyén számára ára van a döntéseivel vállalt nagyobb kockázat formájában, hasonlóan a tőzsdén nagyobb hozamot ígérő befektetések nagyobb kockázatához. Ha az egyén ezzel a kockázattal tisztában van, képes felmérni döntéseinek lehetséges gazdasági következményeit, akkor egyrészt jobban fel tud készülni egy esetleges veszteségre, másrészt könnyebben viseli azt és kezdi újra vállalkozása vagy karrierje építését. Ilyen körülmények közt a nagyobb nyereség lehetősége és a veszteség elkerülésének szándéka egyaránt ösztönzőleg hat a piac szereplőire.

A kockázat azonban azt is jelenti, hogy valaki a legnagyobb körültekintés és a valóban kemény munka ellenére is kedvezőtlen helyzetbe kerül, amit azonban a piac nem képes megfelelően kezelni abból a szempontból, hogy nem tesz különbséget aszerint, hogy ki hogyan jutott kedvezőtlen helyzetbe. Az öngondoskodás ilyenkor rendszerint a külső segítség teljes vagy részleges hiányát jelenti, ami az angolszász modell legfontosabb hátránya.

Erősödik ez a negatív hatás, ha az angolszász modellt olyan társadalomra próbáljuk ráerőltetni, ahol az angolszász országokra jellemző gazdasági ismeretek tapasztalat és vállalkozási hagyományok a lakosságra nem jellemzőek. Márpedig az angolszász országokkal összehasonlítva ez a különbség megfigyelhető a nyugat-európai országok lakossága esetében is, és még inkább jellemző a rendszerváltó országok lakosságára, bár köztük és Nyugat-Európa között a különbség az idő előre haladtával csökken.

A magyar gazdaságpolitika számára ez azt jelenti, hogy vonzó tulajdonságai ellenére óvatosnak kell lenni az angolszász modell feltétlen követésében, hiszen közvetlen gazdaságföldrajzi környezetünk, történelmi múltunk és hagyományaink jó része Magyarországot erre kevésbé teszi alkalmassá.

3. Az európai szociális piacgazdasági modell

A magyar hagyományokhoz, múltunkhoz, közvetlen környezetünkhöz és adottságaink jó részéhez az angolszász modellnél jobban illeszkedik az európai szociális piacgazdaság modellje. Fontos azonban megjegyezni, hogy a két modell közötti alapvető különbségek valójában nem akkora jelentőségűek, mint amekkorát gyakran tulajdonítunk nekik.

Az angolszász országok mai gazdasági gondolkodására számos német nyelvterületen élő vagy onnan származó közgazdász volt nagy hatással. Közéjük tartoznak az osztrák közgazdasági iskola olyan neves alakjai, mint Ludwig E. von Mises és Friedrich A. Hayek. Másik oldalról, az állam gazdasági szabályozó szerepe mellett talán legnagyobb hatással érvelő közgazdász a brit John Maynard Keynes volt.

Közös az angolszász és az európai szociális piacgazdasági modellt követő országok között az is, hogy második világháborút követően mindegyikük a keynesi irányvonalat követte, állami tulajdonú nemzeti vállalatokat alapított és kiterjesztette az állam szabályozó szerepét, majd az

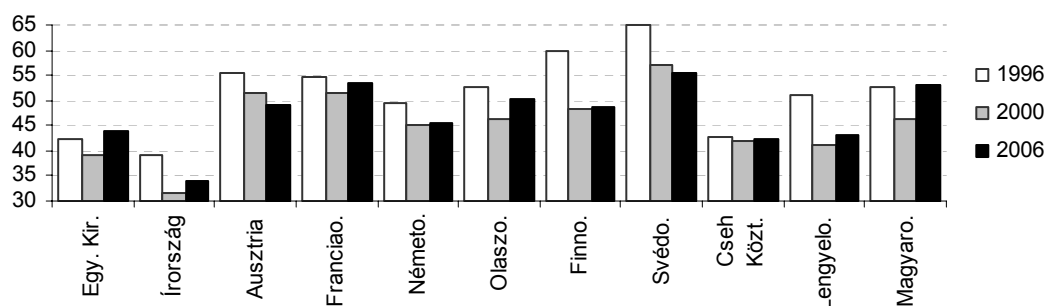
⁹ Hayek 1994, 84. oldal.

1980-as évektől kezdve fokozatosan liberalizálni kezdett az állam szerepvállalásának párhuzamos visszaszorításával és a piaci mechanizmusok térnyerésével akár a szabályozásban is.¹⁰

Ezzel együtt az európai szociális piacgazdasági modellre az angolszász modellhez viszonyítva nagyobb állami szerepvállalás és kiterjedtebb társadalmi szolidaritás jellemző, amely azonban sokkal inkább konzervatív, mint szocialista típusú, hiszen nem jár a piaci szereplők gazdasági tevékenységének központi, állami tervezésével. A nagyobb állami szerepvállalás egyik oldalról azt jelenti, hogy tendenciaszerűen a közszolgáltatások és a szociális ellátások rendszere a szociális piacgazdasági modellt követő országokban kiterjedtebb, mint az angolszász országokban, másik oldalról az állam kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya, és ezzel párhuzamosan az adóelvonási szint, magasabb az angolszász országokénál, ahogy ez a következőkben látható.

Az állami kiadások GDP-hez viszonyított arányának alakulása néhány európai országban 1996 és 2006 között¹¹

Az ábrán látható, hogy az angolszász modellt követő Egyesült Királyság és Írország állami kiadásainak szintje jelentősen alacsonyabb a kontinentális Európa országainál. Magyarország állami kiadásainak szintje a szociális piacgazdasági modellt követő országokéhoz közelít, míg Lengyelország és a Cseh Köztársaság átmenetet képez a két csoport között. Szintén látható, hogy a különbségek a kontinentális európai országok közt is jelentősek, bár a skandináv országok állami kiadási szintjeinek csökkenésével a csoportba tartozó országok kiadási szintjei közeledtek egymáshoz.

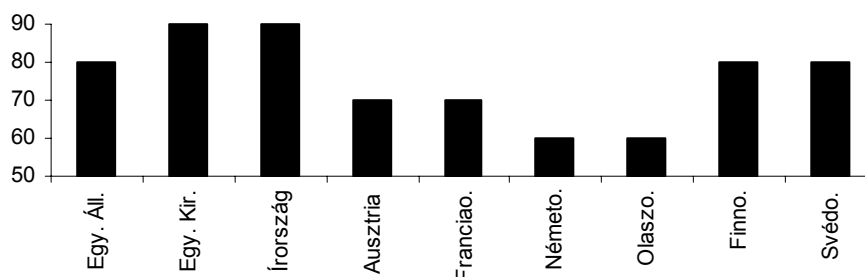
A szociális piacgazdasági modellt követő országok pénzügyi rendszere szintén szabályozottabb, kiterjedtebb állami ellenőrzés alatt működik, mint az angolszász országok esetében. Ezt a Heritage Foundation pénzügyi szabadságra vonatkozó index értékei is jelzik.

¹⁰ Yergin 1999.

¹¹ Adatok forrása: European Communities 2007.

A Heritage Foundation pénzügyi szabadság mutatója a pénzügyi rendszer kormányzattól való függetlensége mértékének mérésére. A mutató értéke 0 és 100 közötti, a nagyobb érték a kormányzat kisebb befolyását és a pénzügyi rendszer nagyobb függetlenségét jelenti¹²

Megfigyelhetjük, hogy a pénzügyi rendszer függetlensége leginkább Finnország és Svédország esetében biztosított, de a többi skandináv országra is igaz, hogy ezen a téren élen járnak a kontinentális európai országok között. Nagyobb az állam befolyása a pénzügyi szektorra Németországban és Olaszországban, illetve kisebb mértékben Ausztriában és Franciaországban is. Olaszországban három jelentősebb bank van ma is állami ellenőrzés alatt, a szabályozók és a tiltások nehezítik a működést, és jóváhagyás kell a pénzintézetek feletti ellenőrzés megszerzéséhez. Olaszországa a világ negyedik legnagyobb biztosítási piaca, ugyanakkor tőkepiaca fejlesztésre szorul.¹³

Németország pénzügyi rendszere korszerű és fejlett, a köztulajdonú bankok forráshoz jutását könnyítő állami bankgaranciák rendszerét azonban csak 2005 közepén szüntették meg. Emellett az Európán kívüli bankoknak engedélyre van üzletágak vagy leányvállalatok alapítására.¹⁴

Magyarország és a közép-kelet-európai országok pénzügyi rendszereinek szabadsága a Heritage Foundation adatai alapján nagyjából megfelel Németország vagy Ausztria szintjének.

A gazdaság nyitottságát tekintve a közismert sztereotípiák szerint az angolszász országok nyitottabbak, a kontinentális európai országok hozzájuk viszonyítva inkább protekcionista. Ez a feltevés azonban az európai integráció erősödésével mára megdőlni látszik. A gazdaság nyitottságának két jellemző mutatóját, a GDP-hez viszonyított export és import arányát, valamint a Fraser Institute gazdasági szabadságra vonatkozó éves jelentésében közölt, a külkereskedelem szabadságát mérő indexét mutatja be a következő ábra.

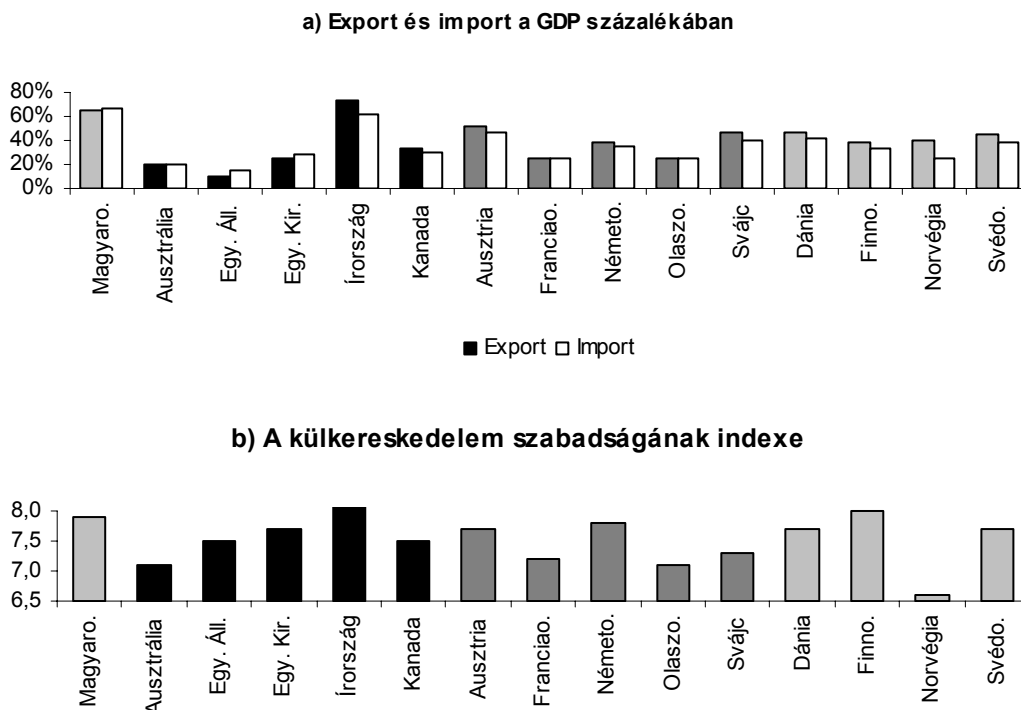
¹² Holmes et al. 2008.1

¹³ Holmes et al. 2008, 224. oldal.

¹⁴ Holmes et al. 2008, 224. oldal.

Az export és import GDP-hez viszonyított aránya és a külkereskedelem szabadságának indexe néhány európai és angolszász ország esetében.¹⁵

Az ábrán látható, hogy az export és import arányát tekintve az Egyesült Államok messze elmarad az e mutató alapján zárkózottnak látszó Franciaországtól és Olaszországtól is. Az Egyesült Államok exportja azonban így is több mint kétszerese Franciaország, és közel háromszorosa Olaszország exportjának, illetve majdnem hatszorosa a legnyitottabbnak látszó Írország teljes éves GDP-jének. Tehát mivel az Egyesült Államok gazdasága önmagában közel akkora, mint az ábrán szereplő összes többi orszagé együttvéve, az export és import aránya nem a legalkalmasabb mutató a nyitottság kifejezésére.

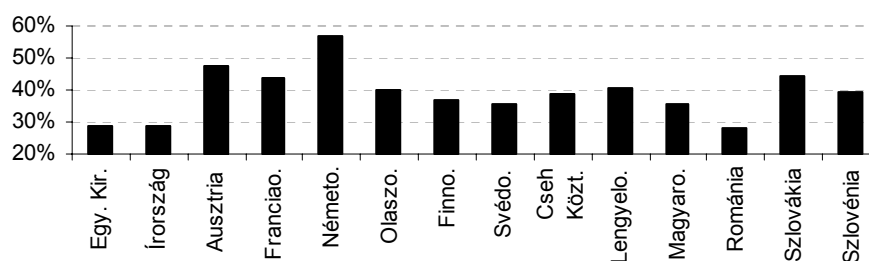
Pontosabb képet adhat a Fraser Institute több külkereskedelemre vonatkozó gazdasági mutatót magába foglaló külkereskedelmi szabadság indexe, amelynek alapján az Egyesült Államok már a nyitottabb országok között foglal helyet. Ez az index sem mutat azonban az angolszász országok és a szociális piacgazdasági modellt követő országok között egyértelmű különbséget, hiszen Németország vagy Finnország index értékei nagyjából azonosak az Egyesült Királyság vagy Írország értékeivel. A két országcsoporthoz tartozók közötti különbség tehát a külkereskedelem terén láthatóan nem létezik.

¹⁵ Az export és import arányra vonatkozó adatok forrása: OECD 2007. A külkereskedelem szabadságára vonatkozó index értékek forrása: Gwartney és Lawson 2007.

Azzal együtt, hogy az állami szerepvállalás mértékében az európai szociális piacgazdasági modellt és az angolszász modellt követő országok között érzékelhető különbség van, az európai szociális piacgazdasági modellt követő országok közötti különbségek egy-egy részterületen gyakran ugyanolyan jelentősek, mint a két országcsoport közötti különbségek. Miközben tehát egy szociális piacgazdasági modellt követő ország esetében az állami kiadások aránya magasabb, annak szerkezete ezen országok csoportján belül is jelentősen eltér egymástól. Erre mutat példát az egyes országok szociális juttatásokra fordított kiadásainak az összes állami kiadáshoz viszonyított arányát bemutató ábra, melyen összehasonlításként Magyarország és néhány közép-kelet-európai ország adata is szerepel.

A szociális juttatások aránya az összes állami kiadásból néhány európai országban¹⁶

Az ábrán szereplő két angolszász ország esetében a szociális juttatások aránya láthatóan alacsonyabb, azonban a szociális piacgazdasági modellt követő országok között is jelentős különbségek mutatkoznak. Különösen érdekes lehet, hogy az ábrán szereplő országok közül az állami kiadások GDP-hez viszonyított arányában 2006-ban 55,5 %-kal vezető Svédországban a szociális juttatások állami kiadásokon belüli aránya a szociális piacgazdasági modellt követő országok közül 35,3 %-kal a legalacsonyabb. Ez az érték közelebb áll az Egyesült Királyság 29,0 %-os, vagy Írország 28,7 %-os értékéhez, mint Németország 56,9 %-os, vagy akár Franciaország 43,9 %-os értékéhez. Magyarország esetében a szociális kiadások állami kiadásokon belüli aránya 2006-ban 35,5 % volt, ez a szociális piacgazdasági modellt követő országok között az alacsony értékek közé tartozik. Ennek megfelelően tehát Magyarország gazdasága számára valójában nem a szociális kiadások mértéke jelent terhet, hanem azok nem megfelelő felhasználása. A skandináv országokban az állami források felhasználásában a hangsúly a foglalkoztatás támogatásán van azzal, hogy ezek az országok fejlesztik közoktatásukat, befektetnek a felnőttoktatásba, és többet fordítanak olyan, a munkavállalókat segítő megoldásokra, mint például az oktatás és nevelés mellett a dolgozó szülők gyermekeinek felügyeletét is segítő óvodák és iskolák fenntartása.¹⁷ Ezzel szemben Magyarországon a Gyurcsány kormány iskolákat

¹⁶ Az adatok forrása: European Communities 2007.

¹⁷ Rogerson 2007.

zárt be, visszaszorítani törekszik a közoktatást és felsőoktatást, és a szűkös forrásokból inkább az otthon nyomorgást, mint a foglalkoztatás révén történő felemelkedést támogatja.

A szociális piacgazdasági modellhez tartozó országok közötti különbségek rávilágítanak a modell hátrányaira is. Egyik oldalról a kiterjedtebb állami gondoskodás szükséges lehet, ha ezt az adott ország történelmi, társadalmi és gazdasági viszonyai indokolják. Másik oldalról azonban az állam a magángazdaságtól vonja el az erőforrásokat működéséhez is, az általa nyújtott közszolgáltatásokhoz és támogatásokhoz is. Ez azt jelenti, hogy míg adott ország esetében az állam gazdasági és társadalmi szerepvállalása szükséges lehet, a rosszul felhasznált erőforrások mégis inkább csak terhet jelentenek a gazdaság számára. A szociális piacgazdasági modell követése tehát a kormányzat részéről az angolszász modellt követő országokénál megfontoltabb és körültekintőbb gazdaságpolitikai tervezést igényel éppen azért, mert az állam többet költ és ehhez többet von el a lakosságtól és a vállalkozásoktól. Ha ezt az erőforrást egy kormány nem átgondolt fejlesztésekre fordítja, nem az ország jövőjébe fekteti be, a szociális piacgazdasági modell követése nem éri el a célját, nem valósítja meg annak potenciális előnyeit.

A modell magyarországi alkalmazhatósága szempontjából ez azt jelenti, hogy míg a szociális piacgazdasági modell önmagában közelebb áll Magyarország hagyományaihoz, társadalmi és gazdasági helyzetéhez, az egyes intézkedések esetében a józan mérlegelésre ennek a modellnek az alkalmazása során is szükség van. Éppúgy kockázatos például egy holland egészségügyi modellt változtatlanul és vakon átvenni, mint egy brit vagy amerikai rendszert.

4. A modellek tanulsága Magyarország számára

Ha egyik modell sem ad közvetlenül és azonnal átvehető, kész megoldásokat a magyar gazdaságpolitika számára, akkor felmerül a kérdés, hogy hol találhatunk ilyen megoldásokat, hova fordulhatunk használható példákért, tapasztalatokért? A válasz egyszerű: mindkét modell szolgál számos hasznos példával és tapasztalattal akár a követhető és követendő megoldásokra, akár azok ellenkezőjére. A jó gazdaságpolitikához azonban, akár csak a geometriához, nem vezet királyi út.¹⁸ A máshol bevált megoldások, tapasztalatok megfelelő értékelése érdekében érdemes áttekinteni Magyarország gazdasági modellválasztás szempontjából lényeges jellemzőit.

Az állam és a piac viszonyát tekintve Magyarország egyértelműen a szociális piacgazdasági modellhez áll közelebb. Az állam összes bevétele 2006-ban a GDP 43,7 %-át, összes kiadása a GDP 53,0 %-át tette ki.¹⁹ Miközben ezzel az állam mérete a magyar gazdaság legnagyobb gyengéjévé vált,²⁰ az államháztartás 9,2 %-os hiánya²¹ alapján az állam méretének radikális, egy

¹⁸ Az ókori görög matematikus, Euklidész válaszolta I. Ptolemaiosz király kérdésére, hogy miként lehetne könnyen elsajátítani a geometriát: „A geometriához nem vezet királyi út. Munka nélkül nincs kenyér, sem geometria.” *Euklidész találó mondását Sain Márton idézi Nincs királyi út! című matematikatörténeti könyvében (Gondolat Kiadó, Budapest, 1986, 147. oldal).*

¹⁹ European Communities 2007.

²⁰ Holmes et al. 2008, 207. oldal.

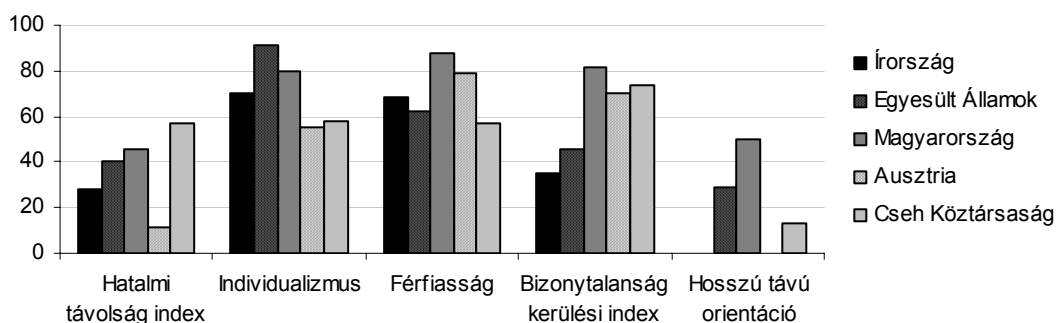
angolszász modellnek megfelelő szintre történő csökkenése a közeljövőben nem lehet reális várakozás.

A magyar pénzügyi intézményrendszer fejlettsége jó, a tőkepiacok fejlettek és szabad részvételt biztosítanak a külföldi befektetőknek. A banktőke több, mint 80 %-át külföldi befektetők adják. Másik oldalról az állam tulajdonosként még mindig megjelenik a bankszektorban, és a pénzügyi intézményrendszer még nem biztosít minden szolgáltatást. Ezzel együtt azonban Magyarország Heritage Foundation által közölt pénzügyi szabadság indexe megfelel a fejlett európai országokénak, sőt Németországit és Olaszországit meg is haladja, bár alatta marad az angolszász országok és a skandináv országok magasabb értékeinek.

A gazdaság nyitottságát tekintve a magyar export és import GDP-hez viszonyított aránya (65,4 % és 66,8 %) közelíti Írországit (73,9 % és 62,4 %), illetve meghaladja Ausztriáit (51,5 % és 47 %). A Fraser Institute külkereskedelem szabadságára vonatkozó indexe alapján²² szintén az európai élmezőnyhöz tartozunk, ahogy azonban azt korábban láttuk, a gazdaság nyitottsága már nem feltétlenül jellemző nagyobb mértékben az angolszász országokra sem, mint a szociális piacgazdasági modellt követő országokra.

A lakosság gazdaságról, államról alkotott képe, gazdasági ismeretei és nézetei alapján szintén a szociális piacgazdasági modell látszik alkalmasabbnak Magyarország számára. Ez nyilvánvalóan összefügg a kiterjedt állami szerepvállalással és a szocialista múlttal, ahogy arra Hofstede Magyarországra jellemző kulturális dimenzió indexeinek más országokkal való összehasonlítása is következtetni enged.

A Hofstede féle kulturális dimenzió indexek értékei Írország, az Egyesült Államok, Magyarország, Ausztria és a Cseh Köztársaság esetében²³

²¹ European Communities 2007.

²² Gwartney és Lawson 2007.

²³ Hofstede 2008.

Az Írországra, az Egyesült Államokra, Magyarországra, Ausztriára és a Cseh Köztársaságra a kulturális dimenzió indexek értékeit bemutató ábrán szembetűnő, hogy Magyarország individualizmus értéke magas, sokkal közelebb áll az angolszász kultúrákra jellemző értékhez, mint a kontinentális európai értékekhez. A magyar lakosságot tehát nem az önállóságra való kevesebb hajlandóság teszi kevésbé alkalmassá az angolszász gazdasági modell követésére, mint az állam mérete és az ebből fakadó egyéb tényezők. Szembetűnő még az ábrán, hogy a férfiaság és a bizonytalanság kerülés indexei szintén magasak Magyarország esetében.²⁴ Hofstede szerint ez az index egyfajta rámenősségi, vagy versengési hajlandóságra utaló magatartást takar. Felfoghatjuk ezt úgyis, hogy a magyar emberek tudatában vannak saját sorsukért való felelősségüknek (individualizmus indexe), és akarnak is tenni annak javításáért (férfiaság indexe). Ennek a két említett index által sugallt vállalkozós szellemnek ellentmondani látszik a bizonytalanság kerülési index magas értéke. Hofstede szerint ez a dimenzió a társadalom szabályozottságát méri, hiszen a bizonytalanságot kevésbé toleráló társadalmak igyekeznek részletesebben és alaposabban szabályozni hétköznapi életüket. Ezt figyelembe véve ez az érték arra utal, hogy Magyarországot nem a lakosság hozzáállása, gondolkodásmódja akadályozza elsősorban a versenyképesség javításában, hanem a túlszabályozó és a túlterjeszkedő állam, amely ugyanakkor akadályozza a lakosságot abban is, hogy a változásokra vagy a „rosszabb időkre” tartalékot képezzen.

Ez a túlszabályozó, túlterjeszkedő állam vezetett tehát oda, hogy az egyébként önálló és cselekedni kész magyar lakosság és munkaerő elveszítette versenyképességét. Ennek megfelelően egy adócsökkentésen, munkahelyteremtésen és vállalkozás fejlesztésen alapuló gazdaságpolitika Magyarországon éppúgy nem jelenti és nem igényli a szociális piacgazdaság értékeivel való szakítást, mint ahogy nem ezt jelentette Közép-Kelet-Európa más országaiban sem. Közép-Kelet Európa országai ma ugyanazokkal a problémákkal küzdenek, mint az Európai Unió régi tagjai: öregedő társadalom, a feltörekvő ázsiai országok részéről erősödő verseny egy globalizálódó világban, magas munkanélküliség. Míg egyik oldalról a közép-kelet-európai bérek a versenyben előnyt jelentenek, másik oldalról a problémák a közép-kelet-európai gazdaságokban súlyosabbak, az erőforrások pedig szűkösebbek. Az adócsökkentés és az egykulcsos adó tehát nem luxus, hanem szükségszerűség, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a közép-kelet-európai országok eltérő adózási szerkezete miatt az adóelvonás szintje így is a kontinentális Európa magas, és nem az angolszász országok alacsonyabb értékeit közelítik.²⁵

Közép-Kelet-Európa utóbbi néhány évben Magyarországnál sikeresebb, gyorsabban fejlődő gazdaságainak és Magyarország visszaesésének tanulsága, hogy Magyarországnak is meg kell találnia a sajátosan rá jellemző, gazdaságához, értékrendjéhez legjobban illeszkedő fejlődési utat és gazdaságpolitikát.

²⁴ Az alacsony vagy magas index értékek önmagukban nem jelentenek jobb vagy rosszabb minőséget sem kulturálisan, sem gazdasági szempontból. Az indexek értéke utalhat azonban arra, hogy egyik vagy másik gazdasági modell követése közelebb áll a magyar gondolkodásmódhoz mint más modelleké.

²⁵ Barysch 2005.

Ahogy arról már a kulturális dimenziók bemutatásánál szó volt, a magyar társadalmat különleges értékrend jellemzi. Értékrendünk közelebb áll az angolszász értékrendhez, mint a nyugat-európaihoz, de vannak más kultúrkörökkel, köztük a közép-európai és ázsiai értékrenddel közös vonásai is.²⁶ Nem az értékrend, hanem a közelmúlt történelmi múltja akadályoz tehát bennünket ma is a versenyképes stratégia követésében. A szocialista tervgazdaság eltörölte a korábban Magyarországon is létező gazdasági és vállalkozási kultúrát, felélte a lakosság vállalkozásra és tőkeképzésre alkalmas, a háború után amúgy is csekély tartalékait, és helyébe a hazugság és az állami diktátumok kultúráját ültette. Nem különbözik sokban ettől a Gyurcsány kormány elmúlt négy éve sem. A lakosság tartalékai ugyanúgy megsemmisülnek, a hazugsággal az öszödi beszéd óta kérkedni lehet, a reformként beharangozott változtatások pedig éppen a társadalom megkerülése és a diktátum jelleg miatt voltak céljaikban is, kivitelezésükben is elhibáztak.

Ígéretekkel és méregdrága kommunikációs kampányokkal könnyű volt becsalogatni a magyar társadalmat egy látszólag az angolszász szabadságon és versenyképességen alapuló út vak követésébe, mára azonban bizonyítottá vált, hogy erre sem a lakosság, sem a jelenlegi kormány nem volt felkészülve. Ennek megfelelően Magyarországnak ma olyan fejlődési utat és gazdaságpolitikát kell követnie, amely nem csak az erősen individualista magyar értékrendnek, de a társadalom jelenlegi helyzetének is megfelel.

Az individualizmus és az önálló egyéni kiútkeresés egyik hajtómotorja éppen az állammal, a kormány megoldásaival való elégedetlenség. Nem volt ez másképp a gyarmati időkben a mai Egyesült Államokban és az angol polgári forradalom idején Angliában sem, az értékrendben megfigyelhető rokonság tehát nem véletlen. Amíg azonban a magyar társadalom alacsony foglalkoztatottsági aránnyal, magas munkanélküliséggel, kormányzati presztízis projekteken megnövekedett túlköltekezéssel, és a régió legmagasabb adóival küzd, addig nem lehet magára hagyva rákényszeríteni az amerikai egészségügyi és oktatási rendszert. Idézzük fel: az angolszász modell alapvető jellemzője, hogy adózási szintje lényegesen alacsonyabb a miénknél, tehát az állam először is nem veszi el azt, amit később nem nyújt.

Ha a magyar szabadságvágygal összeegyeztethető, a globális verseny követelményeit is kielégítő, az angolszász modellhez a mai Magyarországnál közelebb álló jövőképet tűzünk ki célul, akkor is figyelembe kell venni a meglévő adottságainkat. Ennek megfelelően nincs tehát itt az ideje a szociális piacgazdasági modell elvetésének. Éppen ellenkezőleg: előbb azt kell átalakítanunk úgy, hogy az ország erőforrásait a munkaerő és a gazdaság versenyképességének fokozásába fektessük. Számos jó példát kínálnak erre a skandináv országok és a közelmúltban sikeres gazdasági reformokat végrehajtó közép-kelet-európai országok gazdaságai. A sokak által jól ismert viccnek megfelelően tehát a leggyorsabb segítség az, ha mindenek előtt a gőzt a sípokról a kerekre irányítjuk.

Erre a meglévő források ésszerűbb felhasználásával is számos lehetőség van például az oktatás, különösen a nyelvismeret, természet- és műszaki tudományok, és a gazdasági ismeretek oktatása erősítésével, a hazai kis- és középvállalkozások ösztönzésével, a munka és a fogyasztás

²⁶ Matolcsy 2007.

adóterheinek csökkentésével, aminek fedezetét éppen az ezáltal csökkenő szociális kiadási igény teremti meg. Szintén sokat lehet megtakarítani az ésszerű energiapolitikán, az egyoldalú energiafüggőség csökkentésén, vagy az egészségügyhöz való józanabb közelítésen is. Gondoljuk meg például, hogy valódi megtakarítást jelent-e a társadalom számára, ha a megfelelő ellátás hiányában valaki kiesik az aktív munkavállalói körből függetlenül attól, hogy az illető jogosulttá válik-e valamilyen támogatásra vagy sem. Megfelelő gazdaságpolitikával Magyarország hasznot húzhat a most inkább terhet jelentő emelkedő élelmiszer árakból is, és ez az államnak egyetlen fillérébe sem kerül, ha az adminisztratív terhek és az adóterhek csökkentésével javítja a hazai vállalkozások alkalmazkodó képességét.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a ma Magyarország számára a kiutat és felemelkedést kínáló polgári gazdaságpolitika nem szocialista csak azért, mert nem a szociális eredmények lerombolásával, hanem a gazdaság felépítésével akar egyensúlyt teremteni. A foglalkoztatás vonzóbbá tételével, a versenyképesség javításával, az alkalmazkodó készség és az európai integráció erősítésével Magyarország számára ismét megnyílik a lehetőség a régió élvonalába történő felzárkózásra. Magyarország megérdemli ezt a lehetőséget, amelyet nem a valóban rászorulókról való gondoskodás, hanem a diktatórikus múltat idéző kormányzati ultimátumok, emelkedő adóterhek és a gazdasági hozzá nem értést elkendőzni hivatott kommunikációs kampányok zártak el előle.

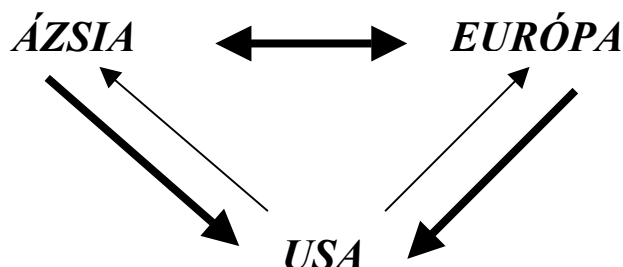
5. A globális gazdaság szerkezete: a triádtól a hálózati gazdaságig

A modern globális gazdaság szerkezete a 21. század elején már nem teljesen mutatja a korábbi egy centrum – több alcentrum – sok periféria struktúrát, de még nem vette fel a következő évtizedekben valószínűleg kialakuló sok centrum – sok periféria szerkezetet sem. A globális gazdaság ma köztes helyzetben van, már elmozdult az 1950-73 közötti, az USA centrális szerepére építő struktúrától, de még nem vette fel a 21. század közepére kifejlődő négy centrum – sok periféria rendszert sem, ahol a négy várható centrum: Észak-Amerika, Európai Unió, Japán és a „Kínai hálózat”.

A jelenlegi köztes helyzetben a globális gazdaság kettős helyzetet mutat, ahol kialakult egy globális kereskedelem az áruk és szolgáltatások területén, amelyet kiegészít egy ugyancsak globális kereskedelem a tőkekapcsolatokban. Az elsőben az USA piacot teremt a globális kereskedelemben résztvevők számára, felszívja az európai és ázsiai exportot, vállalja az így kialakuló tetemes külkereskedelmi deficitet - 5-600 milliárd dollár évente - és magára vállalja a globális gazdasági motor szerepét.

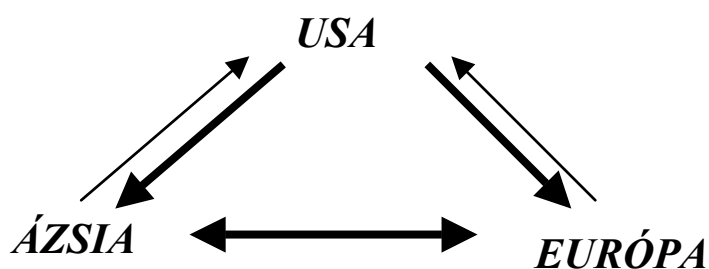

A globális kereskedelem modellje

Az USA csak abban az esetben képes a globális gazdaság motorjaként működni, tehát piacot teremteni Kelet-Ázsia és Európa exporttermékei számára, ha a külkereskedelmi mérlegében kialakuló óriási deficitet más eszközök segítségével elviselhető nagyságú fizetési mérleg deficitté tudja átalakítani. Az USA belső pénzpiacáról felvett hitelek és az amerikai dollár világvaluta szerepére építő pénzteremtés mellett arra is szüksége van, hogy a Kelet-Ázsiában - főként Japánban - és Európában - főként az Európai Unióban, ezen belül Németországban - kialakult kereskedelmi mérlegtöbblet tőkebefektetések formájában visszaáramoljon az amerikai gazdaságba. Az európai és japán kereskedelmi mérlegtöbblet tőkebefektetések formájában jelentős mértékben visszatér az amerikai piacra, döntően az amerikai állampapírok vásárlása és az amerikai cégek felvásárlása révén.

A globális tőkeáramlás modellje

Mind a globális kereskedelem, mind a globális tőkeáramlás ennél finomabb szerkezetet mutat, mert a szolgáltatások kereskedelmében Amerika javára billen a mérleg és a nemzetközi tőkeáramlásban is az amerikai pénzügyi intézmények újraelosztó szerepet foglalnak el a globális tőkebefektetésekben.

A helyi térnyerése a globálissal szemben

A globális kereskedelem gyorsabban nő, mint a résztvevő országok bruttó hazai terméke, azonban a globális kereskedelemben résztvevő áruk ára nem tart lépést a volumen növekedésével. Ennek oka, hogy a globális cégek termelésüket olyan országokba helyezik ki, ahol az előállítási költségek alacsonyabbak. Ez azzal a hatással jár, hogy a globális kereskedelemben résztvevő termékek előállításának termelékenysége ugrásszerűen megnő, és ez okozza a volumenbővüléssel lépést nem tartó árnövekedést.

Ezzel szemben a globális kereskedelemben nem szereplő áruk és szolgáltatások termelékenysége nem nő olyan gyorsan, mint a globális áruké, így ennek a lokális gazdaságnak a részaránya egyre nő a GDP termelésében. 1984-1997 között például 94%-kal nőtt azoknak a termékeknek és szolgáltatásoknak a mennyisége, amelyeket az Európai Unió a globális piacokra kiszállított, illetve onnan behozott, azonban a GDP csak 34%-kal nőtt, tehát a kereskedelem volumene jobban nőtt mint a GDP. Míg az összes áru és szolgáltatás ára az Európai Unió piacain 67%-kal nőtt, addig az export és import árak csak 21%-kal, tehát az export és import árak reálértékben 28%-kal csökkentek.

E mögött a globalizáció sikere húzódik meg, amely főként az ipari termékek területén elérte, hogy a globális kereskedelemben kerülő áruk előállításának termelékenysége gyorsabban nőjön mint az abból kimaradó áruk termelékenysége, előbbieik zömében fizikai termékek, a gépkocsitól a számítógépig. Nemzeti határok között a kereskedelemben kerülő termékek esetében nincs globális verseny, ilyenek a szolgáltatások, ezek termelékenysége így lényegesen lassabban nő mint a világkereskedelemben kerülő termékeké. A közvetlen jelenlétet igénylő személyi szolgáltatások esetében ráadásul az automatizálás nem is lehetséges, így itt nem következik be a technológiai haladás költségcsökkentő hatása, mint a fizikai termékeknél.

A személyi szolgáltatások térnyerése egyben a helyi gazdaság erősödését is jelenti, miután nincs globális, csak helyi hajvágás, vagy vacsora egy jó étteremben, miközben a jövedelem emelkedésével egyre többet költünk az ilyen jellegű szolgáltatásokra, így a helyi egyre erősebb lesz a globálishoz képest. Los Angeles gazdasága jelenleg 75%-ban helyi és csak 25%-ban globális, míg a 19. század végén Chicago több mint 50%-ban globális volt és csak 50%-ban volt helyi.

Hálózati gazdaság: Négy centrum – sok periféria

A világgazdaság fejlődése azt mutatja, hogy a korábbi helyi, nemzeti és regionális üzleti hálózatok globális hálózatokká alakulnak át. Működnek etnikai alapú hálózatok (például a kínai diaszpóra globális hálózata), szakmai hálózatok, érdeklődési hálózatok, tevékenységi hálózatok és sok másfajta hálózat. A gazdasági tevékenység hálózatokban történő fejlődése váltja ki a globális gazdaság erősödését.

A 21. század első évtizedeinek három globális gazdasági hatalma mellé felzárkózhat a következő évtizedekben egy negyedik gazdasági hatalom, a kínai diaszpóra globális hálózata, amely a kelet-ázsiai országokban a gazdasági dinamizmus motorja. A csendes-óceáni perem országaiban a kínai

diaszpóra vállalkozásai Malajziától Thaiföldre és Indonéziától Szingapúrig meghatározó szerepet kapnak, minden országban a GDP több mint 50%-át állítják elő. Nem Kína, hanem a kelet-ázsiai kínai üzleti hálózat lehet a globális gazdaság negyedik hatalma a 21. század első évtizedeiben. Ezzel szemben perifériából sok lesz, mert e négy gazdasági központhoz mind Ázsiában, mind Európában, mind az amerikai kontinensen a mai nemzetállamok többsége a fejlettség és a kooperáció különböző szintjén fog kapcsolódni.

6. Globális modellek versenye

A globális gazdaságban a háborúk helyét a gazdasági modellek küzdelme vette át, ahol az angolszász, az európai és az ázsiai modellek versenyeznek egymással. A három modell jelentős különbségeket mutat a gazdaságban és a társadalomban, ezért nem könnyű egyik modellből a másikba átemelni fontos eszközöket. A verseny során azonban Európa és Ázsia is használ angolszász eszközöket, míg az angolszász gazdasági modellbe is integrálnak ázsiai és európai elemeket.

Az európai modellben az állam lényegesen nagyobb szerepet tölt be a társadalmi modernizációban, mint a másik két modellben, míg az amerikai modellben a vállalkozó áll a társadalmi modernizáció középpontjában és az ázsiai társadalmi modellben a család, mégpedig a nagycsalád. Az ázsiai társadalmak magas mobilitását a jelenlegi nagy gazdasági és társadalmi mozgások adják, de a tudás megbecsülése önmagában is jelentős mobilizáló tényező az információs gazdaság korában. A biztonságérzet az európai és az ázsiai modellben egyaránt magas, a többiben a jóléti állam az utóbbiban a családi gondoskodás ennek az alapja.

Az európai modellben legerősebb az igazságosság értéke és a közvagyon működtetésének hatékonyságát az igazságosság jelenti. Az amerikai modellben a társadalmi egyenlőtlenségek igen erős szétnyílása önmagában jelzi, hogy az igazságosság értéke a gazdasági hatékonyság mögé került. Az európai és ázsiai modellek társadalmi stabilitása, a társadalmon belüli kohézió egyaránt erős: az első esetben a jóléti intézmények ennek a stabilitásnak a fenntartói, a második esetben éppen fordítva, az érzés, hogy mindent csak a családtól és önmagamtól lehet várni, az állam ebben nem segít.

A társadalmi hatékonyság az amerikai modellben alacsony, amit talán az egészségügyi rendszer mutat a legjobban: a GDP 14%-át költi az amerikai modell az egészségügyi rendszer működtetésére, miközben mintegy 40 millió amerikai kívül rekedt a rendszerből és az amerikai társadalom egészségügyi mutatói az európai és japán mutatók alatt vannak. A jóléti szint két modellben már magas, de az ázsiai modell is hozhat magas jóléti szintet a modernizáció későbbi szakaszaiban. A társadalmi egyenlőség az ázsiai modellben a legerősebb érték, míg az amerikai modellben elvileg szintén központi érték, de a szétnyíló társadalmi egyenlőtlenségek azonban aláásták ezt az értéket.

Globális társadalmi modellek

	európai	amerikai	ázsiai
Társadalmi fejlődés motorja	állam	vállalkozás	család
Társadalmi mobilitás dinamikája	alacsony	közepes	magas
Biztonságérzet	magas	alacsony	magas
Igazságosság	magas	alacsony	közepes
Társadalmi stabilitás (kohézió)	erős	közepes	erős
Társadalmi hatékonyság: eredmény/költség	magas	alacsony	magas
Jóléti szint	magas	magas	alacsony
Társadalmi egyenlőség	közepes	alacsony	magas

A három társadalmi modell összehasonlítása alapján az európai modell tűnik társadalmilag a legjobbnak, és az ázsiai modell jobb helyezést ér el, mint az angolszász. A társadalmi modellek versenye azonban még nem dönti el a globális verseny helyezéseit, azt közvetlenül és rövidtávon a gazdasági versenyképesség, mögötte a gazdasági modellek küzdelme határozza meg.

Globális gazdasági modellek

A globális gazdasági modellek küzdelmében a gazdasági fejlettség területén az amerikai modell vezet, mert az USA egy főre eső GDP-ben jobb teljesítményt nyújt, mint két versenytársa. A gazdasági dinamikában az ázsiai modell vezet, bár a gazdasági felzárkózás szakaszában az európai modell is hasonló növekedési ütemeket produkál, mint jelenleg a kelet-ázsiai országok. A gazdasági stabilitást az egyensúlyi mutatókkal mérjük, ebből a szempontból mind az európai, mind az ázsiai modell megelőzi az angolszász modellt.

Globális gazdasági modellek

	európai	amerikai	ázsiai
GDP dinamika	alacsony	közepes	magas
Gazdasági stabilitás (egyensúlyok)	magas	közepes	magas
Termelékenységi szint	magas	magas	alacsony
Innováció K+F	közepes	magas	alacsony
GDP szint	közepes	magas	alacsony
Versenyképesség	közepes	magas	alacsony
Gazdasági hatékonyság: eredmény/költség	közepes	magas	alacsony

A termelékenység szintje mind az európai, mind az amerikai modellben magas, szemben a munka intenzív ázsiai modellel. Míg az európai az élők munkája termelékenységben vezet, addig az amerikai jobb a kombinált – tőke és munkatermelékenység együttes mutatója – termelékenység esetében. Utóbbinak oka, hogy az európai piacgazdaságokban az örökölt vagyon aránya magas, ráadásul állami tőkeinjekciókkal, valamint hosszú távú olcsó hitelekkel segítik a tőkefelhalmozást. Az amerikai modellben az élők munkája termelékenységét lerontja, hogy a szolgáltató szektorban alacsony a munkatermelékenység, de a másik oldalon ez erőteljes munkahely teremtetési képességet jelent.

Az innováció és a kutatás-fejlesztés területén az amerikai modell vezet, az európai gazdasági modell az ipari forradalom újabb hullámaiban már nem tudta fenntartani azt a versenyelőnyt, amely a találmányok és alapkutatások alapján korábban jellemző volt. Az ázsiai gazdasági modell mindeddig nem bizonyította, hogy a követő technikai fejlesztések kivételével versenyképes lenne az amerikai, sőt az európai modellel.

Versenyképesség szempontjából tartósan az USA vezet, így ebből a szempontból az angolszász modellt tarthatjuk a legsikeresebbnek. A vezető technológiák és a fejlett ágazatok területén egyértelmű az amerikai túlsúly. A gazdasági hatékonyságot tekintve, az eredmények és ráfordítások összevetéséből szintén az amerikai modell kerül ki elsőként, ami döntően a magas kombinált termelékenységi mutatóknak és az innovatív áldozatokban elért vezető helynek köszönhető.

A globális gazdasági modellek összevetéséből a társadalmi összehasonlításhoz képest fordított kép rajzolódik ki, itt az amerikai modell vezet, míg az európai jelentősen megelőzi az ázsiai modellt. A gazdasági versenyképesség azonban erőteljesen tükrözi az eddig elért szintet és hosszabb távon kisebb stabilitást mutat, mint a globális társadalmi modellek között kialakult rangsor. Az amerikai modell ereje a bevándorlók sikeres integrációja, amit az USA és az EU közötti növekedési adatok mutatnak: ha az egy főre vetített növekedést nézzük, a két térség azonos eredményt nyújt.

7. Új utak a szociális piacgazdaság és az angolszász modell között

Az Európai Uniót érő alapvető kihívások ma nem katonai és politikai természetűek, hanem gazdasági jellegűek: az 1945 után kialakult európai szociális piacgazdasági modellt össze kell hangolni azzal az amerikai-angolszász szabadpiaci és szabadkereskedelmi modellel, amelyet a 21. század elejének egyetlen szuperhatalma, az USA képvisel.

Az Európai Unió három stratégiát követhet az európai szociális piacgazdasági modell és az angolszász szabadpiaci modell összehangolására.

- Fokozatosan, de egyre nagyobb mértékben alkalmazkodhat az amerikai globális szabadpiac működéséhez, átvéve annak intézményeit, leépítve a mai szociális piacgazdaság nemzetállami és civil ellenőrzését. Ez a privatizáció követését jelentené az egészségügyben és az oktatásban, valamint a jelenlegi jóléti állami intézmények korlátozását.
- Az Európai Unió központi intézményein keresztül kísérletet tehet arra, hogy ellenálljon az amerikai szabadpiaci modell nyomásának. Ez konfliktusokat okozhat az Egyesült Államokkal elsősorban a globális kereskedelem területein, mögötte éleződhetnek a két gazdasági modell közötti feszültségek.
- Az Európai Unió kezdeményezheti a globális szabadpiac működésének nemzetközi korlátozását és irányítását, amelyhez az USA, az Európai Unió, Japán, Kína és egy sor más állam közös megállapodása vezethetne el. Miután a globális szabadpiac rendszere ma döntően az amerikai globális cégcsoportok érdeke, ezek működése azonban a globális piacokon - főként a pénz és tőkepiacokon - instabilitást teremt, ezért ma már valamennyi globális szereplő érdeke egy olyan nemzetközi irányítási szint megteremtése, amely a nemzetállamok, sőt a mai nemzetközi pénzügyi és politikai intézmények, a globális szabadpiac szereplői felett gyakorolna ellenőrzést. Az Európai Uniónak alapvető érdeke, hogy egy globális nemzetközi irányító rendszer kiépüljön, ez nem történhet a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és a GATT keretében, mert azok olyan mértékben az amerikai szabadpiac és szabad kereskedelem hatása alatt állnak, hogy nem alkalmasak egy globális korlátozó szerepre.

Foglalkoztatás és termelékenység

Az Európai Unió előtt álló másik nagy kihívás: miképpen érheti el, hogy ugyanolyan erős legyen az új munkahelyek teremtésében, mint az Egyesült Államok. Az amerikai és az európai munkaügyi statisztikák összevetése azt mutatja, hogy Amerika azért vezet a munkahelyteremtésben, mert a szolgáltató szektorban, különösen a személyi szolgáltatások területén több munkaerőt alkalmaz. Ez az oktatásban, egészségügyben, szociális és üzleti szolgáltatásokban, vendéglátásban és turizmusban jelent erős munkahely-teremtési képességet. Az Európai Unió előtt álló kihívás tehát az, hogy képessé kell válnia arra, hogy nagy tömegű új munkahelyet teremtsen a szolgáltató szektorban, ezen belül az oktatásban és egészségügyben, miközben a nemzetállami költségvetések éppen a népesség előregedése miatt egyre nehezebb helyzetbe kerülnek.

További jelentős kihívás a munkatermelékenység területén éri az Európai Uniót. Az élők munkatermelékenységben vezet az amerikai modellel szemben, de a kombinált munkatermelékenységben már nem, mert relatíve több tőkét használ fel egységni termék előállításához, mint az amerikai gazdaság. Az európai gazdaság ebből a szempontból „nehéz” gazdaság, míg az amerikai „könnyű”, mert kevesebb beruházással több eredményt ér el, mint az európai modell. A megoldás kulcsa megint csak a szolgáltatási szektor, mert az alacsony tőkeigényű szolgáltatásokban teremthetők meg azok az új munkahelyek, amelyek a tőkeigény szempontjából „könnyűek”.

Innováció és információs technológia

Európa negyedik kihívása az információs és kommunikációs technológiák (ICT) bevezetésében mutatkozó 2-3 éves hátrányának ledolgozása az amerikai gazdasággal szemben. Az ICT elterjedésében mutatkozó lemaradás általában az innovációs és a K+F tevékenység lemaradását is jelenti. Az Európai Unió előtt álló kihívás középpontjában egy dilemma áll: hogyan lehet háborús gazdaság nélkül növelni a K+F kiadásokat?

Az amerikai gazdaság fejlett iparokban, innovációban és K+F tevékenységekben jelenleg mutatkozó előnyei ugyanis az 1950-60-70-es évtizedekben gyökereznek, amikor a hidegháborús költségvetés keretében óriási befektetések történtek azokban a szektorokban, amelyek ma a vezető iparágak. Ekkor alakultak azok a tudományos műhelyek, nagyvállalati innovációs központok, technológiák - például az internet, amelyet egy amerikai katonai program keretében találtak fel - és ekkor tett szert az USA vezető szerepre a jól képzett kutatók, mérnökök és speciális szakemberek területén. Az Európát érő kihívás elméletileg is megfogalmazható: lehet-e háborús nyomás nélkül ugrásokat elérni a technológiai haladásban?

Rugalmasság a munkaerőpiacon

Az Európai Unió előtt álló ötödik kihívás a munkaerő-piacok rugalmasságát érinti. A képzettségek rugalmassága azt jelenti, hogy a megszerzett szakképzettséget a mainál szélesebb körben lehessen alkalmazni, a munkaidő rugalmasság azt jelenti, hogy a részmunkaidő a mainál szélesebb körben terjedjen el, és a reálkereset rugalmasság azt jelenti, hogy valóban a munkaadók és munkavállalók versenye, nem pedig megállapodása döntse el a jövedelmeket. A földrajzi rugalmasság a mai európai fizikai mobilitásnál nagyságrendileg nagyobb mobilitást igényel. Az európai munkaerő-piac rugalmasságának növelése nem jelent támadást a szociális piacgazdaság ellen, mert a szolgáltató szektor erősebb dinamikája esetén a rugalmasabb munkaerő-piac több új munkahelyet teremt.

Az integráció elmélyítése

Az Európai Uniót érő hatodik kihívás is gazdasági természetű, ez a 2004-ben csatlakozó tíz új ország gazdasági integrációja. Bár ma úgy tűnik, hogy ez nem jelent problémát, mert a csatlakozó országok üzleti szektora már belépett az Európai Unióba - például Magyarország

külkereskedelmének háromnegyedét az Európai Unió tagállamaival folytatja -, de ez illúzió. Az Európai Unió két évtizede nem állt olyan kihívás előtt, mint a mostani csatlakozási hullám idején, mert az 1995-ben megvalósult bővítés során fejlett országok csatlakoztak az Európai Unióhoz. Érdemes emlékezni arra, hogy például Írország az 1973-as csatlakozás után mintegy 15 évig stagnált, illetőleg még csökkent is az egy főre eső GDP-je.

Az Európai Unió ma gyökeresen máshogy működik, mint az 1970-es és 80-as évtizedben, lényegesen több eszköz és tapasztalat áll rendelkezésre az újonnan csatlakozó országok integrációjára, de ez jelentős kihívás lesz. A kihívás azért is erős, mert a 2004-es bővítéssel az Európai Unió rendkívül fontos politikai döntést hozott. A német egyesülés patthelyzetet teremtett Európában, mert az Európai Unió belső reformjainak folytatása helyett a német újraegyesítés problémáinak megoldása került a középpontba. Németország, mint Európa legerősebb gazdasága, a nemzetgazdaság keretein belül expanzív gazdaságpolitikát követett a kelet-német térségek felzárkóztatására, míg Európa egészében a német márkán keresztül egy óvatos visszafogó gazdaságpolitikát követett. A belső expanziót egy külső európai visszafogással próbálták meg kiegyenlíteni az 1990-es évtizedben. Ez a politika végül is hibásnak bizonyult, mert az 1990-es évtized hosszú fellendülését az Európai Unió kevésbé tudta kiaknázni, mint az Egyesült Államok vagy Kína.

Demográfiai csapda: zsugorodó és elöregedő társadalom

Európa előtt még egy jelentős kihívás áll, ez a demográfiai kérdés. Az európai társadalmak gyorsan öregsznek és Európa bevándorlókat integráló képessége gyenge. A globális versenytársakhoz képest Európa azért van rosszabb helyzetben, mert Észak-Amerika igen hatékony bevándorlási politikát folytat, nagy tömegű külföldit enged be folyamatosan az országba, és az „új amerikaiak” integrációja is hatékony. A kelet-ázsiai országokban lényegében korlátlan a munkaerő utánpótlás, egyedül Japán küzd jelenleg megoldhatatlannak látszó munkaerő problémával - 2050-ben Japán népessége arra a 60 milliós szintre eshet vissza, amely 1950-ben volt, miközben Japán népessége ma 125 millió -.

Európa abban az esetben képes megoldani a demográfiai problémát, ezen keresztül a munkaerő utánpótlás problémáját, ha gazdasága dinamikusan fejlődik, mert ebben az esetben a bevándorlás teremtette feszültségek kezelhetők. A demográfiai probléma megoldását tehát visszavezethetjük a korábbi hat kihívás megválaszolására, és ha Európa újból képes lesz a dinamikus fejlődésre, akkor a demográfiai problémát is képes lesz megoldani.

8. Magyarország: az európai és az amerikai modell határmezsgyéjén

Ha a piacgazdasági átmenet végén kialakult magyar gazdaság szerkezet főbb jellemzőit nézzük, akkor Magyarországon az amerikai és az európai modell különös egyvelegét találjuk. Az összehasonlítást azonban kétséggkívül nehezíti, hogy az amerikai, angolszász gazdasági modell világosabban körülrható, mint az európai modell. Európában a „rajnai” német szociális gazdasági modell mellett eltérő vonásai vannak a skandináv szociális modellnek, vagy a latin gazdasági

modelleknek a dél-európai országokban. Valójában nincs egységes európai modell, de az európai szociális piacgazdaságok mégis mutatnak olyan közös jegyeket, amelyek lehetővé tesznek egy ilyen összehasonlítást.

A két modell fő főbb sajátosságait nézve megállapíthatjuk: a piacgazdasági átmenet során kialakult új magyar gazdasági szerkezet nem sorolható be egyértelműen sem az angolszász, sem pedig az európai szociális gazdasági modellbe. Ezt a kis logikai játékot azért volt érdemes elvégezni, mert az a kép rajzolódik ki, hogy a magyar gazdaság az angolszász szabadpiaci modell és az európai szociális piacgazdasági modell között helyezkedik el. Ez a köztes hely azt jelenti, hogy egy sor fontos gazdasági tényező esetében inkább angolszász megoldás érvényesül Magyarországon, míg ugyanolyan fontos más gazdasági területeken inkább az európai szociális piacgazdasági modell felé hajlik a magyar gyakorlat.

Amerika és Európa között vagyunk

EU	USA
Magas adószint	Magas üzleti és háztartási eladósodás
Alacsony monetizáltság	Magas magántulajdon arány
Alacsony fogyasztási dinamika	Deficites mérlegek
Alacsony háztartási eladósodottság	Alacsony megtakarítás
Alacsony személyi szolgáltatási dinamika	Alacsony munkanélküliségi szint
Gyenge kisvállalkozási dinamika	Trend-érzékenység
Alacsony foglalkoztatási szint	Erős túlmunka motiváció
Alacsony térbeli mobilitás	Erős oktatási dinamika
Homogén népesség	Többszörösen hátrányos csoportok
Magasabb mezőgazdasági arány	Rugalmas munkaerő piac

A sikeres magyar felzárkózáshoz saját modell kell

A gazdasági felzárkózásnak sem a sikeres angolszász, sem a hasonlóan sikeres európai szociális piacgazdasági modell nem adhat teljes mintát. A magyar gazdaság egyes területei túlfutottak az európai modellen, de valószínűsíthetően Európa is inkább az angolszász modell felé módosítja majd megoldásait a következő évtizedekben. Más területeken az európai modell felé hajlunk, bár annak minőségétől és fejlettségétől még távol vagyunk.

Ebből a hátrányból abban az esetben lehet előnyt kovácsolni, ha megteremtjük a gazdasági felzárkózás sajátos magyar modelljét. Ez illeszkedik ahhoz az európai hagyományhoz, hogy az Európai Unió keretében a szociális piacgazdaság igen sok változata él, Nagy-Britannia az angolszász modellt járja, de a dél-európai országokat sem lehet tökéletesen besorolni a „rajnai” szociális piacgazdasági modellbe. A finn modell jelentősen különbözik az ír felzárkózási

modelltől, miközben mindkettő az utóbbi két évtized vezető európai sikerét hozta. A politikai konszenzusra építő osztrák felzárkózási modell jelentősen különbözik az instabil központi kormányzat mellett végbement itáliai gazdasági felzárkózástól. Mindez azt mutatja, hogy egy sajátos magyar felzárkózási modell keresése egyáltalában nem áll távol az európai szellemtől, sőt éppen ezzel válunk igazán európaivá.

A gazdasági felzárkózásra alkalmas sajátos magyar modell talán legfontosabb eleme ezért az, hogy döntően a belföldi piac erősödésére érdemes építeni a felzárkózást. A külföldi működőtőke beáramlás új szakasza is alapvetően akkor nyerhető meg, ha a szolgáltató szektor, a fizikai és humán infrastruktúra, az üzleti szolgáltatások, az egészségügy és oktatás területein üzletet kínálunk a befektetőknek. A hátrányból akkor lehet előnyt kovácsolni és a gyengeségekből akkor lehet erősségeket varázsolni, ha a korábbi előnyünket használjuk fel a korábbi gyengeségek átfordítására. A korábbi előnyünk a külföldi működőtőke beáramlás, az erős magángazdaság, a külső nyitás és a munkaerő-piac rugalmassága, ezeket a tényezőket most érdemes felhasználni a belföldi piac, a hazai kis- és középvállalkozások, az infrastruktúra és a szolgáltató szektor fejlesztésére.

A globalizáció korában a sikeres felzárkózás időtartama egyre kisebb lesz

Magyarország történelmi célja nem lehet kisebb, minthogy az Európai Unión belül a 21. század első évtizedeiben elérje azt, amire eddig nem volt képes: a sikeres európai gazdasági felzárkózást és ezen keresztül a társadalmi felemelkedést. A II. világháború utáni Európában éppen a korábban legjobban lemaradók érték el a legnagyobb sikereket. A felzárkózás ezért nem csupán lehetséges az Európai Unió politikai és gazdasági keretein belül, hanem egyetlen Unió tagállam sem jelenthet koloncot Európa nyakán: mindenkinek teljesítenie kell a gazdasági felzárkózás és a társadalmi felemelkedés célját.

Mennyi idő szükséges ehhez? Az ipari forradalom bölcsője, Anglia mintegy 100 év alatt érte el azt a fejlettségi szintet, amely után az ipari forradalom első világháború előtti hullámában 40-50 év kellett a sikeres gazdasági felzárkózáshoz Európában és az Egyesült Államokban egyaránt. A II. világháború után 20-25 év alatt sikeres gazdasági ugrást hajtottak végre európai és ázsiai országok. Az 1970-es évtized olajárrobbanásokkal aláaknázott válság időszaka után az 1980-90-es évtizedben már mintegy 15 évre tehető a finn és az ír sikeres felzárkózás időigénye. A magyar, lengyel, cseh, szlovén és szlovák gazdaság a következő 15-20 évben képes lehet a sikeres európai felzárkózásra akkor, ha elkerüli a gazdasági fejlődés csapdáit és épít azokra a komparatív előnyökre, amelyek egy-egy európai vagy ázsiai felzárkózásban a siker forrásai voltak.

A magyar és az amerikai értékrend hasonlóságai

A magyar értékrend érdekes módon sok esetben nem az európai, hanem sokkal inkább az amerikai modellel mutat hasonlóságot. Így például, amíg a nyugat-európai társadalmak alapvetően városi társadalmak, addig Magyarországon a népességnek még mindig több mint a fele az 1.000-50.000 fős lakosú településeken él, amelyek jobban hasonlítanak falura, mint a nyugat-európai városokra.

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

Hasonlóképpen az amerikai városfejlődés 19-20. századi viharos gyorsasága mellett is megmaradt a vidéki Amerika és kisvárosi Amerika jelentősége.

Mind az Egyesült Államokban mind Magyarországon sok kultúra él együtt, de míg Amerikában a bevándorlók különböző csoportjai zömében egymás mellett őrzik korábbi értékrendjüket, amellet hogy az amerikai olvasztótégelyben kialakult az amerikai polgár, addig Magyarországon a homogén népességben egymásra rétegződtek a különböző értékek. Döntően nem a különböző csoportok között vannak jelentős kulturális különbségek Magyarországon, hanem az embereken belül élnek egymást kiegészítő, vagy egymással harcoló értékek. Az amerikai olvasztótégely igen hasonlóan működik, mint az elmúlt 100 év magyar történelme, mert mindkettő összetörte a családból kapott hagyományos értékrendet. Más okokból, de mindkét társadalomban hiányzik a jóléti állam. Az angolszász modellben, ezen belül az Egyesült Államokban az európai jóléti államokkal szemben nem az állam, hanem a vállalkozások alakították ki és működtetik az oktatástól az egészségügyig a jóléti rendszer intézményeit. Magyarországon ugyan kiépült egy fejletlen jóléti állam a II. világháború utáni évtizedekben, különösen 1960-70 között, azonban minősége alig rokon az európai jóléti államok intézményeivel.

Egyesült Államok	Magyarország
<i>Megkésett városfejlődés</i>	
Vidéki Amerika, kisvárosi Amerika, zöldövezetben új kis lakóközösségek	A népesség fele 1.000-50.000 fő közötti lakosú településen él
<i>Sok kultúra együtt</i>	
A kulturálisan heterogén népességben belül egymás mellett él és hat az angolszász, latin, hispán, német, kelet-európai, zsidó és ázsiai értékrend és kulturális örökség	A kulturálisan homogén népességben a kereszténység, protesztantizmus, katolikus megújulás, felvilágosodás, nemzeti romantika, századfordulós avantgarde, polgári és szocialista értékrendek egymásra rétegződtek
<i>Összetört társadalom</i>	
Olvasztótégely, amelyben a hozott társadalmi helyzetnél fontosabb a szerzett	A szocializmus évtizedei, majd a piaci átmenet során a korábbi feudális, polgári arisztokráta, dzsentri nomenklatúra és paraszti társadalmi elem egymásba olvadt
<i>Jóléti állam hiánya</i>	
A piaci és a vállalkozási intézmények adják a jóléti társadalmat	Az európai jóléti társadalmi modell az állam szegénysége miatt fejletlen
<i>Erős individuális hajtóerő</i>	
A gazdaság és a társadalom motorja a vállalkozó	„Többet dolgozni, hogy jobban éljek” „Csak magamra számíthatok” „Mindenki úgy boldogul, ahogy tud”

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

Folyékony életvezetés	
Rugalmas és nyitott életmód, magas térbeli mobilitás, rugalmas munkaerő-piac	Erős társadalmi mobilitás, trend-érzékenység, rugalmas munkaerő-piac

Ezekből a társadalmi és történelmi rokon vonásokból két olyan társadalmi jellemző is kirajzolódik, amelyek további párhuzamot vonnak az amerikai és a magyar társadalom között. A magyarokban és az amerikaiakban egyaránt nagyon erős az individuális hajtóerő, az emberek saját egyéni és családi céljait a társadalom céljai fölé helyezik. Ez a sokszor szélsőséges individualizmus eltér a nyugat-európai, vagy a skandináv társadalmak erős társadalmi kohéziójától. A „folyékony életvezetés” is rokon vonás az amerikai és a magyar társadalom között, amely az erős hagyományok, gyökerek és homogén értékrend hiányát mutatja Magyarországon. Amerikában egy nagyon új és modern homogén értékrend működését jelzi, és mindkettő közös abban, hogy nem gyökerezik mélyen hagyományokban, ezért az új divatokra, trendekre nagyon érzékeny és gyorsan reagál, értékeit rugalmasan cseréli és sok szempontból „modernebb”, mint a nyugat-európai társadalmak tagjainak értékrendje.

A magyar és az ázsiai értékrend hasonlóságai

Első pillantásra meglepő, de a magyar társadalom értékrendje sok párhuzamot mutat az ázsiai társadalmakkal is. A hasonlóságok mögött talán az a közös vonás húzódik meg, hogy mindkét társadalomban nagyon erős a család intézménye. Ázsiában azért, mert több ezer éven át a nagycsalád volt a társadalom alapegysége, Magyarországon talán azért, mert a család feletti valamennyi társadalmi intézményt a történelmi változások és a különböző politikai rendszerek állandóan változtatták, lerombolták és újakat hoztak helyükre, amelyeket az új rendszer megint csak lerombolt. A család, bár meglehetősen leromlott állapotban, de mégis az a társadalmi szint volt, ami átvészelte a történelem viharait az elmúlt századok, különösen a 20. század során Magyarországon.

Európai ázsiaiak vagyunk....

Ázsiai- Megatrendek		Magyarország- trendek	
Nemzetállamtól	➔ Hálózatokig	Nemzetállamtól	➔ Regionális hálózatig
Férfiak által dominált gazdaságból	➔ Fogasztó vezérelt növekedésre	Export-vezérelt növekedésről	Fogasztó vezérelt növekedésre
Nyugati befolyástól	➔ Ázsiai út	Washintoni konszenzustól	➔ Magyar modell
Kormányzati irányítású gazdaságból	➔ Piac-kezelésű gazdaságba	Kormányzati irányítású gazdaságtól	➔ Piac-kezelésű gazdaságba

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

Falvaktól	➔ Szupervárosokig	Kistelepülésektől	➔ Város-hálózatokig
Munka intenzívből	➔ Fejlett technológiáig	Munka intenzívből	➔ Fejlett technológiáig
	➔ Nők felemelkedéséig a gazdaságban	Férfiak által dominált gazdaságból	➔ Nők felemelkedéséig a gazdaságban
Nyugatról	➔ Keletre	Keletről	➔ Nyugatra

Ázsiában a nemzetállamoktól az ázsiai regionális és globális hálózatok kiépítéséig mutat a fejlődés, aminek motorja a kínai diaszpóra. Magyarországon a magyar nemzetállam jelentősége ugyan nem gyengül, de az Európai Unió csatlakozással beléphetünk egy sor olyan európai regionális hálózatba, amelyből az elmúlt 500 év történelme kizárt minket. Újból felépíthetjük a Kárpát-medencei regionális hálózatot, amelyet az elmúlt 100 év rombolt le. Beléphetünk az Észak-Itália, Ausztria, dél-német államok, Csehország és Szlovákia által a jövőben felépítendő gazdasági hálózatba, amelynek egyik előzménye volt a Monarchia. Visszaállíthatjuk a Lengyelország és Kárpátok között egészen Törökországig lenyúló észak-dél irányú gazdasági hálózatot, amely a középkortól egészen a 17. század végéig az egyik legvirágzóbb és legfejlettebb gazdasági övezete volt Európának. Felépíthetjük a Balkánon működő gazdaságok és a közép-európai gazdaságok közös regionális hálózatát, amely részben a Monarchia keretein belül már működött, részben a magyar politika és gazdaság szereplőinek állandó törekvése volt az elmúlt évszázadokban. Végül újrateremthetjük a Kárpát-medencei Egységes Gazdasági Teret, mint hálózatot, amelyet az elmúlt 100 év zúzott össze.

Az ázsiai országok és Magyarország a következő években áttér az export vezérelt gazdasági növekedésről a belső piac és a fogyasztás által vezérelt növekedésre. Ennek motorja az, hogy a gazdagodó társadalmakban a szolgáltató szektor kerül a gazdasági fejlődés középpontjába, és a szolgáltatások csak kisebb mértékben globalizálhatók, mint az ipar és a mezőgazdaság.

Ázsia a nyugati befolyástól útban van egy ázsiai saját út felépítéséig. Magyarország gazdaságpolitikájában már leszakadóban van az 1980-90-es évtizedben a kényszerűen vállalt „Washingtoni konszenzus”-ról és megkezdte egy magyar gazdasági modell megalkotását.

Mind az ázsiai országokban, mind Magyarországon a kormányzat jelentős szerepet vállalt a gazdaság irányításában az elmúlt 100 év során. Ezzel szemben a következő évtizedekben, tehát a gazdasági felzárkózás évtizedeiben a piacok határozzák majd meg legerősebben a gazdaság felépítését.

Ázsiában a településszerkezet a szétszórt falvaktól a szupervárosokba koncentrált népesség felé mutat, Magyarországon ugyan nincs szó szuperváros vagy városok fejlődéséről, de itt is a kisebb településektől a városhálózatokig mutat a fejlődés. A Budapest körzetében élő 2,5-3 millió ember egy laza szövésű városhálózatot alkot majd és hasonló, de kisebb városhálózatok alakulnak ki a többi magyar nagyváros körül is.

Az ipari forradalom első hullámain a munka intenzív mezőgazdaság és ipar fejlesztése jelentette mind az ázsiai gazdaságokban mind Magyarországon, míg most a fejlett technológiák alkalmazása áll a gazdasági felzárkózás középpontjában. Ázsiában a korábbi férfiak által meghatározott gazdaságból, ahol gyakorlatilag valamennyi fontos gazdasági szerepet férfiak töltöttek be, egy olyan gazdaság felé haladnak, amelyben a nőknek egyre nagyobb szerepe van. Ez a politikában is érvényes, de különösen gyorsan nő a nők száma és aránya a menedzserek és a kisvállalkozók között, a kutatás-fejlesztésben, az oktatásban és az egészségügyben, valamint a nők magasabb arányban szereznek felsőoktatási képzettséget, mint a férfiak. Ez a folyamat Magyarországon is beindult.

Végül Ázsiában és Magyarországon is megfigyelhetünk egy irányítúváltást. Az ázsiai országok a korábbi évtizedekhez képest kevésbé értékelik majd a nyugati értékrendet és az amerikai mintákat, és sokkal jobban becsülik a keleti tradíciókat és az ázsiai értékeket. E mögött a nemzeti öntudatot emelő gazdasági siker húzódik meg. A magyar társadalom soha nem tartozott Kelet-Európához és a bizánci értékrend és kultúra az államalapítástól egészen az 1950-es évekig nem volt jelen a magyar értékrendben. Az Európai Unió tagság véglegesen pontot tesz arra a történelmi és civilizációs kalandra, amely minket átmenetileg a bizánci kultúrához és Kelet-Európához kötött.

Európaiak, de kicsit másként

Természetesen a magyar társadalom értékrendjében és kultúrájában hosszan sorolhatnánk azokat a nyugat-európai vonásokat, amelyek minket Európához kötnék. Azért villantottunk fel néhány hasonlóságot az amerikai és ázsiai társadalmakkal, hogy világosan lássuk: a magyar társadalom kultúráját – tehát a gazdasági felzárkózás legfontosabb forrását – tekintve nem vagyunk annyira nyugat-európaiak, mint a németek és a franciák, az angolok és a dánok, vagy az írek és a finnek. Ezért nem követhetjük tökéletesen ugyanúgy a gazdasági felzárkózás nyugat-európai receptjét, mint ahogy azt a II. világháború utáni európai szociális piacgazdaságok tették, vagy ma a finn vagy ír gazdasági modell működik. Európaiak vagyunk, de kissé más kultúrával és társadalommal, ezért európai gazdaságpolitikát kell követnünk, de kissé máshogy: egy sajátos magyar modellel van szükségünk a felzárkózáshoz.

Hátrányokból előnyöket

A magyar felzárkózás modelljének stratégiája akkor lehet sikeres, ha szakít a korábbi három felzárkózási és történelmi kísérlet gyengeségével. Azokban rendszeresen egy korábbi előnyből lett hátrány: jól indult a felzárkózás, majd az a motor, amely az első szakasz sikerei mögött állt kimerült és a végső kudarc okozójává vált. A magyar felzárkózás akkor lehet sikeres, ha megfordítja a képletet: a gyengeségből kovácsol erőt, a hátrányt váltja előnyre. Hosszan sorolhatnánk a magyar gazdaság jelenlegi gyenge pontjait a fizikai infrastruktúra fejletlenségétől a demográfiai gyengeségekig, a modern ipari szigetek és az elmaradt kistérségek közötti különbségekig, az alacsony belső jövedelemszinttől a magyar vállalkozókat jellemző tökehiányig.

Ezek mind gyengeségek a gazdasági felzárkózás szempontjából, de ezekből mind előnyt lehet kovácsolni, ha ezek megfordítására építjük a magyar felzárkózást.

A gazdasági felzárkózás magyar stratégiája

Hátrányból	→	Előnyök
Rejtett paktumoktól	→	Nyílt társadalmi megállapodásig
Globális szabad piactól	→	A magyar modellig
Az Európai Unión kívülről	→	Az EU döntéseiben való részvételig
A Kárpát-medencei egység fel nem ismerésétől	→	A Kárpát-medence Egységes Gazdasági Tér helyreállításáig
A nemzet megkerülésétől	→	A nemzetépítés befejezéséig
Az örökölt betegségektől	→	A lelki gyógyulásig

Rejtett paktumok helyett nyílt társadalmi megállapodásokat

Magyarország úgy lépett be a többpárti parlamenti demokráciába és a piacgazdaságba, hogy nem tisztázta múltját és nem vázolta fel világosan a jövőt. Talán az 1990-es évtizedben végbement privatizáció ennek a legjobb példája, mert nem egy széles körben megvitatott és elfogadott társadalmi megállapodás keretében történt a korábbi évtizedek, évszázadok alatt a társadalom egésze által felhalmozott nemzeti, állami vagyon eladása, hanem inkább rejtve, mint nyíltan, szűken vett gazdasági és technikai kérdésként kezelve.

A privatizáció azonban sokkal több volt annál, mint egy technikai terület a kormányzáson belül, mert a magyar társadalom helyzetét évszázadokig a tulajdonhiány jellemezte. A magyar paraszt évszázados álma a saját föld volt, majd az elmúlt évtizedekben a magyar vállalkozók legerősebb álma a tőkeerős vállalkozás lett. A családok tulajdonra vágnak a gépkocsitól a lakásig, a kertes háztól a nyaralóig. Az évszázados tulajdonhiány miatt addig nem lehet stabil politika Magyarországon, ameddig nem beszél a tulajdonról, a nemzeti vagyonról és arról, hogy a gazdasági felzárkózás során kinek milyen területen lesz lehetősége a tulajdonszerzésre.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején a magyar politikai elit elmulasztotta a tulajdonra vonatkozó megállapodás megkötését a társadalommal, de az Európai Unió csatlakozás éveiben érdemes megkísérteni egy ilyen megállapodás megkötését. Természetesen ennek a „társadalmi megállapodásnak” egy sor más kérdésre is érdemes kiterjednie, mint a parlamenti demokrácia és a civil intézmények kapcsolatára, a piacgazdaság szociális jellegére, vagy a szomszédos országokban élő nemzeti kisebbségekre.

A stratégia része, hogy a piaci átmenet spontán jellegével szemben egy tudatosan vállalt és mindenki által ismert magyar modellel kezdjük meg a gazdasági felzárkózást. Az 1990-es évtizedben végrehajtott két sokkterápia és a piaci átmenet egész folyamata véletlenszerűnek tűnik a magyar társadalom számára, bár mögötte valójában az angolszász szabadpiaci modell és a „Washingtoni konszenzus” politikája húzódik meg. A magyar társadalom számára nem volt érthető, hogy mi, mikor és miért történik, kinek és miért kell vállalnia különböző áldozatokat és az sem, hogy a demokratikus intézmények milyen mértékben védik a társadalmat a piacgazdasági átmenet túlzásaitól.

Egyszerre európai, Kárpát-medencei és magyar

A stratégia részeként már vállalni kell az Európai Unió közös intézményei fejlesztésében való közreműködést. Hosszú időre az Európai Unió lesz az a politikai és gazdasági keret, amelyben Magyarország működik, részt kell vennünk ennek alakításában, mert az Európai Unió fejlődésének még csak az elején jár.

A Kárpát-medencei gazdasági térség és a szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbség Magyarországgal való összekötése a gazdasági siker egyik nélkülözhetetlen forrása. Erre tudatos politikát kell kidolgozni, szakítva mindkét végtel: a két világháború közötti külső revíziós politikával és a II. világháború óta többségében követett - 1998-2002 között módosított - „hallgatási” politikával.

A nemzetépítés befejezése a magyar stratégia nélkülözhetetlen eleme. 1945 előtt túl nagy hangsúlyt kapott a nemzeti kérdés, azt követően a politika úgy tett, mintha nem létezne olyan, hogy magyar nemzet. A nemzeti érzés, érzelmek és öntudat a gazdasági felzárkózás egyik legfontosabb forrása, ahogy azt a finn, ír, katalán vagy bajor sikerek mutatják. A nemzetépítés befejezése sok mindent jelent a múlt tisztázásától a jövőre vonatkozó közös tervek nyílt megvitatásáig, a nemzeti intézmények valóban politika feletti működésétől a nemzeti érdekek erőteljes érvényesítéséig a globális gazdaságban és az Európai Unióban.

Végül a magyar stratégia része az is, hogy az elmúlt századokból örökölt belső korlátokat leépítsük. A demográfiai mutatókban, a betegségekben, az önpusztító hajlamban és a pesszimizmusban megjelenő negatív történelmi örökség önmagában is képes lenne arra, hogy megakadályozza a magyar gazdaság felzárkózását az Európai Unión belül a következő évtizedekben. A magyar stratégia valamennyi korábbi pontja azt célozza, hogy ezen az utolsó területen meggyógyuljunk.

Az ezredforduló kísérlete és az új modell elemei

A 2000 után követett magyar gazdaságpolitikában már megjelennek a későbbi felzárkózást szolgáló magyar modell legfontosabb vonásai a belső piac felértékelésétől az állami gazdaságfejlesztési programokig, a hazai kis- és középvállalkozók támogatásától a gyógyturizmus fejlesztéséig.

Még nem született meg azonban a valóban teljes magyar modell, sok nélkülözhetetlen eleme még kidolgozásra vár. Egy későbbi magyar gazdasági modellnek a maihoz képest nagyobb értéket kell tulajdonítania a családnak és az ázsiai gazdasági modellhez hasonlóan a jóléti állam helyett, egy sor területen a családra kell bízni a szociális problémák megoldását. A nemzeti érzés és öntudat erősödése is része a magyar modellnek, sokat kell tanulnunk az írektől, a katalánoktól, a finnektől, vagy a koreaiaktól és a japánoktól ezen a területen.

A magyar modell építőelemei

- A család megerősítése
- A nemzeti érzés és öntudat erősítése
- A társadalmi kohézió erősítése
- A belső piac erősítése
- A szolgáltatások fejlesztése
- A munkaerő-piac rugalmassá tétele
- Állami gazdaságfejlesztési programok
- A „könnyű” gazdasági szerkezet támogatása
- A globális szabad piaccal szembeni fellépés
- A nemzeti kultúra átfogó fejlesztése

Építőkövet amerikai, európai, és ázsiai összevetésben

A magyar modell egyértelműen az angolszász „könnyű” gazdaság felé mutat, mert nincs lehetősége a következő évtizedekben, hogy megismételje a nyugat-európai tőkefelhalmozást. Nem örököltük azt a gazdagságot, amelyet sok nyugat-európai ország, város és család, ezért a szolgáltató szektorok fejlesztésének amerikai „könnyű” útján érdemes járnunk. Az angolszász modell gyengeségét azonban érdemes kihagyni a magyar modellből: az európai erősebb társadalmi kohéziót és kisebb társadalmi egyenlőtlenségeket érdemes a magyar felzárkózás során célként kitűzni.

Az európai és az ázsiai gazdasági felzárkózások közös vonása az, hogy valamennyi esetben okosan használták az államot a gazdaság kiemelt területeinek fejlesztésére. A gazdaságfejlesztés – amelyre úttörő példa volt a Széchenyi Terv a 2001-2002-es időszakaszban – az Európai Unió közös intézményeinek is fontos eszköze, és az Európai Uniótól a jövőben érkező támogatások kifejezetten állami eszközökkel is támogatott gazdaságfejlesztési programokhoz érkehetnek.

A magyar modellben is érdemes megkísérelni a globális szabadpiacok európai és hazai érvényesülésének korlátozását. Az Európai Unió közös intézményeinek egyik előnye az lesz, hogy kísérletet tehetnek a globális szabadpiac és szabad kereskedelem túlzásainak a lenyomására. A magyar modellben ezeket további nemzeti eszközökkel szükséges kiegészíteni anélkül, hogy bármelyik területen is visszatérnénk a korábbi iparvédelmi vagy piacvédő lépésekhez. Nem konkrét gazdasági ágazatokat kell védeni, hanem a kitörést jelentő gazdasági ágazatokat kell fejleszteni és a kultúra, valamint a tudásgazdaság területén erősíteni a magyar pozíciókat.

Voltak olyan sikeres európai és ázsiai felzárkózások, amikor a „földrajzi hely” bizonyult előnyösnek a gazdaság fejlesztése szempontjából. A 20. század végén azonban már inkább csak olyan sikeres gazdasági felzárkózásokat találunk, ahol nem a hely, hanem a kultúra döntötte el a sikert. Az írek, finnek, koreaiak vagy a katalánok nem a kedvező földrajzi elhelyezkedés miatt lettek sikeresek, hanem gazdag kultúrájuk miatt. A kultúrába természetesen beletartozik az írek esetében a nyelv, a kiterjedt amerikai rokonság, vagy a finnek esetében a kommunikáció divatja a finn társadalomban. A kultúra elsőbbségére épülő gazdasági sikerek éppen a „földrajzi helyben” mutatkozó hátrányt fordítják át előnnyé. A finnek távol voltak Európa fejlett magjától, de nagyon közel a gazdasági válságba zuhanó keleti birodalomhoz; az írek egyaránt messze voltak Amerikától és Európától, a japánok Amerikától és Európától, és minden esetben a földrajzi és történelmi periférikus helyzet ellenére sikerült a felzárkózás, mert a kultúra gazdagsága jobban segítette a gazdasági fejlődést, mint ahogy fékeztek a földrajzi hátrányok.

A magyar modell sajátos karaktere

A magyar modell abból a hátrányból, hogy nem tartozunk egyetlen sikeres európai vagy globális közösséghez sem, azt az előnyt szerezheti meg, hogy nem vagyunk rákényszerítve egyik vagy másik gazdaság fejlődési út követésére, hanem több sikeres globális modellből a kultúránkhoz illeszthető gazdasági megoldásokat választhatjuk. Az amerikai, az európai szociális piacgazdasági modell és az ázsiai modell egyaránt tartogat számunkra ilyen ajándékokat.

Magyarország akkor lehet sikeres az Európai Unióban a 21. század első évtizedeiben, ha a magyar polgárok nem azt kérdezik maguktól, hogy mit kaphatnak az Európai Uniótól, hanem azt, mit adhatunk mi Európának? Az Európai Unió legjobban azzal segítheti Magyarországot, valamint a többi közép- és kelet-európai ország sikeres gazdasági felzárkózását, ha arra buzdítja őket, hogy találják meg saját gazdasági felzárkózásuk kulcsát.

Magyarország azzal járulhat hozzá legjobban Európa sikeréhez, ha a lehető legrövidebb idő alatt sikeresen felzárkózik az európai gazdasági fejlettséghez és életszínvonalhoz. Egy jövőbeli sikeres magyar, lengyel, cseh, szlovák, szlovén, lett, litván és észt felzárkózás mintát adhat majd a későbbi román, szerb, horvát, ukrán, és orosz gazdasági felzárkózásoknak is.

Európa sorsa az, hogy a 21. század globális versenyében egyenlő partnere legyen az Egyesült Államoknak és Kelet-Ázsiának, ahol a partnerség egyszerre jelent együttműködést és versenyt. Európa akkor lehet a jelenleginél erősebb a globális együttműködésben és a globális versenyben, ha részei is erősebbek, mint ma, ha folyamatosan bővül és mélyíti az Európán belüli együttműködést. Ehhez ötvözheti a mai három globális gazdasági modell előnyeit a jövő európai gazdaságában, aminek egyik kísérleti terepe lehet az Európai Unió új tagja: Magyarország.

V. GAZDASÁGPOLITIKA: NÖVEKEDÉS ÉS EGYENSÚLY

1. Növekedés és/vagy egyensúly

A magyar gazdaságpolitika a rendszerváltás óta a növekedés és egyensúly párharcát éli át. Az eltelt mintegy két évtizedben hol a növekedés gyorsult az egyensúly kárára, hol az egyensúly javítása rontotta le a növekedést. Az egyensúlyi mutatók közül a költségvetési/államháztartási hiány és az egy főre jutó GDP növekedés fordított alakulása szembetűnő, de a többi egyensúlyi mutató – folyó fizetési mérleg/GDP arány, infláció, államadósság/GDP arány- sem mutat egyező alakulást a gazdasági növekedés ütemével.

Növekedés és egyensúly

	Növekedés	Egyensúly
1990	zéró pont= ÁTMENET	
1. 1991 – 92	↓	↓
2. 1993 – 94	↑	↓
3. 1995 – 96	↓	↑
4. 1997 – 2001	↑	↑
5. 2002 – 2006	↑	↓
6. 2007 – 2008	↓	↑
7. 2009 - ?	?	?
2013 - 2014	Új zéró pont= EURÓ	

A piacgazdasági átmenet sokkja

A piaci átmenet döntő időszakában -1991 és 1992 között - a hazai GDP zuhanását az egyensúly felbomlása kísérte. Ez az első sokkterápia időszaka, amikor a keleti piacok elvesztését még tetézte az 1992-ben bevezetett „piacgazdasági reform”. Ennek keretében a három „piacgazdasági törvény” révén reálgazdasági konszolidáció nélkül ment végbe a bankkonszolidáció, a túlságosan szigorú csődtörvényen keresztül tömeges vállalati csőd következett be, az állami vagyon döntő többsége eltűnt és megszűnt mintegy 1,3 millió munkahely. A növekedés és egyensúly egyidejű romlása nem egyedi jelenség a térségben, az egy főre eső GDP ebben az időszakban, más országokban még erősebben visszaesett, de Magyarországon kívül ezt nem követte az egyensúly hasonlóan gyors felborulása.

A növekedés visszaszerzésének első kísérlete - 1993 és 1994 között - eredményes volt, mert már 1993 második felében újra beindult a magyar GDP növekedése és 1994-ben már egyértelműen újból növekedési pályára állt a gazdaság, de közben elromlott az egyensúly: 1994-re rekord méretű ikerdeficit alakult ki. Az ikerdeficit - a költségvetési és folyó fizetési mérleg egyidejű hiánya - közel 4 milliárd dolláros szintje súlyos egyensúly hiányt jelzett.

A második sokkterápia

A második sokkterápia - 1995 és 1996 között - lerontotta a növekedést, miközben fokozatosan javította az egyensúlyt. A Bokros-program kiindulópontja azonban hibás volt, mert nem a lakossági fogyasztás elszabadulása állt az ikerdeficit mögött, ahogy azt a Bokros-program megalapozásaként tévesen állították, hiszen 1994-ben nem nőtt, hanem csökkent a lakossági fogyasztás Magyarországon.

1993-94-ben azért romlott el a költségvetési egyensúly, mert az első sokkterápia következtében megszűnt 1,3 millió munkahely, valamint tömeges csőd következett be az állami vállalatok körében. Ennek következtében meredeken csökkentek a költségvetés bevételei, miközben szinten maradtak kiadásai. Az ikerdeficit másik része, a folyó fizetési mérleg közel 4 milliárd dolláros hiánya sem a fogyasztási célú import megugrása miatt alakult ki, hanem döntően a zöldmezős külföldi tőkebefektetések gyorsan bővülő importja révén. A Suzuki, Audi és a többi zöldmezős ipari külföldi működőtőke befektetés megvalósításának első szakaszában - éppen az 1993 és 1994 közötti időszakban - először többet importál, mint exportál, majd később fordul pozitívrá export-import egyenlegük.

1995-96 között nem a Bokros-program következtében javult a magyar gazdaság egyensúlya, hanem annak ellenére, hiszen a lakossági fogyasztás csökkenését az új zöldmezős külföldi beruházások többlet teljesítménye egyenlítette ki.

Az aranykor: növekedés és egyensúly

A magyar gazdaság gazdaságpolitikai aranykora - 1997 és 2001 között - az elmúlt két évtizedben kivételes módon a növekedés és egyensúly egyidejű és egyirányú alakulását hozta: növekedés és egyensúly együtt javult. Ebben szerepet játszott, hogy 1997-re megszűnt a gazdaság sokkolása, újból bővült a fogyasztás és gyorsult a növekedés.

Úton a válság felé: se egyensúly, se növekedés

Ezt az egészséges, egyensúlyőrző növekedést szakította meg a 2002. évi politikai fordulat után bekövetkező hibás és dilettáns gazdaságpolitikai fordulat, amely először az egyensúlyt, majd a növekedést küldte padlóra. A 2002 és 2006 közötti gazdaságpolitikai hibák következtében elromlott az egyensúly, visszafordult az infláció és megugrott az államadósság, de ez nem járt együtt a térségben kimagaslóan magas növekedéssel.

A harmadik sokkterápia – 2006 szeptembere és 2008 között- növekedési áldozattal javította az egyensúlyt, ezzel visszaállt a magyar gazdaságot rendszerváltástól jellemző párviadal növekedés és egyensúly között. A harmadik sokkterápia, ahogy az első és a második is, hibás elemzésen alapult, ezért téves terápiát követett. Az egyensúlyt egyik esetben sem a növekedés feláldozásával lehetett volna tartósan és felesleges áldozatok nélkül javítani, hanem a foglalkoztatás bővítésével, gazdaságélénkítéssel, tehát gyorsabb növekedéssel.

Válságból válságba

A magyar gazdaságpolitika nem volt képes a stabil és kiszámítható működésre, hanem sokkterápiák és nyugodt időszakok váltották egymást. Ezzel azonban rendre gazdasági válsághelyzet alakult ki, ami hol az egyensúly, hol a növekedés felborulásában jelent meg.

A PÁRTÁLLAM VÁLSÁGA	
1985-86	Az UTOLSÓ UGRÁS kísérlete
1987-88	Egyensúlyi VÁLSÁG
Politikai átmenet	
1989-90	Vihar előtti csend
Mikró sokkolás	
1991-92	Első SOKKTERÁPIA
1993-94	Egyensúlytalan NÖVEKEDÉS
Makró sokkok	
1995-96	Második SOKKTERÁPIA
Aranykor	
1997-2001	Egyensúlyőrző NÖVEKEDÉS
Gazdaságpolitikai hiba sorozat	
2002-2006	Növekedés ADÓSSÁGBÓL
2006-2008	Harmadik SOKKTERÁPIA
2007-2008	Növekedési válság

A rendszerváltástól eltelt két évtizedben a magyar gazdaságpolitika rendre hibázott, mert a felborult egyensúlyt pénzügyi megszorító programmal kezelte, ami növelte a munkanélküliséget, megakadályozta a foglalkoztatás bővülését, csökkentette a fogyasztást és rontotta a hazai vállalkozások üzleti környezetét. Ennek következtében az egyensúly javítása minden esetben növekedési áldozattal járt, ami átmenetivé tette az egyensúlyjavulást. A pénzügyi egyensúly tartós javulása nem pénzügyi eszközökkel érhető el, hanem a foglalkoztatási szint tartós emelésével és a beruházások bővítésével: a növekedési áldozat azonban gyengítette e két eszköz használhatóságát.

2. Fonák fordulatok és felemás reformok

A rendre megismétlődő gazdasági válságjelenségek, az egyensúly és növekedés egymás kárára bekövetkező fordulata alapvetően a rendszerváltás módjára vezethető vissza. A rendszerváltás a gazdaságban, társadalomban és politikában olyan változásokat hozott, amelyek első pillantásra a nyugat-európai piacgazdaságra, társadalomra és politikára hasonlítanak, de tüzetesebb vizsgálat után kiderül, hogy a hasonlóság csak felszínes, a mélyben jelentősek az eltérések. A piacgazdasági átmenet azt jelentette, hogy az állami tulajdonra épülő magyar gazdaságban túlsúlyba került a tőkéstulajdon, de ez fonák módon történt, mert közben fennmaradt egy sor, a régi rendszer lényegét jelentő vonás. Úgy alakult ki piacgazdaság, hogy a régi tervgazdaság jellemzői újjászülettek, csak módosult formában.

Piaci átmenet

Fonák fordulatok és felemás reformok - 1

Állami tulajdon	⇒	Külföldi tulajdon
Állami monopólium	⇒	Magán monopólium
Állami nagyvállalatok túlsúlya	⇒	Globális nagyvállalatok túlsúlya
Régi eladósodás	⇒	Új eladósodás
Rejtett munkanélküliség	⇒	Nyílt munkanélküliség
Duális magyar gazdaság	⇒	Duális hazai gazdaság
Pazarló tervgazdaság	⇒	Pazarló piacgazdaság

Új tulajdonosi szerkezet - új dualizmus a gazdaságban

Az állami tulajdon túlsúlya helyett a mai tulajdonszerkezetet a külföldi tulajdon túlsúlya jellemzi, mert a külföldi tulajdonosi részesedéssel működő szektor a foglalkoztatásban 25%-os, a GDP-hez való hozzájárulásban 50%-os, és a tiszta jövedelemből 60-70%-os arányban részesedik. Ez jó hír a globális tőkevonzás szempontjából, de jelzi a hazai tulajdonú kis- és középvállalkozói szektor gyengeségét. Egy sor területen fennmaradtak a monopóliumok, csak az állami monopóliumok helyére magántulajdonosi monopóliumok álltak - pl. energiaszektor, közszolgáltatások -, ami a verseny gyengeségét jelzi a hazai piacon.

Az állami nagyvállalatok túlsúlya helyére a globális nagyvállalatok hazai cégeinek túlsúlya került, ami újból a hazai mikro- és kisvállalkozások gyengeségét tükrözi. A régi adósság helyére új lépett, mert 2002 után újból megugrott az állam eladósodása, ami megújította az adósság csapdát.

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

A korábbi állami nagyvállalatok keretei között létező rejtett munkanélküliség részben nyílttá vált, részben újratermelődött a nem-adózó gazdaság keretei között.

A korábbi duális magyar gazdasági szerkezetben a relatíve fejlett és fejletlen termékek, vállalatok, térségek erősen elkülönültek egymástól és ez újratermelődött az új piacgazdaság keretei között. A globális célcsoportok hazai vállalatai magas termelékenyséű modern termékcsoporthoz járulnak hozzá a gazdaság teljesítményéhez, míg a hazai tulajdonú mikro-, kis- és középvállalkozások jellemzően hagyományos termékkel, ahol a termelékenység, tőkeellátottság, hozzáadott érték, tiszta jövedelem lényegesen alacsonyabb, mint az első szektorban.

A rendszerváltás előtti magyar tervgazdaság pazarló volt, mert a piac és verseny irányítói nélkül csak pazarlóan használható tőkét, munkaerőt, időt, tehetséget és lehetőséget. Az új magyar piacgazdaság azonban hasonlóan pazarló, mert igen alacsony a foglalkoztatás és magas a munkanélküliség, ami arra utal, hogy pazarlóan használja a legfontosabb erőforrást, a munkát. Hasonló pazarlás figyelhető meg a tőkefelhasználásban is, hiszen a GDP-arányos államadósság 12%-os növekedése 2002 és 2007 között nem járt együtt a GDP növekedési ütem gyorsulásával. A 2004-2006 között lehívható EU források pazarló felhasználását az Állami Számvevőszék vizsgálatai már bizonyították, de hasonló pazarlás vetíthető előre az EU források 2007-2013 közötti felhasználásában is.

A piacgazdasági átmenet fonák társadalmi következményei

A gazdaság területén végbement fonák fordulatok és felemás reformok következtében hasonló helyzet alakult ki a társadalmi szerkezetben és a társadalom működésében.

Társadalmi átmenet

Igazságtalan társadalom	⇒	Igazságtalan társadalom
Bezáródó mobilitás	⇒	Bezáródó mobilitás
Gyenge földrajzi mobilitás	⇒	Gyenge földrajzi mobilitás
Széttartó területi különbségek	⇒	Táguló területi különbségek
Rossz fizikai- és lelki állapot	⇒	Gyenge fizikai- és lelki állapot
Szabadság-hiány	⇒	Biztonság-hiány
Rossz közhangulat	⇒	Társadalmi elégedetlenség

A tervgazdaság keretei között 1947 és 1990 között működött társadalom alapvetően igazságtalanság volt, mert nem a tényleges teljesítményhez kötötte a társadalmi pozíciót, hanem származáshoz, politikai lojalitáshoz, illetve a tervgazdaságban létrehozott bizonytalan értékű tevékenységhez. A tehetségek kiemelkedését politikai céllal fékezte a régi rendszer, ami a felsőfokú végzettség mennyiségi korlátozásán, a magántulajdoni korláton és az utazási szabadság korlátozásán alapult. Az új rendszer azonban más területen, de hasonlóan igazságtalan lett, mert a legmagasabb és legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező társadalmi rétegek - tízedek - között nagyságrendileg nagyobb különbség alakult ki, mint a szociális szempontokat érvényesítő európai piacgazdaságokban.

A régi rendszer kezdeti óriási társadalmi és térbeli mobilitása az 1970-80-as évtizedben már bezáródóban volt, ahogy az új rendszerben is gyenge mind a társadalmi, mind a földrajzi mobilitás. A területi különbségek a rendszerváltás előtti társadalomban csökkentek város és falú között, de növekedtek város és város, különösen főváros és vidék között. A területi különbségek hasonló tágulása figyelhető meg a mai magyar társadalomban, de itt az előzővel fordított módon: most a város és falu közötti, a nagyváros és a kistelepülés közötti fejlettségi rés tágul igen gyorsan.

A fizikai és lelki egészség mutatói mindkét rendszerben igen gyengék voltak, a várható életkor ma hosszabbodik, de a rés a nyugat-európai és a magyar várható életkor között nem zárul, hanem tovább nyílik.

A rendszerváltás előtt alapvetően szabadság hiány jellemezte a társadalmat, ma biztonság hiány. Akkor a személyes szabadságot korlátozta politikai eszközökkel a rendszer, ma a munka, jövedelem, társadalmi státus megőrzése terén jellemző a bizonytalanság, ami az európai szociális piacgazdaság hazai hiánya miatt lép fel. Természetes, hogy ezek következtében mindkét rendszerben általános a rossz közhangulat, a pesszimizmus és a lappangó, vagy nyílt társadalmi elégedetlenség.

A piacgazdasági átmenet fonák politikai következményei

A magyar rendszerváltás a politikai átmenet terén is fonák fordulatokat és felemás reformokat hozott. Az állampárti politikai rendszer átadta helyét a többpárti parlamenti demokrácia politikai rendszerének, furcsa módon azonban a korábbi rendszer egy sor torz vonása újjáéledt, más formában, máshogyan, de igen hasonlóan.

Politikai átmenet

Demokrácia- hiány	⇒	Demokrácia- hiány
Ideológiai nyomás	⇒	Ideológiai nyomás
Torz média szerkezet	⇒	Torz média szerkezet
Gyenge közbizalom	⇒	Gyenge közbizalom
Gyenge hatalom kontroll	⇒	Gyenge hatalom kontroll
Közmegegyezések hiánya	⇒	Közmegegyezések hiánya

Az 1947-90 között működött magyar állampárti rendszerben természetes volt a demokrácia-hiány, ez a rendszer lényegéből és kialakulásából fakadt, tehát abból, hogy Magyarországra külső erőszakkal erőltették rá a politikai, majd gazdasági fordulatot. Furcsa módon azonban a mai demokrácia is erős deficitet mutat, mert a jogállam nem európai módon működik Magyarországon: elegendő erre a 2006-os esztendő eseményeit - a kormány nem hozza nyilvánosságra választás előtt az ország gazdasági helyzetét jelző adatokat, a politikai kampány hazugságra épül, az őszi utcai események jogi következmények nélkül maradnak - példaként felhozni.

A régi rendszert ideológiai nyomás jellemezte, ami jellemzően a piac, tőke, magántulajdon és verseny politikai eszközökkel történő lefojtásában jelent meg. A rendszerváltás után kialakult magyar politikai rendszerben is jelen van azonban az ideológiai nyomás, csak éppen fordítva, most a piac, tőke, magántulajdon és verseny elemeit próbálja meg a politika ráerőltetni a társadalomra és gazdaságra. A korábbihoz hasonlóan ez is döntően külső nyomást jelent és az állam, munka, közösségi tulajdon és szolidaritás értékeinek és intézményeinek gyengítését célozza.

Mindkét rendszert torz média szerkezet jellemzi, ami az ideológiai nyomás döntő eszköze. Mindezek elkerülhetetlenül vezetnek gyenge közbizalomhoz, az állampolgárok politikával és állammal szembeni bizalmatlanságához.

Az állampárti rendszerben a politikai struktúra lényege kizárta a politikai versenyt, valamint a külső társadalmi ellenőrzést. A kialakult új politikai szerkezetben gyenge a politikai verseny lehetősége, és hasonlóan gyenge a civil élet esélye a politika ellenőrzésére.

A régi rendszerben a demokrácia és szabadság hiánya természetes módon zárta ki a közmegegyezéseket: horizontálisan nem, csak vertikálisan születhettek a kormányzati és politikai döntések. A rendszerváltás következtében kialakult új politika sem él a közmegegyezések eszközével, amiben szerepet játszhat a gyenge politikai verseny, a torz média szerkezet és a gyenge civil társadalom.

3. Szociális piacgazdaság a szavakban - piaci fundamentalizmus a gyakorlatban

A magyar rendszerváltást elsősorban azért jellemzik fonák fordulatok és felemás reformok, mert az ország a rendszerváltáskor hibás iránytűt használt a piacgazdasági átmenet során. Az első szabadon választott magyar kormány programjában hitet tett az európai szociális piacgazdaság felépítése mellett, azonban sokkterápiával éppen egy nem szociális piacgazdaság felé vett irányt. Szavakban a szociális piacgazdaságot, tetteiben a szabad versenyes kapitalizmust követte. Az iránytű a szociális piacgazdaság európai megoldásai helyett angolszász, piaci fundamentalista megoldások felé mutatott. 1998-ig valójában egy piaci fundamentalista gazdasági receptet követett a magyar gazdaságpolitika, amely gyakorlatilag a latin-amerikai országok felzárkózására kidolgozott, úgynevezett Washingtoni Konszenzus tíz pontján alapult. Ez állt az első sokkterápia mögött az 1990-es évek elején, majd a második sokkterápia mögött 1995-96-ban. 1998 és 2002 között elindult a korrekció a szociális piacgazdaság európai modellje felé, de 2002 után újból feléledt a piaci fundamentalista recept.

Ha helyesen tájoltuk volna az iránytűt...

Milyen fordulat ment volna végbe a magyar gazdaságban, ha a rendszerváltáskor nem a piaci fundamentalista angolszász receptet, hanem a szociális piacgazdaság európai útját követjük. Milyen lett volna, ha az új rendszer ELLENTÉTE és nem FONÁKJA a réginek?

Állami tulajdon	⇒	Kiegyensúlyozott magán, nemzeti és globális tulajdon
Állami monopólium	⇒	Piaci verseny
Állami nagyvállalatok túlsúlya	⇒	Kis- és középvállalatok túlsúlya
Régi eladósodás	⇒	Nincs eladósodás
Rejtett munkanélküliség	⇒	Teljes foglalkoztatottság
Duális gazdaság	⇒	Egynemű gazdaság
Pazarló tervgazdaság	⇒	Hatékony piacgazdaság

A tervgazdasági rendszert jellemző állami tulajdonból a piaci átmenet európai modellje szerint egy olyan gazdaságba vezetett volna az út, amelyben a magyar magántulajdon, a nemzeti tulajdon és a globális tulajdon kiegyensúlyozott arányokat mutat. A magyar magántulajdon a mainál nagyságrendileg erősebb lenne, ami alapvetően a hazai kis- és középvállalkozások nagyobb

szerepét jelentené. A nemzeti és közösségi tulajdonnak is nagyobb szerepe lenne a mainál, mert a stratégiai ágazatokban megmaradt volna a többségi közösségi tulajdon. A globális tulajdon a mainál nagyobb arányban lenne jelen a zöldmezős befektetésekben, mert kisebb szerepet kapott volna a privatizációban, és összességében a mainál kisebb lenne a részesedése a GDP-hez, exporthoz, tiszta jövedelemhez való hozzájárulásban.

Az állami monopóliumot mindenütt felváltotta volna a piaci verseny, mert az európai szociális piacgazdaság modelljében a monopóliumok elleni fellépés a gazdaságpolitika központi eleme.

Ez a mainál nagyobb versenyt eredményezett volna a bankrendszerben, a közszolgáltatásokban és az energiaszolgáltatásban.

Az állami nagyvállalatok túlsúlyát a magyar tulajdonú kis- és középvállalatok túlsúlya váltotta volna fel, ami közel 1 millió munkahellyel bővíthette volna a foglalkoztatást. Új munkahelyet jellemzően a hazai kis- és középvállalkozások hoznak létre a magyar gazdaságban, ezért a maihoz képest jelentősen megerősödött hazai vállalkozói szektor képes lett volna mérsékelni a rendszerváltással felszabaduló rejtett munkanélküliség hatását.

A régi rendszert jellemző eladósodás helyére nem állt volna új eladósodás, mert a mintegy 1 millió fővel több munkahely esetén nem következik be a költségvetési bevételek drámai csökkenése, ami az 1990-es évtized első felét jellemezte. A rejtett munkanélküliség így közel teljes foglalkoztatássá alakulhatott volna át, a mainál nagyságrendileg kisebb nem adózó gazdaság kiépülése nélkül.

A régi duális gazdaság nem egy új duális gazdaságba alakult volna át, hanem egy olyan gazdasági szerkezet jött volna létre, ami a mai nyugat-európai országokat jellemzi. Ebben a kis és nagy cégek, a belföldi és külföldi tulajdon, a főváros és vidék, a város és falu között nem húzódnak olyan éles különbségek, mint a mai magyar gazdaságban.

Mindez együtt képes lett volna a korábbi pazarló tervgazdaságot egy hatékonyan működő piacgazdasággá átalakítani, amelyben a mainál gyorsabb az infrastruktúra szűk keresztmetszeteinek feloldása, gyorsabb a humán tőke bővülése, egyenlőbben terül szét a termelékenység-növekedés a gazdasági szereplők között, több a beruházás és erősebb az innováció.

Növekedési források az európai szociális piacgazdaságban

Az európai szociális piacgazdaság és az angolszász piaci modell között alapvető különbség van a növekedés forrásai között. A szociális piacgazdasági modellben három tényező felelős a növekedésért, a szabad piaci modellben csak kettő.

Növekedési források-1

Termelékenység

Európában a modern növekedési elméletekkel azonos módon azt vallják, hogy gyorsul egy gazdaság növekedése, ha nő a foglalkoztatás, ha a foglalkoztatottak többet dolgoznak és akkor, ha nő az egy munkaóra alatt előállított termékek mennyisége, tehát a termelékenység. Ehhez azonban a szociális modell még azt is hozzáteszi, hogy hosszú távon lassul egy gazdaság növekedése, ha egy ponton túl tágul a különbség szegények és gazdagok, valamint fejlett és fejletlen területek között. Az európai modell ezt a szociális szempontot érvényesíti a nemzeti és közösségi szinten, amit a nemzeti költségvetések és az EU közös költségvetése tükröz.

Növekedési források az angolszász szabadpiaci modellben

Ezzel szemben az angolszász szabad piaci modell csak a foglalkoztatás és a termelékenység bővülését tartja hosszú távú növekedési forrásnak és a jövedelem eloszlást nem.

Növekedési források-2

Termelékenység

A két növekedési modell mögött történeti és értékrendi különbségek állnak. Az európai szociális modell azon a keresztény felfogáson alapul, hogy a tulajdonnal felelősség is együtt jár, valamint azon a felvilágosodás során elfogadott értéken, hogy minden ember egyenlő jogokkal született. Ebből ered az európai szociális jóléti állam.

Ezzel szemben az angolszász liberális modell azon a felfogáson és értékrenden alapul, hogy a tulajdonnal nem jár együtt felelősség, hanem az egyén döntésén alapszik a jótékonyosság, tehát a társadalmi felelősség vállalása. Minden ember egyenlő jogokkal születik, szabadon és amíg nem csorbítja mások szabadságát, addig mindent szabadon megtehet. Ezen alapszik a korlátozott angolszász jóléti állam.

A modellek közeledése és távolodása

Az eredeti angolszász piaci modell az 1930-as évektől egészen az 1980-as évekig egyre közelebb került az európai modellhez, de az 1980-as évektől kezdve a korlátozott jóléti állam legtöbb vonását felszámolták az Egyesült Államokban és kisebb mértékben Nagy-Britanniában is. Az európai modell először diktatúrákban lett szociális – olasz fasizmus, szovjet-orosz kommunista diktatúra és német nemzetiszocializmus -, majd 1945 után sorra alakultak a jóléti szociális rendszerek Európában. Bár az 1980-as évektől fokozatosan csökken a jóléti állam hatóköre, de megmaradt a piacgazdaság szociális jellege. A két gazdasági modell különbségén alapul a két társadalom közötti különbség: Amerikában közel kétszeres jövedelem különbség alakult ki a felső és alsó tized között, mint Európában.

Melyik modell a versenyképesebb hosszú távon? A nemzetközi versenyképességi rangsorokat a skandináv államok vezetik, a termelékenységi rangsort Franciaország és Belgium, miközben Európában lényegesen kevesebbet dolgoznak, mint az amerikai gazdaságban: mindez elegendő bizonyíték arra, hogy a hosszú távú versenyképesség szempontjából az európai szociális piacgazdasági modell kedvezőbbnek tűnik, mint a liberális amerikai modell.

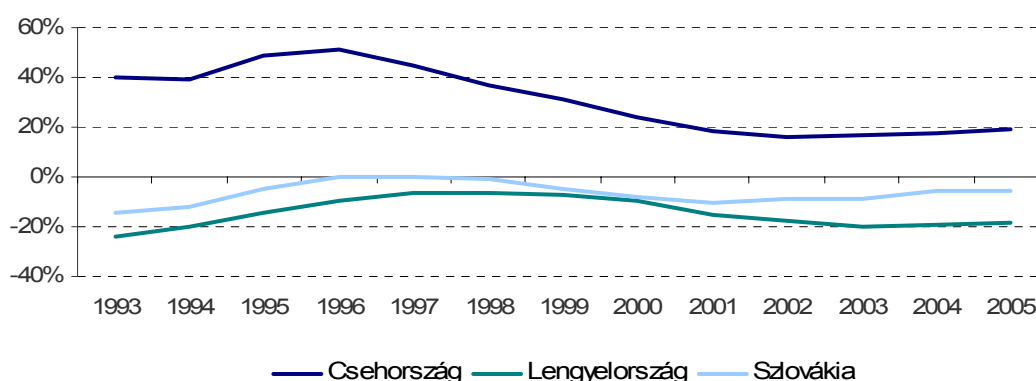
4. A gazdaságpolitika úttévesztései Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltás óta eltelt közel 20 év. Ez az időtáv már tekinthető a közgazdaságtan szűkebb definíciórendszerében is hosszú távnak. Az ország gazdasága az eltelt idő alatt jelentős szerkezeti változásokon ment keresztül, csatlakozott a világgazdasághoz és a gazdasági szereplőknek meg kellett tanulniuk egy új fogalmat: versenyképesség. Az olyan kis nyitott gazdaságok, mint hazánk tankönyvszerű példái az olyan országoknak, amelyek a nemzetközi kereskedelembe és pénzügyi rendszerbe csak mint a szabályokat és versenykörülményeket elfogadó szereplő léphet be. Versenyképességünk így egyetlen záloga a hosszú távú növekedésnek. Amennyiben megvizsgáljuk hazánk rendszerváltás utáni helyzetét, jól látható, hogy a kezdeti „eminens diákból” az osztály rosszgyerekévé váltunk.

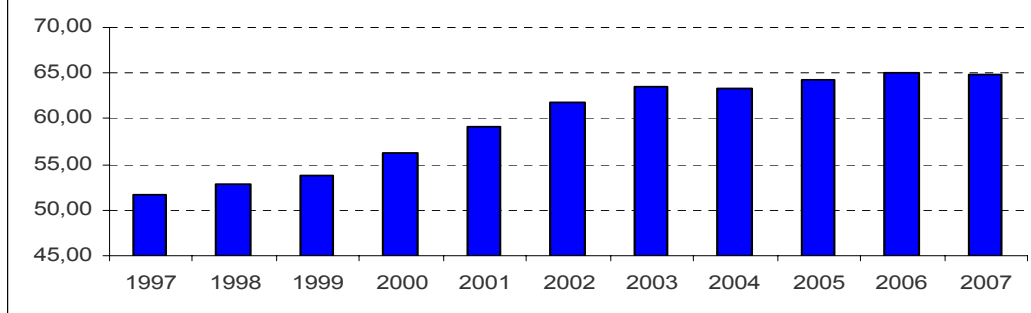

Ha megvizsgáljuk régiós társaink egy főre jutó GDP-jének alakulását a magyar adat viszonylatában, a '90-es évek óta eltelt időszak 3 jól elkülöníthető szakaszra bontható. A rendszerváltástól '96-'97-ig versenytársaink jobban teljesítettek nálunk. Az előttünk álló Csehország növelte előnyét, '96-ban több, mint 50%-kal haladta meg egy főre jutó hazai terméke a magyarokét. Ugyanebben az időszakban Szlovákia és Lengyelország ledolgozott előnyéből, Szlovákia '97-ben elérte vásárlóerő-paritáson a magyar szintet. A trendforduló '98-ra tehető - Csehország esetében korábban -, amikor is újra versenyképesebbé váltunk, így Csehországot 2002-re 15%-ra megközelítettük, míg a másik két ország újra lemaradóvá vált. Az utolsó szakaszban újra alulteljesítőkké váltunk, hiszen a versenytársaink jóval magasabb növekedési rátákat értek el.

Egy főre eső GDP alakulása
Százalékos eltérés a magyar GDP-től

GDP per capita
PPS EU27=100

Magas termelékenység

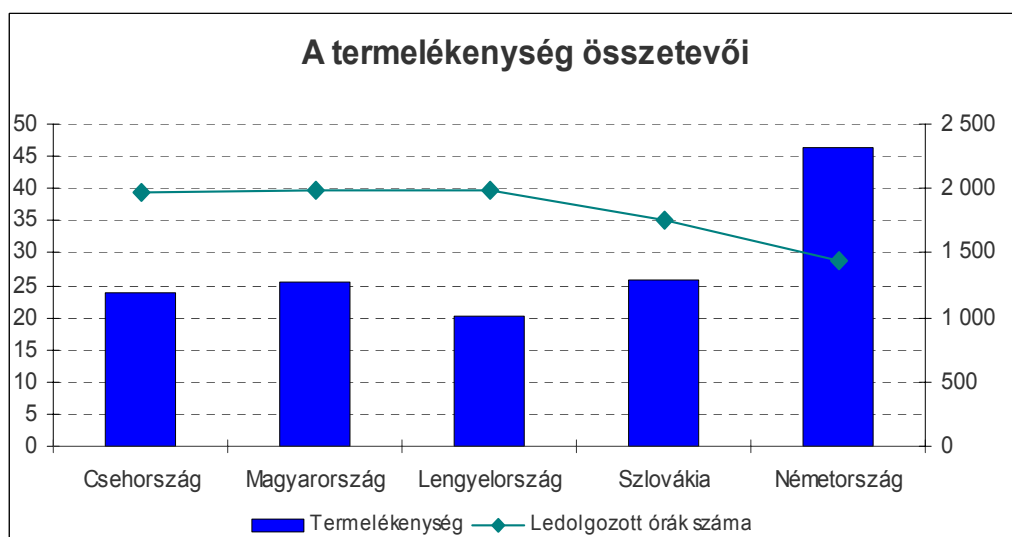
Ha az értékteremtő folyamatban a ledolgozott órák számát nézzük, látható, hogy Magyarország semmivel nincs elmaradva a régiós szintektől. Egy munkavállaló egy évben átlagosan körülbelül

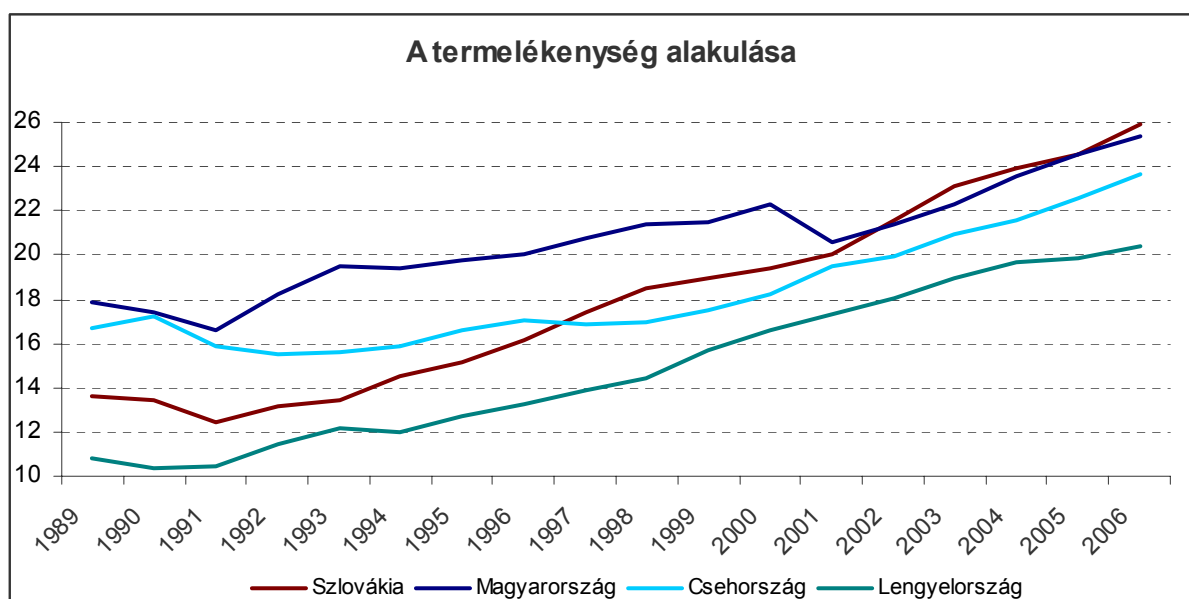
Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

2000 órát dolgozott 2006-ban. Ez a szám kissé alacsonyabb Szlovákiában és jóval kevesebb a fejlett Németországban.

A termelékenység szintjét vizsgálva szintén azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar gazdaság teljesítménye ebben a tekintetben sem marad el a V4 országoktól, sőt kis híján Magyarországon a legmagasabb az egy óra alatt előállított érték. Németországban természetesen ez a szám jóval magasabb, hiszen ott a nagyobb hozzáadott értékű munkák dominálnak.

Ha a termelékenység időbeli lefutását vizsgáljuk, jól látható, hogy Magyarország a rendszerváltás utáni időszakban, egészen 2000-ig magasan a legjobb teljesítményt mutatta fel. Azóta helyzetünk kissé romlott, ám még mindig az egyik legmagasabb termelékenységet mutatja fel országunk.

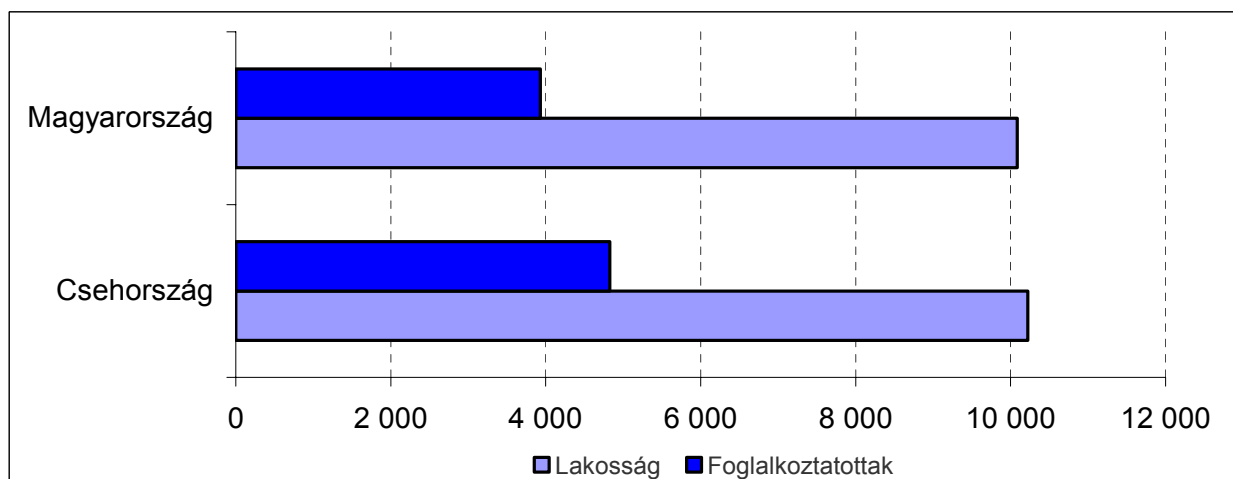

Kritikus pont: alacsony foglalkoztatási szint

A korábban felsorolt tényezők közül kettőt megvizsgálva azt láthattuk, hogy gazdaságunknak ezekben a szegmensekben nincs elmaradása. Ha azonban megnézzük az aktivitási arányokat, megtalálhatjuk lemaradásunk egyik okát. A magyar aktivitási ráta a második legalacsonyabb az egész EU-ban, 62%-os szintünkkel csak az 59%-os Máltát előzzük meg és jelentősen elmaradunk Csehország és Szlovénia 70%-os szintjétől. Az EU átlagot jelentő 74%-tól pedig bő 12 százalékponttal teljesítünk rosszabbul.

Ha ezt lefordítjuk a konkrét számok nyelvére és összehasonlítjuk Csehország adataival, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy szinte azonos lakosságszám mellett Csehországban több, mint 900 ezerrel több munkavállaló van. Játsszunk el a gondolattal, hogy milyen lenne a költségvetés helyzete, amennyiben ennyivel megnőhetne a munkavállalók/adófizetők száma.

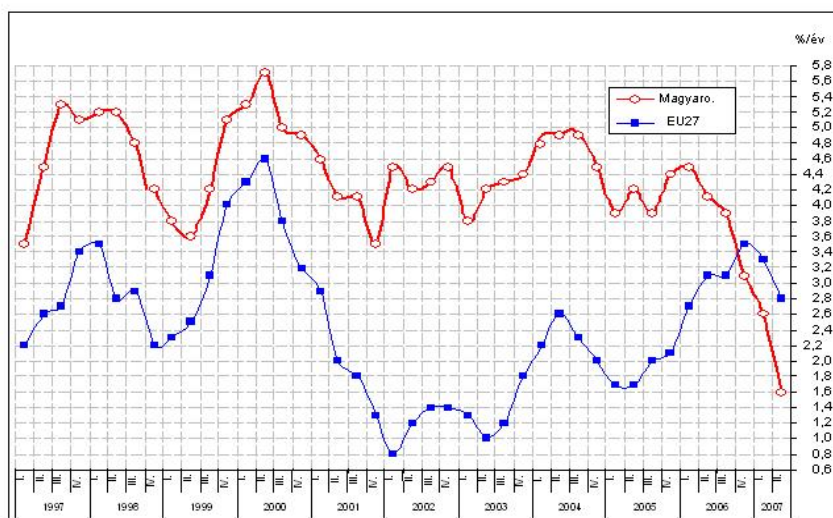
Ismét léket kapott a felzárkózás

Kormányzati hibasorozat

Napjainkra nyilvánvalóvá vált, hogy a 21. század első évtizedeiben Magyarország felzárkózása a fejlett európai gazdaságokhoz léket kapott.

Megtörik a felzárkózás

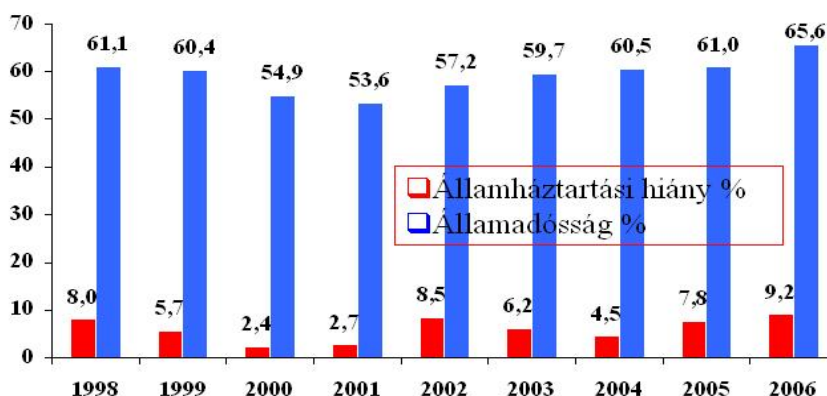
Magyar és átlagos EU27 GDP-változás különbsége 1997-2007 között

A helyzet döntő oka egy példa nélkül álló gazdaságpolitikai hibasorozat, ami 2002 és 2006 között következett be. Noha a 2002-es költségvetés szerény keretek között tartalmazott választási elemeket, az új kormány mégsem a fékre, hanem a gázra lépett: nem kicsit, nagyon. A gazdaságpolitika 10-15 szarvashibát követett el, a kormányváltás utáni pénzosztástól a forint árfolyamsáv „eltolásán” át az ÁFA csökkentésig óriási költségvetési bevételről mondott le teljesen feleslegesen, miközben hatalmas többlet költségvetési kiadást vállalt, károsan. A felduzzadt költségvetési hiányt új hitelekkel fedezte az állam, így megugrott az államadósság: a GDP 52%-ról öt év alatt 70% közelébe. Megismétlődött a 70-es évek adósságból fedezett politikája.

Az államadósság és az államháztartási hiány a GDP %-ban (1998-2006)

Talán még súlyosabb, amit nem tett meg a kormány. A 2003-as energia árrobbanásra elmaradt a válasz. A 2004-es szlovák adóreformra nem mozdult a kormány, ahogy a 2005-ös románra sem. A 2004-2006-os első EU pénzek nem gazdaságfejlesztésre mentek. A 2004-es EU csatlakozás nem hozott társadalmi konszenzusra épülő jövőképet és nemzetstratégiát. Az Új Nemzeti Fejlesztési Terv nem eredményez gyorsabb növekedést, mert nem emeli a foglalkoztatást. A konvergencia program hibás, mert gazdasági konvergencia helyett csak pénzügyi konvergenciát tűz ki célul, euró céldátum nélkül. 2006 őszétől korrigál a gazdaságpolitika, az egyensúly helyreállítása két év alatt sikerül, a növekedési és társadalmi áldozat óriási.

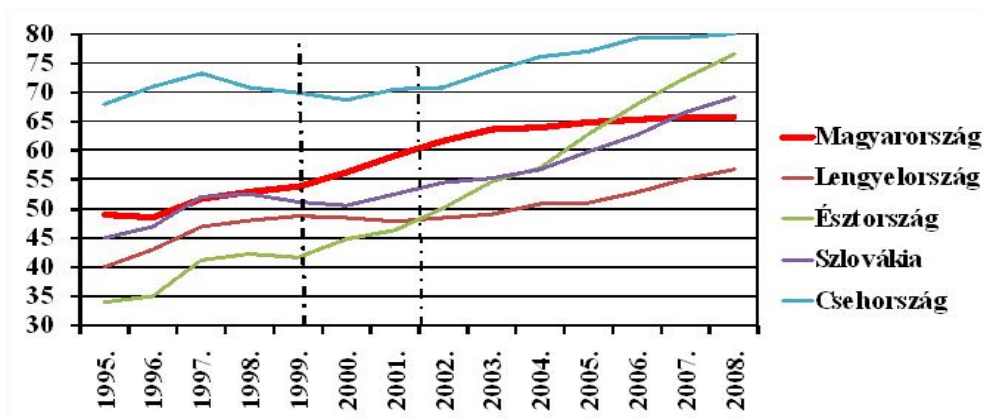
Kiestünk a régiós versenyből

Mára kiestünk a régiós versenyből, aminek súlyosak a következményei. Két év alatt 12 helyet zuhantunk a nemzetközi versenyképességi listán: kezdenek leírni minket. 1997 és 2002 között a magyar gazdasági növekedés jobb volt, mint a cseh, lengyel és a szlovák gazdaságé, így az elsőhöz közeledett, másik két versenytársához képest növelte előnyét. 2003-ban három versenytársa gyorsabb fokozatra kapcsolt, míg a magyar növekedés lassult. 2003-tól a régiós versenytársak már előzik Magyarországot. A csehek 2003 és 2007 között jelentősen növelték előnyüket velünk szemben. 2007-ben a magyar gazdaság ott áll, ahol 2001-ben állt Csehország, ami az EU25 fejlettségi szint 65%-a, miközben hat év alatt Csehország már az EU25 fejlettség 80%-ára ugrott fel. Szlovákia 2000-ben kapcsolt új sebességre, jóval az adóreform előtt, amit tovább gyorsított, így 2007-ben beéri a magyar fejlettségi szintet.

Lemaradunk a régiós felzárkózási versenyben

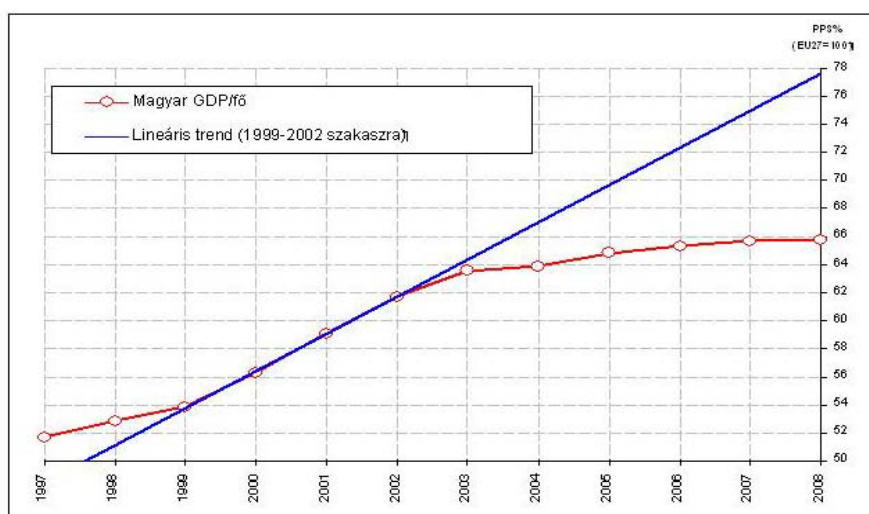
Egy főre eső GDP vásárlóerő-paritáson (EU-27= 100)

Magyarország az 1995-ös EU25 szintjéhez mért mintegy 50%-os fejlettségi szintjét 2007 végére 65%-ra emelte, ami 12 év alatt 15%-os utolérést jelent. A magyar közeledés harmada esett az 1997-2000 közötti 4 évre, további harmada a 2001-2002 közötti két évre, míg a harmadik harmad a 2003-2007 közötti 5 évre. Az EU25 átlagos fejlettségi szintjéhez tehát leggyorsabban a 2001-2002 közötti két évben közeledett Magyarország, s ha ezt az utolérési sebességet képes lett volna fenntartani, akkor 2020 körül elérhette volna az EU25 akkori átlagos fejlettségi szintjét.

Gyors felzárkózás 1999-2002 között

Magyar GDP/fő, az EU27 átlaga %-ában

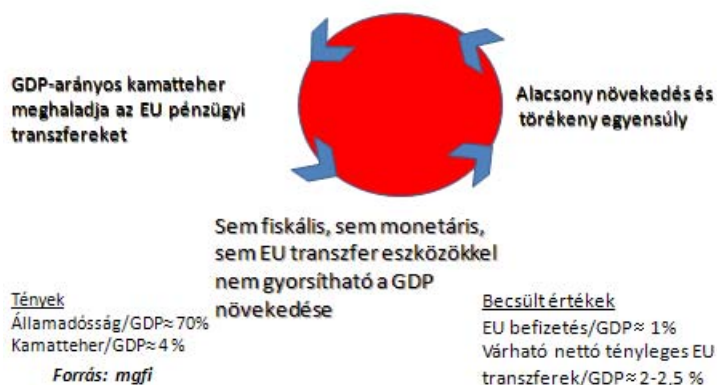

5. Nyílt és rejtett csapdák

A rendszerváltás utáni aranykorban, 1997 és 2001 között már-már éreztük, hogy végleg kiléptünk a korábbi gazdasági csapdákból. Ehelyett 2002 után a hibás kormányzati politika miatt ismét működésbe léptek a csapdák. Legelőször az adósságcsapda, hiszen 2002 után a GDP-arányos államadósság a korábbi süllyedő pályáról emelkedő pályára állt. Az államadósság utáni kamat a GDP 4%-a, vagyis önmagában magasabb, mint az euró bevezetéséhez szükséges 3%-os államháztartási deficit szint. A régiós versenytársakhoz képest kétszer-háromszor magasabb államadósság szint még erősebb csapdaként működik, mint 1990 és 1998 között, mert már nincs jelentős eladható állami vagyon, amivel csökkenthető lenne az adósság.

Adósság CSAPDA Magyarországon

Magas államadósság/GDP arány

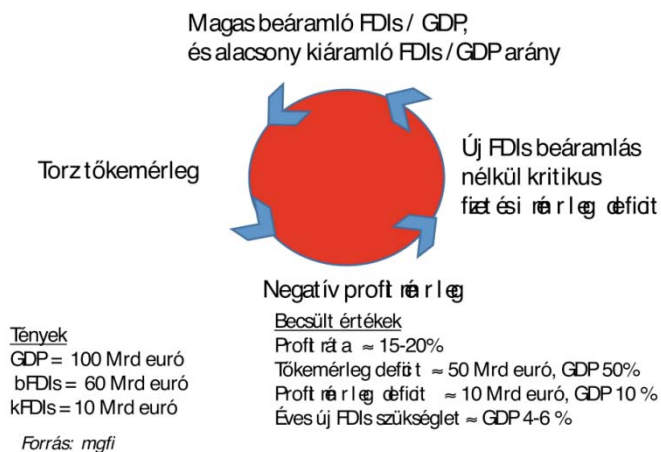

Tőke- és profit csapda

Régóta működik a tőke- és profit csapda. A 100 milliárd euró értékű magyar GDP létrehozásában 55-60 milliárd euró értékű külföldi működőtőke befektetés vesz részt, innen jön a hazai GDP fele. Ezzel szemben 10 milliárd euró értékű magyar tőkebefektetés ment külföldre. A működőtőke befektetések utáni éves profit a befektetett eszközérték 10%-a hivatalosan, valóságos szintje 15-20%. Ez deficitessé teszi a magyar profitmérleget, mert a belföldi befektetések után képződő évi 10-12 milliárd euró profit és a külföldi befektetések révén létrejövő 1,5-2 milliárd euró profit egyensúlytalan profitmérleget eredményeznek. A magyar GDP 10%-át elérő éves deficit jelentkezik a profit mérlegben, ami tartósan magas folyó fizetési mérleg hiányt okoz.

Tőke CSAPDA Magyarországon

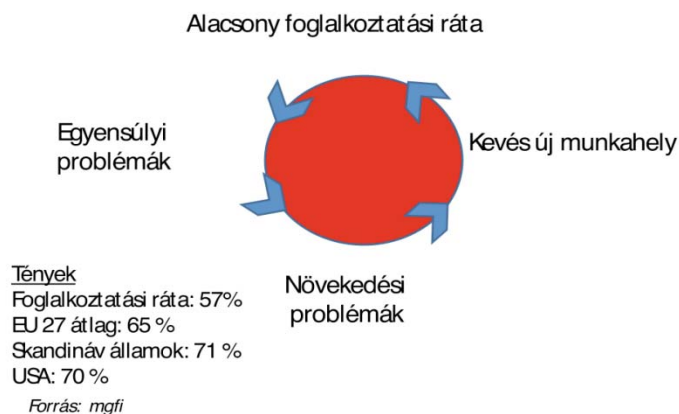
Az adócsapda is szorít. A magyar adórendszer teljes nagyjavításra szorul: ez lenne a teljes körű adóreform. Ezt azonban csak gyors növekedési szakaszban vállalják a kormányok, mert ekkor dinamikusán bővülnek a költségvetés bevételei, így vállalják az adóreformmal járó bevételi kockázatokat. Gyors gazdasági növekedésre azonban a magyar gazdaság adóreform nélkül már egyszerűen nem képes: záródik a csapda.

Foglalkoztatási csapda

A foglalkoztatási csapda is zár. Az 57%-os magyar foglalkoztatási szint az EU27 körében a második legalacsonyabb. A foglalkoztatást sok új munkahely létrehozásával lehetne emelni, erre tartósan csak az üzleti szektor képes, amit dinamikus gazdasági bővülés és javuló versenyképesség esetén teljesít: ma fordítva van. Gyors gazdasági növekedés nélkül nincs jelentős foglalkoztatás emelkedés, e nélkül viszont nincs gyors GDP bővülés, ami valódi csapda helyzet.

Foglalkoztatási CSAPDA Magyarországon

A humán erőforrás csapdája

Csapdában vagyunk a humán erőforrás terén is. A szűkülő és öregedő népesség, a képzettségi szerkezet, a minőségi munkaerő egyre bővülő elvándorlása az EU fejlett régióiba egyre erősebb korlátot emelnek a gyors gazdasági növekedés elé. Ha vissza is nyerünk valamit növekedésünkből, akkor is a térség leglassúbb gazdasága leszünk, csigasebességű bérfelzárkózással, miközben az EU fejlett gazdaságai szívó hatást gyakorolnak térségünk fiatal, motivált és képzett munkaerejére: egyre többen és egyre jobbak mennek majd el, ezzel záródik az emberi erőforrás csapdája.

Humán erőforrás CSAPDA Magyarországon

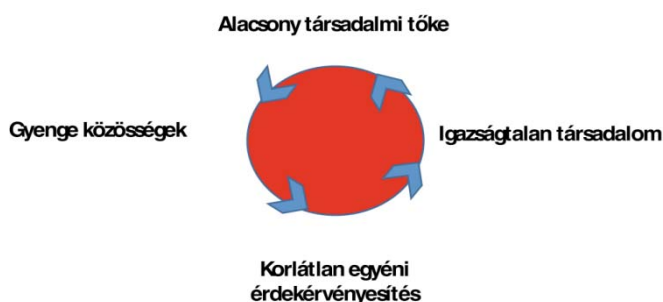
Így a bevándorlási csapda is zár: alacsony foglalkoztatás és magas munkanélküliség, továbbá lassan javuló életszínvonal mellett nincs olyan politikai erő, amely teljesítené az üzleti szektor jogos igényét a célzott bevándoroltatási politikára.

A társadalmi tőke csapdája

Felgyorsul a társadalmi tőke csapda bezáródása. A siker már döntően nem gazdasági tényezőkön alapul, hanem az erkölcs, közbizalom, önbizalom, együttműködés, optimizmus, családi értékátadás, megbízhatóság társadalmi tényezőin. Gazdasági siker nélkül ezek fogynak, és a lelki-fizikai betegségek óriási gazdasági veszteséget okoznak. Szűkülő társadalmi tőkével nem lehet gyorsan növekedni: a kör bezárult.

Társadalmi tőke CSAPDA Magyarországon

Forrás: mgfi

6

A magyar gazdaság mai problémáinak gyökere az, hogy közel 1 millió adózó munkahely hiányzik a gazdaságból, ez a lehetségesnél kisebb GDP növekedési ütemet enged csak meg, ennek következtében a költségvetés elesik lehetséges és szükséges bevételei jelentős részétől: hol a növekedés, hol az egyensúly romlik el.

6. Versenyképesség és új társadalmi szerződés

A szocializmus csapdájában

Az elmúlt években a magyar emberek tudása nem lett kisebb. Szorgalmuk sem kopott el, ma sem dolgoznak kevesebbet, mint korábban. A vállalkozók az egyre nehezebb adóprés ellenére is talpon maradtak. A közszolgáltatások, mint az oktatás és az egészségügy színvonala nem lett rosszabb, igaz, jobb sem. Az infrastruktúra állapota az autópályákkal még valamelyest javult is. Természeti kincseink nem fogytak el és nem pusztított évente aszály, vagy árvíz.

Ha mindez igaz, akkor nem kerülhető meg a kérdés: Miért zuhant Magyarország mégis minden létező gazdasági versenyképességi listán? Miért hagyják le hazánkat a versenyfutásban szomszédaink? Miért tolódott ki ismét évtizedekkel az ország európai felzárkózása? A válasz, bármennyire is gazdasági jellegű kérdésről van szó: politikai. Magyarország azért veszítette el az új évezred első évtizedét, mert a *szocializmus csapdájában* vergődik.

**Néhány kelet-közép-európai ország helyezésének változása
az IMD versenyképességi világranglistáján, 2002-2006.**

	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Ausztria</i>	15	14	13	17	13
<i>Észtország</i>	21	22	28	26	20
<i>Csehország</i>	32	35	43	36	31
<i>Szlovákia</i>	38	46	40	40	39
<i>Magyarország</i>	30	34	42	37	41

Forrás: INSTITUTE FOR MANAGEMENT DEVELOPMENT (IMD) World Competitiveness Yearbook, 2002-2006.

Könnyű álmom – nehéz ébredéssel

Aligha vitatja bárki is ebben az országban, hogy olyan értékek, mint az igazságosság, az esélyegyenlőség, vagy a hátrányos helyzetűek segítése - amiket ma Magyarországon valami furcsa okból szocialista értékeknek tartanak - ne lennének fontosak. Ezek mind lényeges értékek, támogatandó célok. A kérdés azonban az, hogy miként jutunk el ezekhez a célokhoz? Az ördög pedig köztudottan a részletekben lakozik.

A szocializmus könnyű álmot ígér és nehéz ébredést kínál. Azt ígéri, hogy - a szerinte igazságtalan piac - hibáit kijavítja, helyette igazságot és esélyegyenlőséget teremt. Ehhez azonban pénzre van szüksége. Azért, hogy valakinek adni tudjon, másoktól el kell vennie a pénzt. Minden igazságosság-teremtő szocialista politika alapja a jövedelmek egy részének központi elvonása, majd újbóli elosztása, és az ördög éppen itt rejtőzik.

A szocialista újraelosztás természete

Mivel az állami újraelosztás politikailag motivált, ezért az újraelosztásnak nagyon sokáig csak puha korlátai vannak. Például a ma jóléti juttatásainak költségei - az állam eladósodásával - elhalaszthatók, ráterhelhetők a jövőre. Egészen addig, mígnem a korlátok egyszer csak megkeményednek: a folyamatosan magas államháztartási hiány és a növekvő államadósság egyre nagyobb terhet ró az állami költségvetésre, és egyre inkább beszűkíti mozgásterét. Így azután a korábban oly mindenhatónak látszó, jótékonykodó állam, hirtelen a lakossághoz fordul segítségért: fizesse ki az egykori túlzott osztogatás számláját.

Az államháztartás egyenlege a bruttó hazai termék arányában néhány kelet-közép-európai országban, 2002-2007 (többség +, %-ban, hiány -, %-ban)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztria	-0,5%	-1,6%	-1,2%	-1,5%	-1,3%	-1,2%
Észtország	+0,4%	+2,0%	+2,3%	+2,3%	+2,5%	+1,6%
Csehország	-6,8%	-6,6%	-2,9%	-3,6%	-3,5%	-3,6%
Szlovákia	-7,7%	-3,7%	-3,0%	-3,1%	-3,4%	-3,0%
Magyarország	-9,0%	-7,2%	-6,5%	-7,8%	-10,1%	-7,4%

Forrás: EUROPEAN COMMISSION (2006) European Economy. Economic forecasts Autumn 2006. No. 5., Brussels.

A kormányzati szektor adósságállománya a bruttó hazai termék arányában, 2002-2007 (%-ban)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztria	65,8%	64,6%	63,8%	63,4%	62,1%	60,9%
Észtország	5,6%	5,7%	5,2%	4,5%	4,0%	2,7%
Csehország	28,5%	30,1%	30,7%	30,4%	30,9%	30,8%
Szlovákia	43,3%	42,7%	41,6%	34,5%	33,0%	31,6%
Magyarország	55,6%	58,0%	59,4%	61,7%	67,6%	70,9%

Forrás: EUROPEAN COMMISSION (2006) European Economy. Economic forecasts Autumn 2006. No. 5., Brussels.

Magyarország 2002-2007

Magyarország az elmúlt fél évtizedben szinte majdnem mindenben ezt a klasszikus szocialista menetrendet követte. A 2002-ben elindult, "jóléti rendszerváltásnak" nevezett, erős állami újraelosztásra épülő szocialista politika azt az illúziót táplálta, hogy az állam többet adhat polgárainak, mint amennyit tőlük adóban elvesz. Mivel ez nyilvánvalóan lehetetlen - már pusztán azért, mert az állam fenntartása is adóforintokba kerül -, az állam adósságnövelő hitelből fedezte tovább az illúzió fenntartását. Egészen addig, amíg az adósságtömeg el nem érte azt a nagyságot, amikor már a nemzetközi pénzpiacok és az Európai Unió is változást, az állami pénzügyek rendbetételét követelte. 2006 nyara már csak a 2002-ben keltett szocialista álmom után törvényszerűen, mindig és mindenhol bekövetkező keserű ébredés éve volt.

Nem "üzemi baleset"

Mind az tehát, amit ma a gazdaságban látunk - magas államháztartási hiány, növekvő eladósodás, romló nemzetközi versenyképesség, növekvő adóterhek, csökkenő reálbérek, emelkedő munkanélküliség, kiterjedő szürkegazdaság, szélesedő szegénység, széteső közszolgáltatások -, nem egyszerű "üzemi balesetek". Nem (csupán) a kormány hozzá nem értéséből, ügyetlenségéből, felelőtlenségéből, vagy kapkodásából fakadnak. A gazdasági versenyképesség drasztikus romlása a szocialista újraelosztó politika egyenes következménye és törvényszerűen bekövetkező

eredménye. Lehet, hogy más szocialista politikusok talán jobban kormányoznának, ám ez semmit sem változtatna azon, hogy a szocialista újraelosztás alapjaiban hibás politika.

A mai gazdaságpolitika döntően nem azért rossz, mert helytelen társadalmi és gazdasági célokat tűz ki. Senki sem vitatja, hogy szükséges a méltatlanul nehéz körülmények között élő idősök, vagy a szegénység fogságába zárt rétegek helyzetének javítása. A mai gazdaságpolitika azért rossz, mert alapjaiban hibás! Azért rossz, mert az erős újraelosztással eleve rossz kiindulópontból építkezik.

7. Visszajutottunk a kiindulóponthoz

A kilencvenes évek gazdaságpolitika modellje

Magyarországon az ezredfordulóra világossá vált, hogy a piacgazdasági átalakulás modellje kimerítette tartalékait. Ez a modell egyszerű elemekre épült: az olcsó és árához képest jól képzett munkaerőre, a viszonylag jól kiépített infrastruktúrára és a gazdaság liberalizálására. Mindez megerősítve egy masszív privatizációs kínálattal elegendő volt ahhoz, hogy az ország tömegével vonzza az alacsony hozzáadott értékű, egyszerű összeszerelő munkafázisokat letelepítő külföldi tőkét. A végeredmény egy szigetszerű modernizáció, az erősen export-orientált, rendkívül termelékeny transznacionális vállalati kör, valamint a belső piacra termelő, alacsony termelékenységgű hazai kis- és középvállalkozói kör kettőssége, különállása volt.

Az ezredforduló kihívásai

A modell következményeként a gazdaság kilencvenes évek közepe óta növekedési pályára állt, de - a nyomott bérek és a hazai kisvállalkozások gyengesége miatt - a széles társadalmi rétegek helyzete alig javult. Tartósan ez a modell tehát már e miatt sem lett volna fenntartható, amit csak tetézett, hogy erőforrásai is végesek. Az ezredvégre az eladható állami vagyon nagyrészt elfogyott, szintén elfogyott az olcsó és szabad munkaerő, miközben a környező országok előbb egy bérversenyt, majd egy adócsökkentési versenyt indítottak el. Magyarán: az egyszerű, alacsony hozzáadott értékű termelésre épülő modellt az ezredforduló után már sem társadalmi, sem gazdasági okokból nem lehetett tovább tartani. Megjelent az új kihívás: hogyan válhat Magyarország egy magasabb hozzáadott értéket termelő és így magasabb bérekkel is versenyképes orszaggá?

Cikkcakkos válaszok

Az elmúlt hat esztendőben erre a kihívásra két választ láthattunk: az egyik elbukott a politikai váltógazdaság oltárán, a másik megtört a makrogazdasági egyensúlytalanságon. A liberális-konzervatív Orbán-kormány válasza 2000 és 2002 között a Széchenyi Terv volt, amely egyrészt megpróbált hidat verni a betelepült transznacionális nagyvállalatok valamint a hazai kis- és középvállalkozások között, másrészt megpróbálta verseny- és piacképessé tenni a sajátos hazai

erőforrásokat, például a gyógyturizmust. A programot azonban ideológiai okokból a következő kormány felszámolta.

A másik válasz a Medgyessy-Gyurcsány kormány idején a klasszikus szocialista megoldás, az állami újraelosztás növelése volt. Ez a "jóléti rendszerváltás" egyszerű logikára épült: ha a széles rétegek jóléte a gazdasági növekedés ellenére sem javul érdemben, akkor azt az állami újraelosztás növelésével kell elősegíteni. Az ára pedig, most is - mint mindig - az államháztartás tartós egyensúlytalansága és az állam egyre mélyülő eladósodása lett.

Úgy tűnik azonban, hogy sem a mostani költségvetési megszorító csomag, sem az elindított reformok nem változtatnak ezen a logikán. A jelenlegi költségvetési megszorítások és a reformok célja sem a magasabb hozzá adott értékű termelés elősegítése, hanem mindössze a továbbra is nagyon magas állami újraelosztás preferenciáinak átalakítása.

Újra vissza az alapkérdéshez

Több mint félévtizedes - teljesen felesleges és nagyon költséges - kacskaringókkal tehát, visszatértünk az ezredforduló alapkérdéséhez: miként léphetne át az ország a nagyobb hozzáadott értékű termelést folytató, és így magasabb bérekkel is versenyképes országok sorába. Azzal a súlyosbító körülménnyel, hogy most, szemben az ezredfordulóval, már a makrogazdasági egyensúlytalanság is korlátozza a lehetséges válaszokat.

8. Újraelosztás vagy növekedés

Napjainkra bebizonyosodott: pusztán állami újraelosztással, bármennyire is jó szándék vezeti azt, nem lehet orvosolni a magyar társadalom gondjait. Bebizonyosodott, hogy minél nagyobb az állami újraelosztás, vagyis minél több forrást von el az állam és oszt vissza az általa fontosnak tartott társadalmi célok érdekében, annál több kárt okoz a gazdaságnak, és így közvetve azoknak is, akiken segíteni szeretne. Bebizonyosodott, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket is csak akkor lehet igazán mérsékelni, ha a gazdaság a mainál erőteljesebben és egészségesebben növekszik. Ha nagyobb lesz az a torta, amit jóléti célokra lehet osztani. Magyarországon tehát nemcsak az államháztartás megbomlott egyensúlyának helyreállítására, hanem egyben ennél mélyebb változásra: a jelenlegi újraelosztó politika helyett *növekedéspárti gazdaságpolitikai fordulatra* is szükség van!

Növekedés vagy újraelosztás

Nagyon leegyszerűsítve, a világban csak kétfajta gazdaságpolitika létezik: újraelosztó és növekedéspárti. Az újraelosztó politika fő kérdése, hogy miként lehetne jobban elosztani a meglévő tortát. Ez a politika abból indul ki, hogy a gazdaság teljesítménye eleve adott, az állam feladata pedig, hogy ezt a teljesítményt valamilyen helyesnek tartott társadalmi elvek szerint – például esélyegyenlőség vagy igazságosság – elossza. Mintha a polgárok csak azért dolgoznának,

és arra várnának türelmetlenül, vajon mikor jön már az állam, hogy javaikat elvegye, és majd azt másoknak oda adja.

Ezzel szemben a növekedéspárti gazdaságpolitika fő kérdése, hogy miként lehetne nagyobb az a torta, amit eloszthatunk. A növekedéspárti gazdaságpolitika szerint a gazdaság teljesítménye egyáltalán nem eleve adott tényező - ezt a teljesítményt a gazdasági élet szereplői, a vállalkozók és a munkavállalók hozzák létre. Ebből eredően az állam egyik legfontosabb feladata, hogy megfelelő kereteket és feltételeket teremtsen a gazdaság, a vállalkozók, a foglalkoztatottság növekedéséhez. Többet adni ugyanis nem újraelosztással, hanem csak növekedéssel lehet.

A versenyképesség akadályai a magas állami újraelosztás

Magyarország ma elsősorban azért versenyképtelen, mert a magas állami újraelosztás, és ennek forrásaként a magas adók visszafogják a gazdaságot, gyengítik a versenyt és elriasztják a külső befektetőket. Az újraelosztás végső következményeiben mindig negatív, mert teljesítmény-visszafogó hatása miatt lefelé húzza az országot. Így a szocialista újraelosztó állam sajátos csapdahelyzetbe kerül: miközben az újraelosztással a szegényeket akarja gazdagabbá tenni, addig a gyakorlatban a gazdaságot, és ennek következtében a szegényeket teszi még szegényebbé.

**Az állami újraelosztás nagysága és a gazdaság növekedése
néhány kelet-közép-európai országban, 2007**

2007	Államháztartás kiadásai a bruttó hazai termék arányában	Bruttó hazai termék növekedése (előző év = 100%)
<i>Ausztria</i>	48,3%	2,6%
<i>Észtország</i>	31,5%	9,5%
<i>Csehország</i>	43,8%	5,1%
<i>Szlovákia</i>	35,4%	7,2%
<i>Magyarország</i>	50,3%	2,4%

Forrás: EUROPEAN COMMISSION (2006) European Economy. Economic forecasts Autumn 2006. No. 5., Brussels.

A növekedéspárti gazdaságpolitika felfelé húzza az országot

Ezzel szemben a növekedéspárti politika – az adók és a bürokrácia csökkentésével – elősegíti a gazdaság növekedését és felfelé húzza az egész országot. Minél kisebb az állami újraelosztás, és ebből fakadóan minél kisebbek az adó- és járulékterhek, annál több forrás marad a vállalkozóknál, annál több forrást fordíthatnak fejlesztésre, beruházásra, munkahelyek teremtésére. A növekvő gazdaság pedig magával húzhatja a társadalom egészét, idővel annak hátrányos helyzetű rétegeit is. Nem a gazdaságot kell tehát szegényebbé, hanem a szegényeket kell gazdagabbá tenni, amihez *nem növekvő újraelosztásra, hanem nagyobb gazdasági növekedésre* van szükség.

9. Kulcskérdés a foglalkoztatás

Magyarországon a legtöbb társadalmi probléma - az elszegényedés, az inaktívak demográfiaiilag is növekvő magas aránya, a kisfalkak elnéptelenedése, vagy a közszolgáltatások finanszírozása - szinte egyetlen közös okra vezethető vissza: kirívóan alacsony a foglalkoztatás szintje. Ma a tízmilliós országban kevesebb, mint négy millióan dolgoznak a regisztrált és adózó gazdaságban. Ugyanakkor a rendszerváltoztatás óta közel másfél millió ember került ki a munkaerő-piacról és vált úgy inaktívvá, hogy egy részüket a hivatalos statisztika máig képtelen megragadni, vajon miből is élnek. Napjainkban a regisztrált munkanélküliek száma már eléri a négyszázezret. Közel félmillióra tehető azok száma, akik a nem adózó szürkegazdaságban dolgoznak. Szintén több százezresre becsülhető azok száma is, akik csupán a minimális létfenntartáshoz elegendő önálló tevékenységet folytatnak. Sokan várnak tehát munkára, de munka hiányában segélyből és szociális juttatásokból kénytelenek megélni.

**A foglalkoztatás szintje és az egy főre jutó bruttó hazai termék
néhány kelet-közép-európai országban, 2006.**

2006	Foglalkoztatási ráta (foglalkoztatottak aránya a 15-64 éves korosztályban, %)	Egy főre jutó bruttó hazai termék (Európai Unió = 100%)
<i>Ausztria</i>	71,9%	123%
<i>Észtország</i>	67,9%	65%
<i>Csehország</i>	65,4%	76%
<i>Szlovákia</i>	59,9%	60%
Magyarország	57,6%	63%

Forrás: EUROPEAN Commission / Eurostat (2006) EC economic data pocket book. Quarterly 4, Brussels. EUROSAT (2007) Labour Markets Latest Trends 3rd quarter 2006 data. Eurostat data in focus, No. 3, Brussels.

A nagy állami újraelosztás tönkre teszi a munka világát

Az alacsony foglalkoztatás azonban nem valamiféle magyar átok, hanem a szocialista újraelosztási politika egyenes következménye. Minél nagyobb az állami újraelosztás, minél több forrást von el az állam vállalkozóktól, annál kevesebb pénz marad a vállalkozóknál a munkahelyek bővítésére, és így annál kevesebb embernek tudnak munkát és megélhetést biztosítani. A szocialista újraelosztó állam állandó pénzhétsége miatt kíméletlen adóterhekkel sújtja azokat akik dolgoznak, azért, hogy az adóbevételeket odaadhassa azoknak, akik nem dolgoznak. Így nem csoda, hogy már néhány éves szocialista kormányzás után is csökken a foglalkoztatottak száma, növekszik a munkanélküliek és a segélyeken élők tábora.

Munkahelyet csak vállalkozók teremtenek

Az erős állami újraelosztásra épülő szocialista gazdaságpolitika nemcsak a gazdaság teljesítményét, hanem a munkahelyek létét is adottnak veszi. Eszerint, az emberek azért dolgozhatnak, mert van munkahely. Ha nincs, akkor az állam feladata a munkahelyteremtés, a munka nélkül lévők segélyezése, a méltányos ellátás biztosítása, az átképzési programok támogatása. Ezzel szemben a növekedéspárti gazdaságpolitika abból indul ki, hogy az emberek nem azért dolgozhatnak, mert a munkahelyek eleve adottak, hanem azért, mert a *vállalkozók* munkahelyeket teremtenek. Ebből logikusan következik: az államnak a vállalkozókat kell olyan helyzetbe hoznia, hogy egyre több embernek tudjanak munkát adni. Ha erre nem képes, akkor is még az jobb, ha a gazdasági szereplőket és a polgárokat egyszerűen csak békén hagyja.

A vállalkozó legyen a gazdaságpolitika középpontja

Ma hazánkban nem az elvégzendő feladat, nem önmagában a munka, hanem a munkahely hiányzik. Pontosabban: hiányoznak azok a vállalkozók, akik vállalkozásaikban a sok elvégzésre váró munkát a piacon is versenyképes munkahelyekké alakítják át. Piacgazdasági körülmények között egyedül a vállalkozó képes arra, hogy az elvégzésre váró sok munkából munkahelyet teremtsen. Ezért Magyarországon – a mai szocialista újraelosztó politika helyett – olyan növekedéspárti gazdaságpolitikára van szükség, amely a *vállalkozót* állítja a gazdaságpolitika középpontjába.

A szürkegazdaság nem magyar átok

A jelenlegi szocialista politika szerint a szürkegazdaság és -foglalkoztatás a magyar gazdaság történelmi adottsága, a Kádár-rendszer öröksége, a szürkegazdaság csökkentésének leghatásosabb eszköze pedig a munkajogi és adóhatósági szigor. Ezzel szemben a növekedéspárti gazdaságpolitika abból indul ki, hogy a szürkegazdaság nem történelmi adottság, ellenkezőleg: éppen a túlzott állami újraelosztás következménye. A vállalkozókat javarészt az újraelosztó állam állandó pénzhátsége, az állam pénzhátségből fakadó magas adók "terelik" a nem adózó szürkegazdaság és -foglalkoztatás felé. Ebből eredően a szürkegazdaság tartósan – természetesen a kellő munkajogi szigor mellett – csak az állami újraelosztás, valamint a foglalkoztatásra rakódó adó- és járuléktérhek csökkentésével mérsékelhető. Minél kisebb az állami újraelosztás, minél kevesebb forrást von el az állam a vállalkozásoktól, annál kisebb lehet a szürkegazdaság és annál szélesebb a legális foglalkoztatás.

Potyautas, vagy a növekedés tartalékserege

A szocialista kormány ma azokban, akik a szürkegazdaságban dolgoznak, adó- és járulékfizetést elkerülő potyautasokat lát. Ezzel szemben a növekedéspárti gazdaságpolitika szerint a szürkegazdaság nemcsak teherként, hanem egyúttal a legális foglalkoztatás bővítésének egyik nagy tartaléka is. Kisebb állami újraelosztás – és értelemszerűen a foglalkoztatásra rakódó kisebb

adó- és járulékkerhek – esetén ugyanis a vállalkozók a munkahelyek bővítésénél legelőbb a korábban szürkén foglalkoztatottaknak adnak immár legális munkát. Azzal pedig, hogy a legális és adózó magángazdaságban növekszik a foglalkoztatás, nyilvánvalóan az állam is újabb adóbevételekhez jut.

10. Új társadalmi szerződésre épülő adóreform

A szocialista állami újraelosztási politika abból indul ki, hogy a piac - véleményük szerint - igazságtalanul osztja nyertesekre és vesztesekre a társadalmat. Mivel a piac igazságtalan, ezért az államra hárul az a feladat, hogy korrigálja a piac által okozott egyenlőtlenségeket. Ehhez legfontosabb eszköze az adórendszer, amely a tehetősebbektől von el forrásokat azért, hogy azok elosztásával a hátrányos helyzetűeket segítse.

A "fizessenek a gazdagok" elvéhez fűződő várakozások azonban – annak ellenére, hogy ez az elv a lakosság körében mindig kedvező visszhangra talál – csak ritkán teljesülnek. Önmagában ugyanis állami jövedelem-elvonással és újraelosztással nem lehet érdemben megváltoztatni a piacon nagyon sok tényező hatására keletkező társadalmi egyenlőtlenségeket. Sőt, egy adott pontot átlépve a túlzott adóztatás és a túlhajtott állami újraelosztás éppen ellenkező hatást vált ki: a magas adóterhek miatt csökkenhet a gazdaság egészének teljesítménye, erősödhet a gazdaság nem adózó (szürke) szektora, így végső soron kisebb lehet a hátrányos helyzetűek megsegítésére szolgáló torta.

Első lépés az adócsökkentés felé

A növekedéspárti gazdaságpolitika szerint egy túladóztatott gazdaságban az adók csökkentése elősegítheti a gazdaság növekedését, a foglalkoztatás bővülését, így idővel a szegények helyzetének a javulását.

Nyilvánvaló, hogy jelenleg Magyarországon - miután a szocialista újraelosztási politika eladósította az országot - az adócsökkentés lehetőségei nagyon korlátozottak. De első lépésben már ma megtehető az adórendszeren belül olyan szerkezeti változtatások, amelyek elősegítik a gazdasági növekedést. Ilyen kívánatos szerkezeti változás a foglalkoztatásra rakódó adó- és járulékkerhek, valamint a jövedelem-típusú adók csökkentése, ezzel párhuzamosan viszont a vagyoni és forgalmi típusú adók emelése. A megoldás előnye, hogy egyrészt a munkára rakódó adók és járulékok csökkentése elősegíti a foglalkoztatás bővítését, másrészt pedig a vagyoni típusú adók, például az ingatlanadó - szemben a jövedelemadóval - megnehezíti az adóelkerülést. Második lépésben pedig - a gazdasági növekedés és az államháztartási helyzet függvényében - szükséges a vállalkozások adóterheinek jelentős csökkentése.

A mai adórendszer bonyolult és átláthatatlan

A mai adórendszernek azonban nemcsak az a baja, hogy magasak az adók, de legalább ennyi gondot és költséget okoz a vállalkozóknak, hogy az adórendszer szinte ma túlön bonyolult és szinte teljesen átláthatatlan. Ez pedig szintén a szocialista újraelosztási politika egyenes következménye. Minél erősebb ugyanis az állami újraelosztás, minél többfajta egyenlőtlenséget próbál az állam az adókkal orvosolni, annál több egyedi kivételt iktat be az adórendszerbe, és így annál átláthatatlanabb és kiszámíthatatlanabb lesz maga az adórendszer. Az újraelosztó politika éppen abban érdekelt, hogy az adórendszer kellően átláthatatlan legyen, hiszen ebben az esetben az állam minden adót betesz egy közös kalapba, ahonnan azután ezeket a bevételeket a saját szempontjai és törekvései szerint visszaosztja. Ezért Magyarországon nem csupán az adóterhek csökkentésére, hanem az adózás alapelveinek gyökeres átalakítására is szükség van.

Az átláthatatlanság a szocialista adórendszer lételeme

A szocialista újraelosztó politika lényegi eleme, hogy az adózás és az állami juttatások közötti kapcsolatot elhomályosítsa, eltakarja. Csak így tudja fenntartani ugyanis azt az illúziót, hogy többet juttat vissza a polgároknak, mint amennyit tőlük adóban beszed. Erre az illúzióra pedig égetően szüksége van, hiszen ez biztosítja a világon minden szocialista kormány számára a szavazatokat. A helyzet meglehetősen paradox: a szocialista kormányok olyan jóléti ígéretekkel és juttatásokkal szereznek maguknak választói támogatást, amit egyébként a juttatásokat élvező választók adóikból önmaguk finanszíroznak. Ezért minden erős újraelosztásra épülő szocialista rendszer az adózásnál igyekszik eltakarni kártyáit, mert a polgár átlátható államháztartási és adózási viszonyok között hamar eljuthat a felismeréshez: anyagilag jobban járna, ha - az államot kikerülve - a saját maga venné kezébe az ügyeket.

Hozamelvű adózás

Minden demokratikus rendszer alapja, hogy az adókivetés és annak alanyai között közvetlen, legitimációs kapcsolatot teremtsen. Az adókivetés legitimitását az adja, hogy aki befizeti az adót, egyben beleszólási lehetőséggel is rendelkezik az adóbevételek felhasználásáról. Az adókivetés legitimitását adja továbbá az a tény, hogy az adó neve, valamint annak felhasználása között is közvetlen logikai kapcsolatot teremtsen - például az útdóból a közutak karbantartását és fejlesztését fedezik, nem pedig az állam más célú kiadásait -. Azért fizetünk adót, hogy abból olyan közszolgáltatás vagy közösségi fejlesztés jöjjön létre, amit közösen használunk és egyenként nem tudnánk megfizetni sem. Demokratikus viszonyok között az adózás alapelve, hogy aki adót fizet, annak beleszólást kell biztosítani az adóbevételek felhasználásába, és aki adót fizet, annak tisztán kell látnia azt is, mire is fordítják adóját.

Ezért Magyarországon - állami és önkormányzati szinten egyaránt - újra közvetlen kapcsolatot kell teremteni az adókivetés jogcíme, az adófizetés alanya, az adóbevétel felhasználása, és a felhasználásba való beleszólás lehetősége között. Az adóbevételt arra a közcélra kell fordítani, amire vonatkozóan kivetették, és annak, akire kivetették, világosan látnia és ellenőriznie kell az

adóbevételek felhasználását. Ez egyben a hazai demokrácia megújításának egyik nélkülözhetetlen feltétele.

Adócsökkentés csak új társadalmi szerződésre épülhet

Az állami újraelosztás csökkentése - és ennek következtében az adók mérséklése - azonban jóval nagyobb lépés annál, mint amit egyes adókulcsok megváltoztatása jelent. Egy adócsökkentést megcélzó adóreformnak csak akkor van értelme, ha egyúttal gyökeresen újrendezni az állam, a gazdasági szereplők és az állampolgárok lehetőségeit, mozgásterét, egymás közötti viszonyait, ha világossá teszi: kitől, miért és mennyi adót szed be az állam, és abból kinek, miért és mit finanszíroz. Ha világosan rögzíti, hogy mi az, amit az állam feladataként felvállal, és ehhez kéri a polgárok adóit, és mi az, amit polgárok, az önkormányzatok, vagy a civil szervezetek maguk végeznek, és saját forrásaikból maguk finanszíroznak. Magyarán: ha az adóreform egy új társadalmi szerződésre támaszkodik.

Magyarországon olyan adópolitikára van szükség, amelynek alapelve: *az állam nem vesz el a vállalkozóktól és lakosságtól jövedelmet akkor, ha azt nem tudja értelmesen visszaforgatni annak, akitől elvette.* Ez az állami adókivetés egyetlen és kizárólagos alapja. Minden más okra való hivatkozás egyenes út a szocializmusba.

11. Kicsi, de erős állam

Magyarországon a rendszerváltozás óta máig nem sikerült közmegegyezéssel meghatározni az állam szerepét, feladatkörét. Ma az állam jelen van ott, ahol nem kellene, és nincs jelen ott, ahol szükség lenne rá. Miközben az elmúlt másfél évtizedben a gazdaság és a társadalom gyökeresen átalakult, addig az állam csak lassan és nehézkesen változott. Magyarország a nemzetközi porondon éppen azért szorul egyre nagyobb versenyhátrányba, mert az állam területén elmaradtak a szükséges változtatások. Olyannyira, hogy ma már a továbblépés legnagyobb akadályá éppen az állam.

Állami gazdaságpolitikák nemzetközi versenye

Korunk globális gazdaságában nemcsak vállalatok, hanem államok, állami gazdaságpolitikák is versenyeznek egymással, és Magyarország a szocialista újraelosztó politikával ebben a versenyben maradt alul. A piac ugyanis ezen a téren is szelektál, jutalmaz és büntet. A jól szervezett állam növekedéspárti gazdaságpolitikáját befektetésekkel és fejlesztésekkel jutalmazza. A rosszul szervezett állam újraelosztó gazdaságpolitikáját munkanélküliséggel, a befektetők távolmaradásával, az állam eladósodásával bünteti. A gazdasági csodák és a gyors felzárkózások nem a semmiből jönnek, mögöttük szinte minden esetben jól szervezett és erőforrásaikat hatékonyan felhasználó államok állnak.

A szocialista újraelosztó állam mindig a legköltségesebb

A rendszerváltozást megelőző negyven esztendőben egy nagy és erős állam telepedett rá mind a gazdaságra, mind a társadalomra. Nagy állam, amely a "korbács és kalács" politikájának jegyében szinte az élet minden területét irányítani, alakítani és ellenőrizni akarta. Erős állam, amely a felvállalt sok-sok feladathoz nagy kapacitásokkal, széles állami bürokráciával is rendelkezett.

Negyvenévnnyi szocializmus után tehát szinte magától értetődő volt az állammal szembeni erős ellenérzés. Ám Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben úgy bontották le az államot, hogy közben széles körű feladatvállalása változatlanul megmaradt. A végeredmény egy nagy, sok feladatot ellátó, de gyenge és eszköztelen állam. Ez pedig mindenkinek a legköltségesebb megoldás!

A bürokrácia csökkentésének akadálya az újraelosztó politika

Napjainkban az állam által fenntartott közszolgáltatások hatékonyságát javarészt a nagy és túlburjánzó bürokrácia korlátozza. A bürokrácia pedig nálunk azért nagy és túlburjánzó, mert az erőforrások központi újraelosztására épülő szocialista politikának - a források begyűjtéséhez, újbóli elosztásához, és a jogosultságok ellenőrzéséhez szükséges apparátus miatt - eleve nagy a bürokrácia iránti igénye. Ha az újraelosztás áll a gazdaságpolitika középpontjába, akkor szinte törvényszerű, hogy idővel egyre kevesebben foglalkoznak a javak és szolgáltatások előállításával, miközben egyre többen a források begyűjtésével, újbóli elosztásával. Ráadásul a bürokrácia hálózatban szerveződve öngerjesztő mechanizmusként működik: minden egyes újabb hivatal sokszorosan növeli a hivatalok közötti kapcsolatok számát, minden egyes irat újabb iratok seregét szüli. Magyarán: amíg a szocialista újraelosztás áll a gazdaságpolitika középpontjában, addig nem lehet érdemben csökkenteni a bürokráciát sem!

Néhány kelet-közép-európai ország helyezése a gazdálkodási-szabályozási környezet vállalkozás-barát jellege alapján képzett világranglistán, 2004-2006.

	2004	2005	2006
<i>Ausztria</i>	32	30	30
<i>Észtország</i>	16	17	17
<i>Csehország</i>	41	50	52
<i>Szlovákia</i>	37	34	36
<i>Magyarország</i>	52	60	66

Forrás: WORLD BANK (2004, 2005, 2006) Doing business in 2004, 2005, 2006. Washington, D.C.

Kicsi, de erős állam

Magyarországon a mainál *kisebb*, ugyanakkor *erősebb* államra van szükség. Kisebb államra, amely korlátozott közszolgáltatási feladatokat vállal fel, de egyben erősebb államra, amely a

vállalt feladatokat képes magas színvonalon ellátni. Olyan államra, amely feladatait elsősorban a közszolgáltatások hatékony működtetésére és a gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésére koncentrálja. Nem egyszerűen arról van szó tehát, hogy az állam olcsóbb legyen, mert ami olcsó – mondja a köznapis tapasztalat –, az egyben gyenge minőségű. Hasonlóképpen, nem egyszerűen arról van szó, hogy az állam kisebb legyen, mert ha a sok állami feladat megmarad, az állami kapacitások pedig kisebbek lesznek, akkor csak annyit érünk el, hogy tovább romlik az állami szolgáltatások színvonala.

Piac- és versenyerősítő állam

Ma Magyarországon a piacgazdaságból valójában egyetlen dolog hiányzik, annak igazi lényege és lelke, a verseny. A hazai versenyhiányos gazdaságban vállalkozóként, vagy munkavállalóként nem annyira egymással, sokkal inkább az állammal versenyezzünk: ki és hogyan tud elmenekülni az állami adóprés alól. Ma a vállalkozások versenyképessége néha jobban függ attól, hogy miként tudják kikerülni az állami adósarcot, vagy fordítva, miként tudnak állami megrendeléshez és pályázati támogatáshoz jutni, mint a vállalkozás technológiai felkészültségétől, vagy a menedzsment tudásától.

Ahhoz tehát, hogy a vállalkozók egymással, és ne az állammal versenyezzenek, szűkíteni kell az állam terjedelmét, csökkenteni kell az adóterheket és a bürokratikus korlátozásokat, egyszerűen növelni kell a vállalkozások szabadságát. Mindaddig, amíg az állam terjedelme nem szűkül és a verseny nem szélesedik, Magyarország csak *az elfojtott emberi energiák és az elfecsérelt tudások országa* marad.

12. Jogállam és stabil gazdasági környezet

A piacot és a versenyt az állam négy módon erősítheti. Első és legfontosabb feladata a szabad piaci verseny jogi kereteinek biztosítása. Jogi szempontból elengedhetetlen feltétel a tulajdonjog, a verseny szabadságát érintő jogok, valamint a szerződéses kapcsolatok jogviszonyának garantálása. Ezek a jogok és kötelezettségek pedig - ahogyan egy jogállamban illik - mindenkire, így az államra is kötelező jelleggel érvényesek. Így egy valódi jogállamban megengedhetetlen például az a jelenlegi magyar gyakorlat, hogy az állam néhány általa fenntartott intézményben a dolgozók után nem fizeti meg a társadalombiztosításai terheket, vagy, hogy az állam nem tartja be szerződéses fizetési kötelezettségeit. Egy jogállamban mindenkinek egyenlő jogai és kötelességei vannak, ez alól az állam sem - még az állítólag az igazságosságért küzdő újraelosztó szocialista állam sem - vonhatja ki magát.

A gyenge magyar versenyképesség számos okát tárták fel, elemezték különböző felmérések, tanulmányok. Kevesebb figyelem fordul azonban a versenyképesség-növelés gazdaságpolitikai vagy szabályozási eredetű akadályai felé. Pedig ezek is jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz,

hogyan versenytársaikhoz képest a magyar vállalkozások (kicsik és nagyok egyaránt) hátrányban vannak.

Azon tényezők mellett, ahol a működési költségben a különbség mérhetően hátrányos a magyar vállalkozók számára (például ipari áram- vagy gáz-ár, mobiltelefon vagy internet használat) , figyelmünket most kizárólag a jogrendszer által kiváltott hátrányokra fordítjuk. Pontosabban a jogi és intézményrendszer együttes szerepéről kell beszélni, hiszen a jogrendszer hatékonysága elválaszthatatlan a hatékony intézményrendszer meglététől. Az a tény például, hogy az állam- és közigazgatás intézményeinek zöme még ma is Budapesten van, jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az irodabérleti költségek Budapesten magasabbak, mint Ausztriában vagy Finnországban.

A jogi költségek nem sorolhatók az állandó költségek kategóriájába, jelentős ingadozásokat mutatnak és nehezebben is mérhetőek. Nagyságrendjüket azonban érzékeltetheti, hogy egy nemzetközi felmérés szerint Magyarországon a GDP több mint 6 százalékát jelentik a jogi és szabályozási költségek, amely arány az EU tagországok között a legmagasabb.

Mi okozza ezeket a magas költségeket? Egyrészt a jogrendszer bonyolultsága, amely a vállalkozásokat arra kényszeríti , hogy majdnem minden jogi kérdés kapcsán szakértőket vegyenek igénybe. Ugyanezt váltja ki, a jogrendszer iránti magas fokú bizalmatlanság is. Nem feledhető az sem , hogy számos állami szabályozó és szolgáltató intézmény – ha nem is deklaráltan – de a bevételeiből él és abban érdekelt, hogy az eljárások minél hosszabban és több lépcsőben bonyolódjanak.(Így lesz az illetékből bujtatott adó !) Az állami szabályozás költségnövekedését jelenti az intézményrendszer azon törekvése is , hogy saját szabályozásának „felségterületét” folyamatosan növelje.

Összességében tehát az állam és a gazdaság szereplői közötti, az utóbbiak kárára aszimmetrikus jogi kapcsolat azt tükrözi, hogy a magyar jogrendszer egyáltalában nem segíti a versenyképesség növelését.

Stabil és kiszámítható gazdálkodási környezet

A piacot és a versenyt az állam nagyban erősítheti azzal is, hogy kiszámítható és kalkulálható gazdálkodási környezetet teremtsen. A vállalkozások számára ugyanis nincs rosszabb, mint amikor egy folyton változó állami szabályozási közegben kell működniük. A vállalkozásoknak elég feladatot adnak az üzleti élet gyors változásai, ezért az államtól joggal várják el azt, hogy legalább a saját hatásköréhez tartozó területeken stabilitást teremtsen. Ide tartozik a kiszámítható és évekre előre kalkulálhatóan stabil adórendszer, a szabályozási keretek tartóssága, a nemzeti valuta stabilitása, a megbízható és korrupció-mentes állami intézményrendszer, az állami költségvetés stabilitása és átláthatósága. Ide tartozik továbbá az állam szigorú fellépése a versenytorzító monopol-helyzetekkel szemben, legyenek azok háttérben akár állami, akár magántőkés monopóliumok. Csupa olyan terület tehát, amelyekben Magyarországon az újraelosztó szocialista állam az elmúlt fél évtizedben kudarcot vallott.

A piacerősítő állam és a közszolgáltatások

A piac- és versenyerősítő állam harmadik nagy feladatcsoportja a közszolgáltatások - társadalmi egyeztetéseken kialakított és társadalmi szerződésekben rögzített körének - biztosítása. A "jóléti rendszerváltás" jegyében elterjedt tévhittel szemben, az államot nem azért tarják fenn az adófizetők, hogy számukra többet adjon vissza, hanem azért, hogy a befizetett adóért cserébe olyan közszolgáltatásokat nyújtson, amelyeket a polgárok egyenként nem tudnának sem fenntartani, sem működtetni. Az állam feladata az általa fenntartott közszolgáltatások – például az oktatás, az egészségügy, vagy a közlekedés – hatékony és magas színvonalú működtetése. Az államtól nem azt várjuk, hogy többet, hanem azt, hogy *mást* adjon, többek között magas színvonalú közszolgáltatásokat. Ha erre nem képes, akkor csak egy bukott állam.

Az ország egészének erősítése

Természetesen - negyedik feladatkörként - a piac- és versenyerősítő állam sem nélkülözheti az újraelosztás eszközét. De annak érdekében, hogy az állami újraelosztás ne szívja el a levegőt a gazdaságtól, az újraelosztást csak néhány kitüntetett területre korlátozza: a területi-települési egyenlőtlenségek csökkentésére, a hátrányos helyzetű rétegek foglalkoztatási esélyeinek növelésére, vagy a hazai kis- és középvállalkozások versenyhátrányainak tompítására, vagyis nem a politika által valamilyen módon, többnyire szavazatszerzés céljából kiemelt társadalmi csoportok közvetlen támogatására. A piac- és versenyerősítő állam az újraelosztással finanszírozott támogatásokat kizárólag azokra a területekre koncentrálja, amelyek, ha nem jutnak külön állami, vagy közösségi segítséghez, akkor olyan - hosszú távú - károk keletkeznek a gazdaságban és a társadalomban, amelyek már az ország egészét hozzák hátrányba.

Állami beavatkozás lehetőségei és korlátai

Az állam szerepe tehát a növekedéspárti gazdaságpolitikában sem kerülhető meg. Így az igazi kérdés nem az, hogy az állam beavatkozik-e a gazdaságba, hanem az, hogy miért és hogyan teszi. A szocialista újraelosztó politika szerint az államnak azért kell beavatkozni a gazdaságba, hogy ezzel korrigálja a piaci viszonyok között keletkező - szerinte igazságtalan - egyenlőtlenségeket. Ezzel szemben a növekedéspárti politika szerint az állam beavatkozása csak akkor megengedett, ha ezzel olyan problémát old meg, amit a piac önmaga nem képes.

A hazai vulgár-liberális tévhittel szemben ugyanis a piac - bármennyire a legjobb koordinációs rendszer - kudarcot vall olyan esetekben, amikor egy beruházásnál vagy fejlesztésnél a széles közösség haszna nagyobb, mint a magánbefektetőé. Kudarcot vall olyan esetekben, amikor a magánbefektető beruházása csak hosszú évtizedek alatt térül meg. És kudarcot vall olyan esetekben, amikor a haszonélvezők köre sem határozható meg pontosan, ezért az adott jószág vagy szolgáltatás fogyasztásának árát nem is tudja behajtani. Nem véletlen, hogy ilyen területekre - vasút, autópálya, erőművek, vagy posta - nem nagy lelkesedéssel megy a magántőke. Ha mégis, akkor annak borsosan megkéri az árát. Éppen azért lép be a rendszerbe ilyenkor az állam, amely adóztatási hatalmával mindenkit fizetésre kötelezhet.

Versenyerősítő privatizáció igen – adósságfedező végkiárúsítás nem

Hasonlóképpen a piacgazdaság jóval kifinomultabb rendszer annál, semhogy a nálunk nagyon gyakran elhangzó szlogen szerint működne: az állam mindig és minden körülmények között rossz, a magánbefektető viszont mindig és minden körülmények között jó tulajdonos. Különösen akkor hamis ez az érvelés, amikor az állam a saját szocialista újraelosztó politikájával okozott gazdálkodási válságot, közelebbről az államháztartás hiányát és a növekvő eladósodását a maradék állami vagyon eladásával, privatizálásával próbálja fedezni. Többnyire olyan közszolgáltatások és hálózati infrastruktúrák eladásával, amelyek privatizálása a fejlett piacgazdaságokban is komoly gazdasági és politikai viták tárgya. Ráadásul ez a fajta privatizáció nem oldja meg az államháztartás szerkezeti problémáit, a hiányt csupán időlegesen, egyedi és egyszeri bevételekkel csökkenti.

Ezzel szemben a nemzetközi példák azt mutatják, hogy az állam által fenntartott közszolgáltatásokat is lehet költség-hatékonyan és modern menedzsment eszközökkel működtetni. Az állam felelőssége az adófizető polgárokkal szemben éppen az, hogy a közszolgáltatásokat – különösen ott, ahol tulajdonosként is megjelenik – magas színvonalon, átláthatóan és ellenőrizhetően működtesse. Annak eldöntése pedig, hogy valamely közszolgáltatás esetében milyen eszközökkel éljen az állam – tulajdonos legyen, finanszírozó, vagy szabályozó szerepet vállaljon-e –, nem leegyszerűsített, dogmatikus ideológia, hanem társadalmi konszenzusra építve az állami felelősségvállalás kérdése.

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

	Újraelosztó gazdaságpolitika	Növekedéspárti gazdaságpolitika
kiinduló pont	a gazdaság teljesítménye <i>eleve adott</i>	a gazdaság teljesítménye nem eleve adott tényező, ezt a teljesítményt a <i>vállalkozók hozzák létre</i>
állam feladata	a gazdaság teljesítményének politikai-társadalmi elvek szerinti <i>újraelosztása</i>	olyan keret megteremtése a vállalkozók számára, ami elősegíti a <i>gazdaság teljesítményének növekedését</i>
fejlődési pálya	az újraelosztás teljesítmény-visszafogó hatása miatt <i>lefelé húzza</i> az országot	a növekedés teljesítmény-ösztöntő hatása miatt <i>felfelé húzza</i> az országot
munka	munkahelyek eleve adóttak, ha kevés a munkahely, az állam feladata a munkahelyek teremtése, és a <i>munkanélküliek segélyezése</i>	munkahelyet <i>csak vállalkozók tudnak teremteni</i> , ők is csak akkor, ha nem sújtják magas adóterhekkel és bürokráciával
adózás	(progresszív) adórendszer a <i>társadalmi egyenlőtlenségek korrigálásának</i> eszköze	<i>adócsökkentés a gazdasági teljesítőképesség</i> és ezáltal jólét növelésének eszköze
szegénység	minél nagyobb az állami újraelosztás, annál több juthat a szociálisan hátrányos helyzetűek támogatására, <i>szegénypolitikára</i>	minél kisebb az állami újraelosztás, annál több marad a <i>vállalkozóknál munkahelyek bővítésére</i> , annál kisebb a támogatásra szoruló kör.
állami szolgáltatások	<i>nagy, de gyenge:</i> széles közfeladatok, de a magas adóterhek okozta gazdasági teljesítmény-csökkenés miatt alacsony színvonalú ellátás	<i>kicsi, de erős:</i> korlátozott közfeladatok, de az alacsony adóterhek okozta gazdasági teljesítmény- növekedés miatt magas színvonalú ellátás
bürokrácia	minél <i>nagyobb az újraelosztás</i> , annál <i>nagyobb a bürokrácia</i> , fenntartása annál több forrást von el a gazdaságtól	minél <i>kisebb az újraelosztás</i> , annál <i>kisebb a bürokrácia</i> , annál <i>több növekedési forrás</i> marad a gazdaságban
szürke gazdaság	a szürke gazdaság és foglalkoztatás egy <i>adottság</i> , ami munkajogi és adóhatósági <i>szigor</i> eszközeivel csökkenthető	a szürke gazdaság és foglalkoztatás az állami <i>újraelosztás következménye</i> , ezért tartósan csak az újraelosztás és <i>adók mérséklésével</i> csökkenthető

13. Decentralizáció - a sokszínűség ereje

Magyarországon az állam szervezésében vissza kell állítani olyan magától értetődő alapelveket, amelyektől az erős állami újraelosztásra épülő szocialista politika az elmúlt években eltávolodott.

Először is vissza kell állítani azt az egyszerű alapelvet, hogy a közszolgáltatást annak kell működtetnie, aki finanszírozza. Ma az állam sokszor finanszíroz olyan közszolgáltatásokat, amelyek működtetésébe gyakorlatilag nincs beleszólása és megfordítva, a települések és a megyék gyakran finanszíroznak olyan közszolgáltatásokat, amelyek működtetésébe viszont az állam erősen beleszól.

Másodszor vissza kell állítani azt az egyszerű alapelvet, hogy mindenki - állam, régió, megye, kistérség, település - csak a saját pénze felett rendelkezhet. Pénzelosztó funkciót csakis olyan szervezet végezhet, amely alulról legitimált, amely a választóknak és az adófizetőknek tartozik felelősséggel, és amely ehhez megfelelő saját bevétellel rendelkezik. Azokon a területeken, ahol az állam magára vállalja a közszolgáltatásokat, meg kell kapnia a fenntartói feladatokat is, mert csak így képes garantálni a közfeladatok magas színvonalú ellátását. Azokon a területeken pedig, ahol regionális, települési vagy szakmai önkormányzatok vállalják magukra valamely közcélú

feladat ellátását, ott az állami elvonások csökkentésével biztosítani kell számukra a feladatokhoz szükséges saját forrásokat.

Azaz: a közszolgáltatások működtetésében és finanszírozásban meg kell szüntetni azt az áldatlan állapotot, hogy mindenki más pénzét költi. Olyan rendszer, ahol mások pénzét költik, sohasem lesz hatékony.

Az autonómiák erősítése

Ma Magyarország egy autonómia-hiányos ország, ahol jószerivel minden gazdasági, társadalmi és települési szereplő - kisebb, vagy nagyobb mértékben - az államtól függ. Az állami újraelosztás csökkentésére és az állam terjedelmének szűkítésére tehát nem azért van szükség, hogy az állam csökkentse kiadásait, hanem azért, hogy ez által a gazdasági, társadalmi és települési autonómiák erősödjenek. Nem az a jó megoldás tehát - mint napjainkban -, hogy az állam egyszerűen kivonul bizonyos közfeladatok finanszírozásából. Az igazi megoldás az, ha az állam nagyobb önállóságot, pénzügyi függetlenséget és saját forrást hagy azoknál, akik ezeket a közfeladatokat elvégzik.

Ahhoz tehát, hogy az állam terjedelmének és az állami újraelosztásnak a csökkentése valóban működőképes rendszerhez vezessen, növelni kell a másik oldalról a gazdasági, társadalmi és területi szervezetek autonómiáját és pénzügyi függetlenségét. A növekvő autonómia egyben növekvő felelősséget is jelent, amivel elkerülhető az a mai állapot, amikor mindenki más pénzét költi. Hatékony működtetés és forrásfelhasználás ugyanis csak olyan szervezetektől várható, amelyek saját forrásaikat, (adó)bevételeiket, és nem az államtól kapott forrásokat használják fel.

Valódi decentralizáció

Magyarországon a centralizált szocialista újraelosztási rendszer helyett valódi decentralizációra, az állam, a polgárok, a települések, valamint a területi és szakmai önkormányzatok közötti új hatalom-, feladat- és forrásmegosztásra van szükség.

Minden centralizációra épülő rendszer, így a szocialista újraelosztás is, már önmagában rontja az ország versenyképességét. Egyrészt a centralizált rendszerek lemondanak arról a sok tudásról és képességről, amivel a polgárok és a vállalkozók rendelkeznek, hiszen a központ úgyis mindent mindig jobban tud. Egy decentralizált rendszerben viszont ezek a tudások nem vesznek el, sőt, a decentralizált verseny az egyetlen rendszer, amely képes arra, hogy az összes ilyen tudást - a piacon megmérve - a felszínre hozza.

Másrészt minden centralizált rendszerben - éppen a döntések központosítása miatt - megnő a hibás döntések kockázata. Ha egy vállalkozó vagy egy polgár hibásan dönt, akkor ennek veszteségei csak önmagára korlátozódnak, és a veszteségeket is maga állja. Ha viszont az állam dönt hibásan, annak veszteségeit tízmillió ember fizeti. A decentralizáció előnye éppen az, hogy lehetővé teszi a kísérletezés szabadságát, míg állami szinten a kísérletezés nagyon sokba kerül. (Igaz, a decentralizációval elveszik a gondoskodó szocialista állam "varázsereje" is.)

A területi körzetesítés nem decentralizáció

Napjainkban a közszolgáltatások területi átszervezése azt a látszatot kelti, mintha egy-egy kórház vagy iskola megerősítése egy-egy régió központjában az állam első lépése lenne a decentralizáció felé. Az intézményrendszer területi átalakítása azonban önmagában még - a hatalom, a feladatok és források megosztása nélkül - nem decentralizáció, hanem mindössze egyszerű körzetesítés. Kétségtelen, hogy magasabb területi szinten, a régiók, megyék, vagy kistérségek szintjén ezek a kórházak vagy iskolák hatékonyabban működtethetők. Hatékonyabban, hiszen - nagyobb lélekszámú körzetet kiszolgálva - az egy ellátott lakosra jutó fajlagos költségek csökkennek. Ám, ha létük és finanszírozásuk továbbra is az államtól függ, akkor gyakorlatilag semmi lényeges változás nem történt.

A közszolgáltatások reformjának alapja a területi önkormányzatok autonómiája

A valódi decentralizációhoz a területi önkormányzatoknak - kistérségek, megyék, régiók - valódi önállóságot kell kapniuk. Ezeknek a területi önkormányzatoknak csak akkor van értelmük, ha alulról választott, a lakosságnak felelős testülettel, és saját forrással, vagyis *adókvetési joggal* rendelkeznek. Minden más esetben ezek a területi önkormányzatok csak újabb felesleges bürokráciát jelentenek, ahol szintén olyan emberek ülnek, akik mások pénzét költik.

A területi önkormányzatok önállósága egyben a közszolgáltatások reformjának is kulcskérdése és alapvető feltétele. Csakis úgy alakítható ki ugyanis a közszolgáltató intézményeknél olyan területi szerkezet, amely már az ellátott lakosság lélekszámát tekintve is hatékonyan működik, ha ez a körzetesítés alulról építkezik és demokratikusan legitimált. Jól mutatja ezt a közelmúlt teljesen felülről vezérelt kórház-körzetesítési hulláma. Ha Magyarországon ma választott testülettel, és saját bevételekkel, vagyis adókvetési joggal is rendelkező területi önkormányzatok lennének, akkor a kórházak átszervezésénél is minden bizonnyal olyan megoldások születhettek volna, amelyek jobban igazodnak az illető térség lakosságának anyagi erejéhez és a lakosság egészségüggyel szembeni elvárásaihoz.

Települési autonómia – pénzügyi függetlenséggel

Hasonlóképpen az ország versenyképessége érdekében a jelenlegi centralizáció helyett, a helyi- és települési autonómiák megerősítésére van szükség. Ehhez pedig a hazai településeknek - a jelenleg is létező jogi függetlenség mellé - vissza kell kapniuk pénzügyi függetlenségüket. Ma ugyanis a kormány a települések területén keletkező jövedelmeket, például a személyi jövedelemadót, szinte teljes egészében elvonja. Majd pedig - a szocialista újraelosztás szellemében - többnyire évről évre csökkenő fejkvóták formájában visszacsurgat valamennyit számukra a különböző közfeladatok finanszírozására. Jogállamban természetes lenne, hogy a közfeladatok finanszírozása és működtetése az állam és a települések közötti szerződéses viszonyra épülne. Ám nálunk ezen a téren sem érvényesül a szerződéses kapcsolatok biztonsága, hiszen az állam kénye-kedve szerint változtatja, a gyakorlatban mindig csökkenti a neki kiszolgáltató települések finanszírozását.

Az ország versenyképessége és a települések gazdagsága

Magyarországon úgy kell átalakítani az adórendszert, hogy újra közvetlen és piaci kapcsolat legyen egy település gazdagsága - vagyis a helyi adózó lakosok és vállalkozások -, valamint gazdagsága - vagyis helyi bevételei - között. Újra vissza kell állítani a település-rendszerben a piaci viszonyokat, a piac szankcionáló, jutalmazó-büntető szerepét. Azok a települések, amelyek a vállalkozások és a lakosság számára vonzó telephelyi politikát folytatnak, azok a nagyobb helyi adóbevételekben is élvezhessék ennek gyümölcseit. Azok a települések pedig, amelyek rossz telephelyi politikát folytatnak, viseljék ennek kockázatait, a lakosság és a vállalkozók elvándorlását, ennek következtében a helyi adóbevételek drasztikus csökkenését.

Egy szabad piacgazdaságban a települések is - közszolgáltatási kínálattal és telephelyi politikával - versenyeznek egymással a lakosságért, a vállalkozókért, és a külső befektetőkért. Magyarország pedig akkor lesz versenyképes, ha – a központosító szocialista újraelosztás helyett - ezen a területen is megjelenik a valódi verseny.

14. A hazai humán és gazdasági erőforrások erősítése

Piac – verseny – szabályozás

Piacgazdaságban új érték csak versenyben születik, új értéket és új munkahelyeket pedig csak a vállalkozások teremtenek. A korlátlan piac és verseny azonban néha többet rombol, mint épít. Ráadásul a valóságban soha sincs korlátlan piac, még a teljesen szabadnak hitt piac is beágyazódik valamilyen szabályozási keretbe, normarendszerbe.

Magyarországon a rendszerváltozást követően – négy évtizednyi állami tervgazdaság után talán kicsit érthető módon – egy meglehetősen szabályozatlan piacgazdaság alakult ki. Nálunk úgy jött létre a piacgazdaság, hogy mellette nem született meg az a *finom állami szabályozás*, ami biztosítaná a hazai humán és gazdasági erőforrások megőrzését, fejlesztését és újratermelését, és nem született meg az a finom állami szabályozás sem, amely nem hagyja versenyhátrányban másokkal szemben a magyar gazdaság tartós alapjait jelentő hazai kis- és középvállalkozásokat.

A kis- és középvállalati szektor a magyarországi gazdaság tartós bázisa

A kis- és középvállalkozások sajátos előnye – amellet, hogy több, mint kétmillió embernek adnak munkát – a rugalmasság, a generációról generációra hagyományozott munkakultúra, az innovációs képesség. Gyengeségük viszont, hogy – méretükből adódóan – gyakran nem rendelkeznek megfelelő nagyságú tőkével, korszerű technológiával és modern menedzsment-tudással. Ezért a növekedéspárti gazdaságpolitika feladata, hogy a kis- és középvállalkozásokat – fejlődési életciklusuknak megfelelően – tőkével, adókedvezménnyel, kedvezményes hitellel, technológiai- és menedzsment-ismeretekkel is segítse.

Manapság azonban a kis- és középvállalkozások támogatásában - főként ideológiai okokból - a tőkejuttatás-jellegű, vissza nem térítendő támogatások helyett egyre inkább a hitelkamat-támogatás kerül előtérbe. Kétségtelen, hogy az elmúlt időszakban a hiteljellegű támogatások palettája kiszélesedett és ma már egyre jobban igazodik a vállalkozások életében előforduló sajátos hiteligényekhez. De – a szektor krónikus tőkehiánya miatt – legalább ilyen fontos a kis- és középvállalkozások tőkehelyzetének javítása, vissza nem térítendő fejlesztési támogatásokkal való feltőkésítése. A krónikus tőkehiányon ugyanis a legjobb hitelezési rendszer sem tud segíteni.

A két támogatáspolitikai eszköz nem játszható ki egymás ellen. Mind a hitelkamat-támogatás, mind a vissza nem térítendő támogatás akkor éri el igazán hatását, ha a vállalkozások fejlődési szakaszának megfelelően kiegészítik egymást. Az uniós támogatási források pedig napjaikban szinte egyedülálló lehetőséget kínálnak a hazai kis- és középvállalkozások külső forrásokból való feltőkésítéséhez. Csak élni kellene a lehetőséggel.

A nagyvállalat és a kisvállalat - egyformán fontosak

A jórészt hazai tulajdonban lévő kis- és középvállalatok, valamint a Magyarországra települt külföldi tulajdonú nagyvállalatok azonban nem egymás ellenfelei, hanem partnerei. Tévútra vezet minden gazdaságpolitika, amely egymás ellen próbálja kijátszani a gazdaságnak ezt a két alapvető szektorát. Tévútra vezet minden gazdaságfejlesztési törekvés, amely a támogatáspolitikában az egyiket a másik elé akarja a helyezni. Magyarország gazdasági felzárkózásának és egyben a jövedelmek tartós, kiegyensúlyozott emelkedésének is egyik legfontosabb feltétele, hogy a betelepülő külföldi nagyvállalatok – ellentétben a kilencvenes évekre jellemző alacsony hozzáadott értékű, egyszerű összeszerelő munkafázisokkal – egyre magasabb hozzáadott értékű, magasabb képzettségű, kreatív munkaerőt igénylő, és így jobban is fizetett munkafolyamatokat telepítsenek le.

Az igazi kérdés tehát sokkal inkább az, hogy miként lehetne szorosabban összekapcsolni ezt a két szektort. A Magyarországra települt külföldi nagyvállalatok, valamint a hazai kis- és középvállalkozások ugyanis csak akkor fejthetik ki a gazdaságban a tőlük várható húzóhatásokat és többletjeljesítményt, ha a mainál sokkal szorosabban kapcsolódnak egymáshoz. Ezért egy növekedéspárti gazdaságpolitika kiemelt feladata, hogy elősegítse a külföldi nagyvállalatok, valamint a hazai kis- és középvállalkozások közötti termelési és innovációs kapcsolatokat.

Generációs paktumok

A gazdaságpolitika sohasem nélkülözheti a generációk közötti – kimondott vagy kimondatlan – megegyezéseket. Különösen fontos ez Magyarországon, ahol az elmúlt években a „jóléti rendszerváltás” és a szocialista újraelosztó politika jegyében egyszerűen felrúgták a tartós gazdasági növekedéshez és a tartós társadalmi felemelkedéshez nélkülözhetetlen generációs paktumokat. Az idős generációk megérdemelt és megdolgozott méltányos öregkorához, valamint a hátrányos helyzetűek megsegítéséhez szükséges forrásokat ugyanis mindig a munkaképes korosztályok munkája teremti meg. A mai idősök a jelenlegi fiatalabb korosztályok munkájának

gyümölcsseit élvezik, éppúgy, mint ha a mai fiatalok idősek lesznek, idős korukban ők is gyerekeik munkájának eredményeire támaszkodnak majd.

Ez a kimondatlan generációs paktum azonban csak akkor működik, ha a gazdaságpolitika nem rombolja szét a gazdaság és a társadalom alapjait, ha nem teszi tönkre a hazai humán és gazdasági erőforrások újatermelésének rendszerét. Ha nem sújtja egyenlőtlen versenyfeltételekkel és nem hozza hátrányos helyzetbe a magyarországi gazdaság tartósan itt maradó alapjait, mindenekelőtt a hazai kis- és középvállalkozásokat és a családi gazdaságokat. Ha az oktatás, a kultúra, a kutatás-fejlesztés területén nem rombolja le a humán erőforrások újatermelését. Ha a lakás- és a családpolitikában nem ad olyan jelzéseket, amelyek a gyermekvállalást és gyermeknevelést megnehezítik. Ezért Magyarország, mint erősen fogyatkozó népességű ország, egyszerűen nem lehet tartósan sikeres és versenyképes ilyen generációs egyezségek nélkül.

Miért kell új társadalmi szerződés?

Az aktív, modern baloldali állam kudarca

Magyarország ma azért versenyképtelen, mert az elmúlt két esztendőben ugyan megpróbált elfordulni a klasszikus szocialista újraelosztó politikától, de ez a kísérlete kudarcba fulladt. A kísérlet lényege, hogy az újraelosztó államot egy aktív fejlesztő állam váltja fel, így azután nálunk az állam aktivitása is egy csapásra igazi modern baloldali értékévé vált. Az aktivitás fő területe pedig a közszolgáltatások átalakítása, és - uniós forrásokból finanszírozva - az infrastruktúra fejlesztése.

Magyarországon az aktív fejlesztő állam víziója a parlamenti választások megnyeréséhez ugyan elegendő volt, de ma már jól látható, hogy ennél több tartalék már alig van ebben a modellben. Egyrészt a közszolgáltatások reformjai leragadtak a hagyományos szocialista újraelosztásnál, a ki mit kap kérdésénél. Az oktatás, vagy az egészségügy átalakításánál a magasabb szolgáltatási színvonal, de még a rendszerek hatékonyabb működtetése is, csak sokadrangú kérdés. Másrészt, a reformok kidolgozásának és megvalósításának módja kifejezetten a hagyományos voluntarista szocialista modellt követi. Ennek következtében és az egyeztetések hiányában, a különböző reformlépések kapkodóak, elnagyoltak és gyakran megalapozatlanok. Így az egyébként szükséges közszolgáltatási reformok végső eredménye ma még nagyon is kérdéses.

Az állami alapfeladatok

A nagyobb gond azonban az, hogy miközben az állam látványos kommunikációs hadjáratokkal próbálja életben tartani az aktív, fejlesztő állam vízióját, addig teljesen elhanyagolja - ennél kevésbé látványos, de annál fontosabb - alapfeladatait. Egy modern államnak ugyanis - függetlenül attól, hogy magát bal-, vagy jobboldalinak határozza meg - két nagy feladata van: egyfelől a jogbiztonság garantálása, másfelől a közjavak és közszolgáltatások felelős és hatékony működtetése. Azok az országok sikeresek, ahol az állam mind a két feladatát betölti, ahol ezek az alapvető feladatkörök egymással egyensúlyban vannak.

Magyarországon azonban az elmúlt két esztendőben ez az egyensúly is megbomlott, a kormány az aktív fejlesztő állam oltárán feláldozta a jogbiztosító államot. Az ország versenyképessége pedig azért romlott tovább az elmúlt két esztendőben, mert súlyos csorbákat szenvedett a jogállam, a szerződéses jogok és kapcsolatok biztonsága, valamint a gazdálkodási-szabályozási környezet stabilitása.

A gazdálkodási-szabályozási környezet

Az állam akkor működik jól, ha a gazdasági szereplők számára egyfajta közös rizikófedezetet biztosít. Sőt, a vállalkozók adóikból azért tartják fenn az államot, hogy ezt a feladatot ellássa. Hiszen nyilvánvaló például, hogy a tulajdonjog és szerződéses kapcsolatok biztonsága nélkül még egy egyszerű adás-vételt sem lehetne nyélbe ütni, nemhogy kereskedni. Az állam éppen arra való, hogy a gazdasági szereplőknek az ilyen tranzakciókat megkönnyítse, azok költségeit a biztonság szavatolásával csökkentse.

Ám Magyarországon ma az állam képtelen biztosítani ezeket a közjavakat, amelyek pedig minden versenyképes gazdaság alapját adják: a stabil és átlátható államháztartási viszonyokat, a kiszámítható és kalkulálható adórendszert - amely legalább egy üzleti éven belül nem változik meg -, az állam szerződéses és fizetési fegyelmét, az állami intézményrendszer stabilitását és korrupció-mentességét, a törvények és jogszabályok betartását. Ezzel az állam ma több kárt és költséget okoz a vállalkozóknak és a gazdaságnak, mint amennyi hasznot hozhat nekik a közszolgáltatások átalakításával, reformjával.

Kétségtelen, hogy a gazdálkodási-szabályozási környezet stabilitásának biztosítása nem olyan látványos feladat, mint mondjuk a közsféra átalakítása. Ráadásul a gazdálkodási-szabályozási környezet biztonsága olyan, mint a levegő, csak akkor vesszük észre mennyire nélkülözhetetlen, ha elfogyott. Ám, ha egyszer elfogyott, mint nálunk az elmúlt két esztendőben, akkor válik csak igazán nyilvánvalóvá: amelyik állam nem tudja biztosítani a gazdálkodási-szabályozási környezet biztonságát - legyen bármilyen aktív a közsféra átalakításánál -, csak árt a gazdaságnak. A közszolgáltatások reformja ugyanis nem ér semmit, ha közben az állam szétesik.

Új társadalmi szerződés

Magyarország abból a gödörből, ahova a szocialista újraelosztó politika sodorta, csak egy új társadalmi szerződéssel juthat ki. Egy új társadalmi szerződésnek nagyon sok területet kell érintenie: az állami újraelosztás nagyságát és szerkezetét, az állam feladatait és intézményrendszerét, a jogbiztonság és a gazdálkodási-szabályozási környezet stabilitásának helyreállítását, az adórendszert, a települési és a szakmai autonómiákat. Legfőképpen azonban újra kell rendezni az állam és a polgárok viszonyát. Ez az új viszony pedig - mint minden demokratikus országban - csak egy alapelve épülhet: az állampolgár nem alattvaló - még ha a szocialista újraelosztás azzá is akarja tenni -. Jogai egyedül az állampolgárnak vannak, az adóforintjaiból fenntartott állam kötelessége pedig az, hogy ezeknek a jogoknak minden körülmények között érvényt szerezzen.

15. Magyarország új típusú versenyképességi tényezői

A gazdasági rendszerváltozás technikája

Az 1980-as évek végén a piacgazdasági nyitást megalapozó törvények életre hívását követően Magyarország a gazdasága fejlesztéséhez egy külső erőforrás vezérelt rendszert épített fel. A magyar gazdaságot alapvetően a külföldről betelepülő vállalkozások dinamizálták, mint ahogy az utóbbi években megemelkedő államadósság finanszírozásában is Magyarországra kívülről érkezik az állampapírba befektetett pénztőke döntő többsége. Túlzás volna azt állítani, hogy a belső piac protekcionista jellegű fejlesztése, vagy a hazai tulajdonosi háttérű vállalkozások megerősítésének szándéka teljesen háttérbe szorult, ám nyilvánvaló, hogy a hazai vállalkozások hathatós, kitartó fejlesztésére a gazdaságpolitikai intézkedések vagy egyáltalán nem fókuszáltak, vagy a kormányváltások következtében teljesen háttérbe szorultak. A kormányzati ciklusokon belüli „cikk-cakkos”, kapkodó jellegű, illetve a kormányzati ciklusok közötti, 4 évenként teljes fordulatot vevő, összességében a hazai kisvállalkozásokat ellehetetlenítő gazdaságpolitikai intézkedések következtében mára a foglalkoztatottak közel 80 %-ban a nemzetközi nagyvállalatoknál dolgozik, vagy az érdekkörükbe tartozó, tőlük függő pozícióban lévő beszállítóknál nyer alkalmazást. Legalább ilyen mértékben az egy év alatt megtermelt bruttó nemzeti termék megtermelése is a multinacionális vállalatokhoz kötődik.

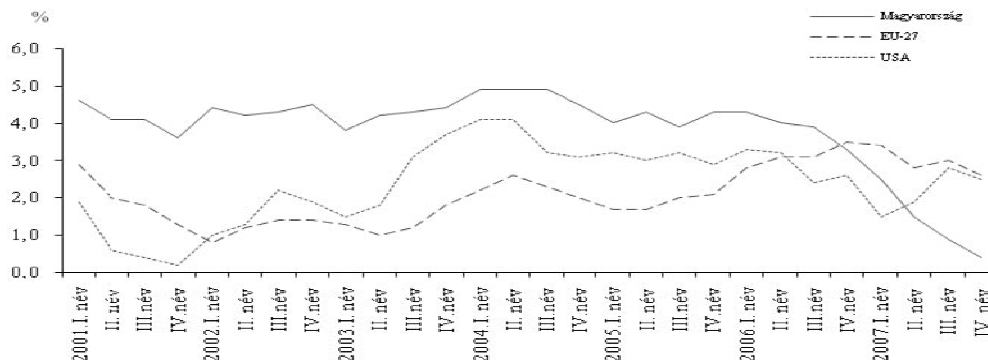
Egy ígéretes kísérlet: a Széchenyi Terv

A polgári kormányzás alatt életre hívott Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv volt az utolsó kitérési kísérlet, amikor a kormány eltökélten a hazai vállalkozásokat, illetve a nemzetközi vállalatok Magyarországon maradását preferálta. És ami legalább ennyire fontos, a minimálbér és szociális juttatások jelentős megemelésével a „felszívó” keresleti oldalt is megszervezte egy olyan időszakban, amikor a magyar külgazdasági lehetőségek a világgazdaság általános visszaesése, illetve az orosz és ázsiai krízis következtében drámaian beszűkültek. A Széchenyi Terv eredményeit igazolja, hogy a világgazdasági recesszió ellenére a magyar GDP rendre 5 %-os növekedést realizált. A kormányzati gazdaságpolitikában beállt 2002-es változásokat követően a belső piaci szereplők hathatós támogatása helyett a könnyelmű választási ígérek költségvetési fedezet nélküli teljesítése, illetve az ezt követő kétségbeesett restriktív lépések uralják a gazdaságpolitika eszköztárát, aminek következtében a magyar GDP csökkenése az EU-27, illetve az USA vonatkozó adatával összevetve - a polgári kormányzás eredményeinek felélését követően - jelentős visszaesést mutat. 2007-ben a GDP volumene mindössze 1,3 %-kal emelkedett. Az éven belüli növekedés üteme negyedévről negyedévre lassult. Az utolsó negyedévben 0,7 %-ot ért el. Statisztikai adatok igazolják, hogy a korábbi évekhez képest bekövetkező lefékeződés felhasználási oldalról a fogyasztás év eleje óta tartó visszaesésének eredménye. A magyar gazdasági növekedés tartalékai kimerültek, hiányzik a növekedés tényezőinek összehangolása és az erre irányuló hatékony gazdaságpolitika.

Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon

A GDP volumenváltozása 2001-2007
(előző év azonos negyedére = 100,0)¹

Forrás: KSH, 2008.

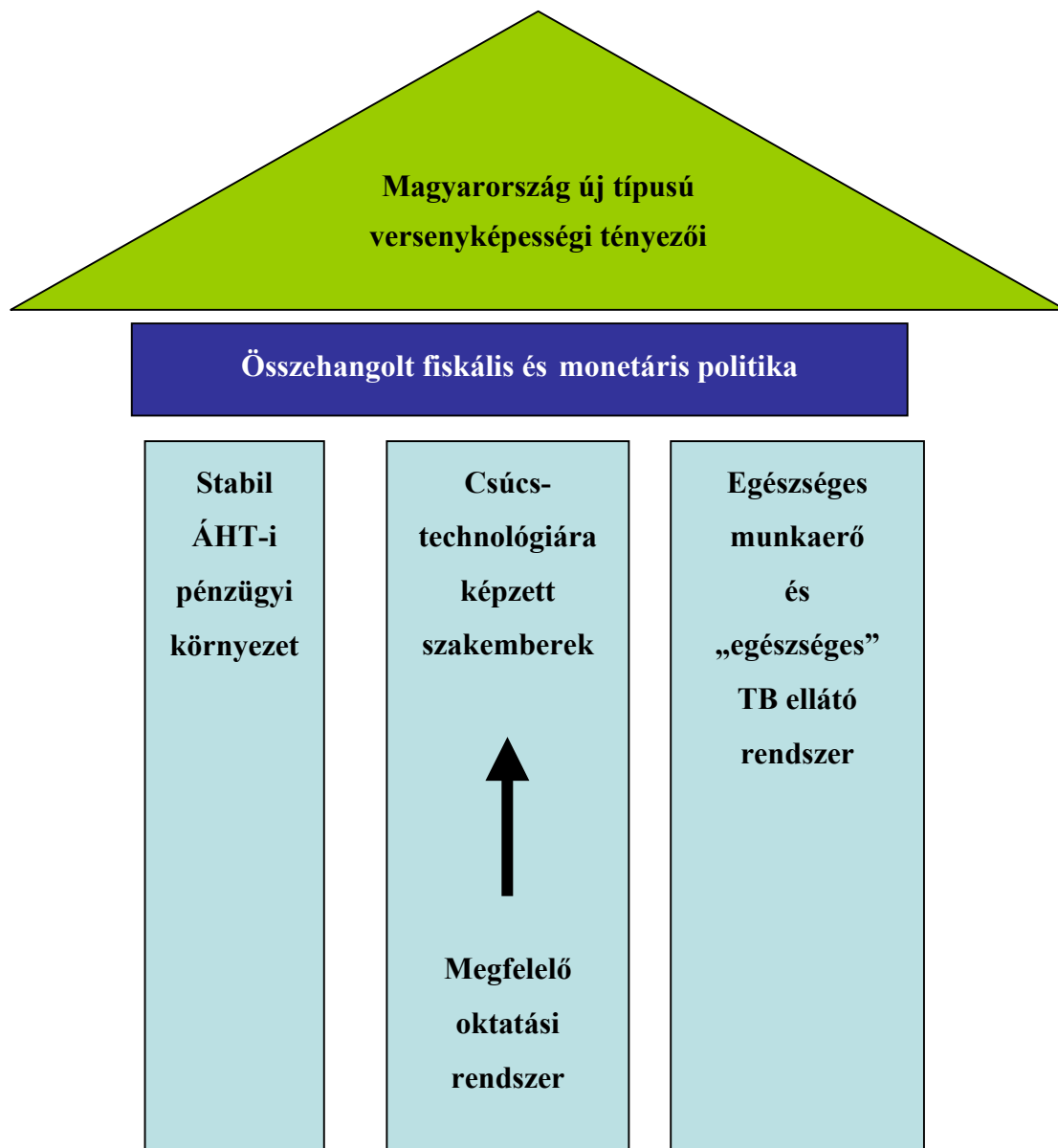
Az új típusú versenyképesség dimenziói

A polgári Magyarország új típusú versenyképességi tényezőinek meghatározásánál és felépítésénél a világgazdasági folyamatoktól, az új típusú világrendtől, illetve a magyar gazdaságpolitika előzményeitől nem tekinthetünk el. Látnunk kell azt is, hogy ahol 2002-ben abbahagytuk, ugyanott 2010-ben nem folytathatjuk. A lehetséges gazdaságpolitika vizsgálatánál felmerülhet az a kérdés is, hogy létezik-e, alkotható-e, végrehajtható-e más erővonalak mentén a magyar gazdaság újjászervezése, vagy egyáltalán mitől válna a magyar gazdaság versenyképessé.

A magyar gazdaság akkor lenne versenyképes piacgazdaság,

- ha stabilak lennének az államháztartási pénzügyei,
- ha a felsőoktatás képzőhelyei korszerű tudást tudnának biztosítani a termelési folyamatokba bekapcsolódó fiatal generációk számára,
- ha a munkamegosztási folyamatokban érintett korosztályok egészségi állapota lehetővé tenné a munkaerő-piacon a folyamatos, kiszámítható jelenlétet.

Hazánk azonban mindhárom területen hátrányban van. A költségvetési és fizetési mérlegek deficiteseek, romlik a felsőoktatás eredményessége és költséghatékonysága. A humántőke állomány bővített reprodukciójára az egyetemi tudás- és kutatási központok az állandósuló forrásproblémáik miatt, továbbá az egészségügyi ellátórendszer a gyenge költséghatékonysága következtében egyre kisebb hatásfokkal tud befolyást gyakorolni.

Forrás: Lentner, 2007.

Államháztartási stabilitás

A Nemzetközi Valutaalap 2006 júniusában kritikusan állapította meg, hogy „az állami pénzügyek helyzete aláássa a gazdasági stabilitás és a növekedés kilátásait”. A jelenlegi kormány által életre hívott restriktív intézkedések azonban alig különböznek az 1995-ben elindított kiigazító csomagtól, ahol a bérből és jövedelemből élő lakosságra, a családi háztartásokra, illetve az önkormányzatokra terheltek a „kiigazítás” árát. Az 1994-1998-as elhibázott gazdaságpolitika kiigazítása végül a polgári kormányzás 1998-2002 időszakában történt meg, amely áthúzó

hatásait 2004-ig érezte. A 2006 ősztől életre hívott kormányzati intézkedések 2500 milliárd forintot vesznek ki a lakosság, illetve a vállalkozások zsebéből 2010-ig. 70 %-kal visszaesik a tárgyi eszköz felhalmozás, duplájára emelkedik az infláció és 70 % fölé kúszik az államadósság aránya a GDP százalékában a megszorító csomag idejére, a GDP növekedési üteme 2008 elejére már mérhetetlenné, kimutathatatlaná vált, így elemi erővel merül fel egy más típusú gazdaságpolitikai kurzusra való igény.

A tudás növekvő szerepe

A polgári Magyarország új típusú versenyképességi tényezőinek sorában a tudásalapú gazdaság, az egészséges munkaerő, illetve az „egészséges” társadalombiztosítási ellátórendszer ugyancsak meghatározó alkotó elemek. Alapvető probléma azonban, hogy a Magyarországon korábban már megtelepedett, főként fogyasztási cikkek gyártó cégek Közép-Európa más országaiba és a Távol-Keletre távoznak, ahol a munkaerő költségei olcsóbbak és a képzettségi szintjük magasabb, egészségi állapotuk kedvezőbb. Akár a multinacionális vállalatok, akár a kisebb külföldi részvétellel működő befektetések magyar gazdaságot „működtető”, dinamizáló hatására azonban szükség van. Ennek eléréséhez a polgári Magyarország gazdaságstratégiáját a minőségi tőkevonzás feltételeinek kialakítására kell fókuszálni.

Tény, hogy a magyar gazdaság túl van az adókedvezményekre építő zöldmezős beruházások időszakán, így a minőségi tőkevonzás feltételeinek kialakításában a legfőbb vonzerő a stabil, kiszámítható államháztartási pénzügyi környezet és a szakképzett, egészséges munkaerő. Az egyetemi képzés színvonalának és szervezetszervezésének emelésével javíthatók a tőkevonzási feltételek. A magasabb szellemi tőkét igénylő iparágak és szolgáltató vertikumok Magyarországra orientálásának egyik alapfeltétele a képzési színvonal emelése, amely a tudásalapú gazdaság fontos alapfeltétele. A romló oktatási színvonal azonban a csúcstechnológiai ágazatok tömeges Magyarországra településének egyik legfőbb akadály. Egyre inkább hiányoznak a csúcstechnológiára képzett diplomások és technikusok. A II. Nemzeti Fejlesztési Tervvel 2007-től elkezdődött ugyan a tudásalapú társadalom kialakításának „rohamunkája”, azonban a magyar „tudásipar” fáziskésése a világgazdaság fő áramaihoz képest közel 10 évre tehető.

Egészség, mint a fejlődési erőforrás

A társadalmi zárványokban élőkön túl az egész magyar társadalomra elmondható, hogy az egészségi állapota lényegesen rosszabb, mint azt az ország gazdasági- és társadalmi fejlettsége indokolná. Minden ötödik magyar állampolgár tartósan beteg vagy fogyatékos. A nők átlagosan 57,8 esztendő, a férfiak 53,5 évet töltenek el egészségesen, szemben az európai uniós 66 illetve 64,5 évvel. A népegészségügyi állapot és az akut válságban lévő egészségügyi ellátórendszer az ország versenyképességét tartósan aláássa. A jobbára periférikus területeken, társadalmi zárványokban élő, romló egészségügyi állapotú „szabad” munkaerő állomány társadalmi munkamegosztásba való bekapcsolódásának pedig egyre kisebb az esélye, amit igazol, hogy a társadalombiztosításra, illetve a központi költségvetésre hosszabb távon is mind nagyobb terhek

hárulnak, aminek a fedezete hiányzik, sőt az egészségügyi kassza hiányának kezelése máig megoldatlan. Az alacsony magyarországi aktivitási ráta, az előregedő társadalom és a magán nyugdíjrendszer bevezetésének egyenes következménye lett, hogy az állami társadalombiztosítási rendszer likviditása folyamatosan romlik, amely a szolgáltatások limitálásával, ezen keresztül pedig a kiszolgáltatottság és a létbizonytalanság irányába hat az igénybevevőknél.

16. Az új típusú versenyképességi tényezők új gazdaságfejlesztési prioritásokat kívánnak

A belső piac fejlesztésének és az export expanziójának összhangja

Az új polgári gazdasági stratégiának igazodási kényszere van a megváltozott világpiaci erőviszonyokhoz, azonban nem tekinthetünk el a nemzeti sajátosságoktól. Nem tekinthetünk el attól, hogy a magyar gazdaság rendszerváltást követő eltelt 20 évében a külföldi tőke vált a nemzetgazdaság elsőszámú motorjává. Így magyarországi kötődésüket, a hazai tulajdonosi háttérű kis- és középvállalkozásokkal történő hatékonyabb integrációjukat a Széchenyi Tervből vett metodika felélesztésével célszerű újraszervezni. A belső piaci erők fejlesztése tehát nem merülhet ki a hazai tulajdonosi háttérű KKV-k támogatásában. A tőkeerős és világpiaci bejáratottsággal rendelkező nemzetközi nagyvállalatok és a hazai viszonyokhoz a helyismeretük és a mérethatékonyságuk alapján rugalmasabban alkalmazkodni képes kisvállalkozások azonban egy hatékony vertikális és horizontális integráció alapjait képezhetik.

A polgári Magyarország új típusú versenyképességi tényezőinek első oszlopát az ilyen felvázolt belső piaci és export expanzióra egyaránt képes gazdaság adhatja. Az állami gazdaságpolitika oldaláról ehhez a feltételrendszert nyilván biztosítani kell. Kapjanak adókedvezményt, állami támogatást azok a külföldi és belföldi tulajdonosi háttérű vállalkozások, amelyek erre az új típusú integrációra képesek. A termelési költségeik részbeni állami finanszírozásával a világpiaci versenyképességük is javulhat az ebben a konstrukcióban előállított termékeknek és szolgáltatásoknak.

Kiszámítható és stabil adópolitika

A polgári Magyarország új típusú vállalkozásainak hatékonyságát növelheti egy biztonságosabb, állami jövedelem elvonási rohamoktól mentes, évekre előre kiszámítható adópolitikai környezet, ahol a jövedelemvonás százaléka a jelenleginek akár a felére is lecsökkenhet. Az így generálandó vállalati nyereség és fizetőképes kereslet beruházás élénkítő hatású, a fogyasztást és a felhalmozást egyaránt serkenti, sőt a gazdaság motorjának felpörgetésével elindítható a költségvetési és fizetési mérleg, sőt a családi háztartási mérlegek egyensúly irányába történő elmozdulása is. Az olcsó, államilag garantált banki hitelek, alacsony adók, alacsony banki- és jegybanki hitelkörnyezet, és mindezek hozományaként egy stabil belföldi fizetőképes kereslet az új gazdaságstratégiai filozófia megvalósulása esetén új munkahelyek teremődnek, jövedelemjavulás következik be a családi háztartások, illetve a vállalkozások szintjén.

A betelepült multinacionális nagyvállalatok és a hazai kisvállalatok együttműködése

A nemzetközi nagyvállalatokkal történő új típusú együttműködés következtében megszűnik a nemzetközi tőkével való éles szembenállása a hazai vállalkozásoknak, illetve a társadalomnak. A multinacionális cégekkel való új típusú egyezség a nemzetközi vállalatok működési környezetére, feltételrendszerére hosszabb távon nemcsak állami eszközökkel, hanem a társadalom által is kedvező, „garantáló nyugalmi” hatást fejt ki. Felfogható ez a metódus úgy is, hogy a profitmaximalizáló törekvések helyett a profit nagyobb mértékű társadalmasítását szeretné elérni a polgári oldal a nemzetközi nagyvállalatokkal való új típusú egyezség megkötésével. A valóság azonban nem merül ki ennyiben.

A nemzetközi nagyvállalatok Magyarországra történő integrációjával megnyílik előttük a lehetőség a hosszabb távú „Magyarországban gondolkodás” előtt. A kutatás-fejlesztési tevékenységek, az innováció eddig származási országban „hagyott” részlegei települhetnek Magyarországra, amelyek a hazai egyetemeket, kutatóintézeteket a szellemi innováció élvonalába juttathatják. Új kutatási megrendelések, az íróasztalfiókokban tartott fejlesztési projektekkel való időben megismerkedés lehetősége, illetve az azokban történő alakító részvétel hozzájárulhat a polgári Magyarország versenyképességét biztosító oktatási pillér kiteljesedésével.

Nagyobb tudáshoz és egészségesebb élethez nagyobb gazdasági növekedés kell

Nyilvánvaló, hogy a hazai egyetemek és egészségügyi intézmények megsegítéséhez a többletforrások csak piaci úton biztosíthatók. A jelenlegihez képest változatlan szisztémájú gazdaságpolitika esetén még nem lesz több pénz a közszektorban, ám az anyagi érdekeltséget, a magas szellemi tőkét új módon generáló eszközökkel mindezek a kölcsönösség alapján megteremthetők. A nemzetközi nagyvállalatok belső piacra integráltságával megnyílik a biztonságos, hosszabb távra történő üzletviteli tervezés lehetősége. Az igényesebb, nagyobb beruházási értékek Magyarországra telepítésével egyidejűleg kedvezőbb magyar államháztartási környezetet, jobb infrastruktúrát, képzettebb és egészségesebb munkaerőt kapnak, amelynek következtében a multinacionális társaságok és a hazai társadalom, illetve vállalkozói réteg közötti ellentétek megszűnnek. Mindezek együttes hatására a termelési értékük, Magyarországon előállított hozzáadott értékük nagyságrendekkel megemelkedhet, amellyel egy hosszabb időszak átlagában az üzleti profitkilátásaik is számottevően nőnek.

Gazdasági hálózatok

A magyar piacon működő vállalkozások új típusú együttműködésének alakítandó területe az integráció mélysége és területei. A vertikális integráció alapján az egyes versenyképes vezértermékekhez és szolgáltatásokhoz rendelt együttműködés célszerű, ha magába foglalja az alapanyag-termelést, a piackutatást, a feldolgozást és az értékesítés csatornáit egyaránt, sőt ahol lehetséges, a banki hitelnyújtás monopóliumát is. Nyilván egy-egy kisvállalkozás erre a vertikum-építésre nem képes, de önmagukban a nemzetközi nagyvállalatok sem. A piaci erők

koncentrációja tehát célszerű, hogy elsődlegesen a hazai hagyományos termék- és szolgáltatás vertikumokra irányuljon az élelmiszer alapanyag termeléstől, a közúti gépjárműprogramokon keresztül a termálvizes kereskedelmi szálláshelyek üzemeltetésével bezárólag. A magyar gazdaság kedvező mezőgazdasági adottságaiból fakadó élelmiszer alapanyag előállítás, a jelentős ipari kultúrával rendelkező gépipari vertikumok, a termálvizek és más természeti kincsek földfelszínre hozása olyan versenyképes magyar hungarikumok lehetnek, amelyek a belföldi igényeken túl fizetőképes exportpiaci lehetőségeket is magukban hordoznak a világpiacon.

A különböző méretű piaci szereplők közötti horizontális integráció jó módja lehet, a nemzetközi nagyvállalatok termelési tevékenységének közgazdaságilag ésszerű kiszervezése a hazai kisvállalkozásokhoz. Ez a bedolgozói rendszer a társadalmi zárványokban élők részleges integrációját elősegítheti a munka világába, kiszámítható jövedelemhez juttathatja a bedolgozókat, míg a másik partnernél a költséggazdálkodás színvonalán javíthat, hiszen a nagyvállalati management eszközökkel nehezebben szervezhető eljárások a kisebb mérethatékonyaságra létrehozott kisvállalkozásoknál kedvezőbb piaci áron bitosíthatóak.

Új közteherviselést

A Polgári Magyarország új típusú versenyképességének motorja a jelenlegi helyzetből fakadóan a gazdasági stratégia újraalakítása. A jelenleginél alacsonyabb és arányosabb közteherviselés következtében a GDP növekedése újra megindulhat, aminek következtében az állami költségvetés bevételei megemelkedhetnek. A költségvetés rendelkezésére álló források, illetve a gazdasági vérkeringésbe egyenrangú félként beintegrált nemzetközi nagyvállalatok pénzeszközei kellő forrásallokációt biztosítanak az oktatási rendszer, illetve az egészségügyi ellátórendszer számára. Egészségügyi szempontból a legkritikusabb helyzetű társadalmi zárványokban élők munkaerő-piaci reintegrációjával az egészségügyi ellátórendszer és a szociális segélyezés jelenlegi leterheltsége jelentősen lecsökkenhet, új alkotóenergiák szabadulhatnak fel a gazdaságilag periférikus térségekben is.

A gazdasági stratégia újragondolása szükségszerűen felveti az azt kiszolgáló „szolgáltató” közigazgatás szerepét. Nem elég ugyanis a gazdasági környezet újraszervezése, szükség van a vállalkozások adminisztratív terheinek, pályázati lehetőségeinek átláthatóbbá, ellenőrizhetőbbé és egyszerűbbé tételére. A már rendelkezésre álló elektronikus ügyintézészt valóban szélesíteni kell, de csak a vállalkozások, mezőgazdasági termelők potenciális lehetőségeinek, igény szintjének mértékéig. Nem lehet az a kormányprogram hiteles, amely évente 600 milliárd Forinttal többlet adóval terheli a gazdasági szereplőket és a családokat, majd rá egy évre 200-250 milliárd forintos adókonnyításról, mint adóreformról beszél törvényi garanciák nélkül. Törvényi garanciák pedig kellenek a közteherviselési reform elindításához, az érdemi kiadáscsökkentésre, az állami költségvetés túlköltésének megakadályozása ellen.

VI. HUMÁN ERŐFORRÁSOK

1. A szűk keresztmetszet: oktatás, képzés, egészség, kultúra...

A Világbank 2006-ban készült, a nemzetgazdaságok vagyonának összetételét és forrását felmérő kötete szerint a világgazdaságban felhalmozott vagyon 77 %-a immateriális tőke. Magyarországon ez az arány valamivel alacsonyabb, 73,5 %, míg Európa legfejlettebb gazdaságaiban és az Egyesült Államokban 80 % feletti. A kevésbé fejlett gazdaságokban pedig akár jóval alacsonyabb is lehet.²⁷

Az immateriális vagyont elsősorban a képzett és képzetlen munkaerőből álló emberi tőke és a kormányzati és társadalmi intézményrendszer alkotják. Bár ezeknek az összetevőknek az aránya az adott gazdaság immateriális vagyonában országonként eltérő, elmondhatjuk, hogy a világgazdaság vagyonának jelentős részét az emberi tőke, az emberi erőforrások alkotják.²⁸

Az emberi erőforrások különleges és kitüntetett szerepet játszanak egy ország gazdasági fejlődésében. Egyik oldalról a munkaerő, azaz az emberi erőforrás a legfontosabb termelési tényező. Amíg ugyanis egy ország gazdasági fejlődéséhez kétségtelenül a tőke, a föld, a természeti kincsek és a technológiai fejlettség is hozzájárul, ezek működtetéséhez emberekre és szakértelemre van szükség.

Az emberi erőforrásokat, mint termelési tényezőt, két fontos tulajdonsággal jellemezhetünk: a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségével, illetve annak minőségével. Mindkettő fontos, hiszen például az ipar kibocsátása további tőke befektetésével, tehát gépek, berendezések vásárlásával adott technikai színvonalon egy bizonyos ponton túl csak akkor fokozható, ha az azok működtetéséhez szükséges munkaerő is rendelkezésre áll. A fejlettebb technológiák befogadásához, vagy egyes magasabb hozzáadott értéket – tehát jobb kereseti lehetőséget – jelentő szolgáltatások meghonosításához nem csak elegendő számú, de megfelelő szakértelmű szakemberre van szükség.

Másik oldalról az emberi erőforrás, azaz az emberek, a gazdasági fejlődés hasznélvezői és végső okai is egyben, hiszen a fejlődésre éppen azért van szükségünk, hogy az emberek életét tegyük könnyebbé, tartalmasabbá, boldogabbá. Ez egyben azt is jelenti, hogy a gazdasági fejlődés irányát éppen az jelöli ki, hogy mi az, ami az embereket, mint a fejlődés hasznélvezőit boldogabbá teszi.²⁹

²⁷ World Bank 2006, 26. és 159-162. oldal.

²⁸ World Bank 2006, 88-99. oldal.

²⁹ Gillis et al. 1996. 220-249. oldal.

A fentiekből következően kötetünk emberi erőforrásokról szóló fejezetében az emberi erőforrások gazdasági fejlődés szempontjából fontos jellemzőit, a munkaerő mennyiségét és minőségét legközvetlenebbül befolyásoló tényezőket tárgyaljuk a következők szerint.

A munkaerő mennyiségét legközvetlenebb módon az ország népesedésének alakulása befolyásolja. Több magyar ember, népesebb Magyarország egyúttal több magyar munkás kezét és alkotó tehetséget is jelent, ezért a fejezetben elsőként a népesedés kérdéseit tárgyaljuk. A lakosság száma ugyanakkor nem csak gazdasági szempontból fontos, hiszen egy-egy gyermek születése a szülők, nagyszülők és a családhoz közel állók számára önmagában is örömet jelent.

A lakosság pusztán számán túlmenően a munkaerő mennyiségét az emberek egészségi állapota is befolyásolja, hiszen ettől függ, hogy adott lakosságszám mellett mennyien vagyunk képesek egészségesen dolgozni, vagy akár például mozgássérülteként megőrizni munkaképességünket. Az egészségügy emellett szintén fontos haszonélvezői szempontból is, hiszen ha egészségesebbek vagyunk, akkor ez által örömtelibb, boldogabb és hosszabb életet élhetünk.

A gazdasági fejlődéshez azonban nem elegendő a munkaerő rendelkezésre állása, azt a lehető leghatékonyabban hasznosítanunk is kell, azaz a magyar munkaerő számára megfelelő mennyiségű és minőségű munkahelyet is kell teremteni. Bár egy egészséges gazdaságban munkahelyeket elsősorban nem a kormányzat teremt, a mindenkori kormány sokat tehet a munkahelyteremtés érdekében és – ha helytelen gazdaságpolitikát követ – sok akadályt is gördíthet annak útjába. A gazdaság haszonélvezőiként a tehetségünknek és érdeklődésünknek megfelelő, értelmes munka sokunk számára a megélhetés forrása mellett az alkotás és értékteremtés felett érzett meglegedettség forrása is, ezért a fejezet következő témája a munkahelyteremtés kérdése lesz.

Végül szó lesz a munkaerő minőségét meghatározó legfontosabb tényezőről, az oktatásról is, amely az emberek, mint a fejlődés haszonélvezői számára szintén fontos, hiszen a számolási és olvasási készség, a szakmai ismeret, vagy a nyelvtudás nem csak jobban fizető munkahelyhez juttathat bennünket, de vásárlási döntéseinknél is segítségünkre lehet, vagy éppen hobbink, vagy egy-egy külföldi kirándulás alkalmával élmények forrásává is válhat.

2. Népesedés

Egy gazdaságban a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségét legközvetlenebb módon az adott ország népessége határozza meg. Minél nagyobb egy ország lakossága, annál nagyobb a gazdasága számára elérhető munkaerő mennyisége is. A népesség növekedése ugyanakkor problémákhoz is vezethet, ahogy azt sok fejlődő ország esetében láthatjuk.

A Föld túlnépesedését az angol Thomas Malthus már a 18. század végén a fejlődés korlátjának tekintette. Malthus szerint a Föld népessége gyorsabban növekedett, mint amennyire a megtermelt élelmiszer mennyisége növelhető lett volna. Malthust az idő megcáfolta, a mezőgazdaság termelékenységének növekedése az akkor ismert mértékűnél sokkal nagyobb ütemű népesség

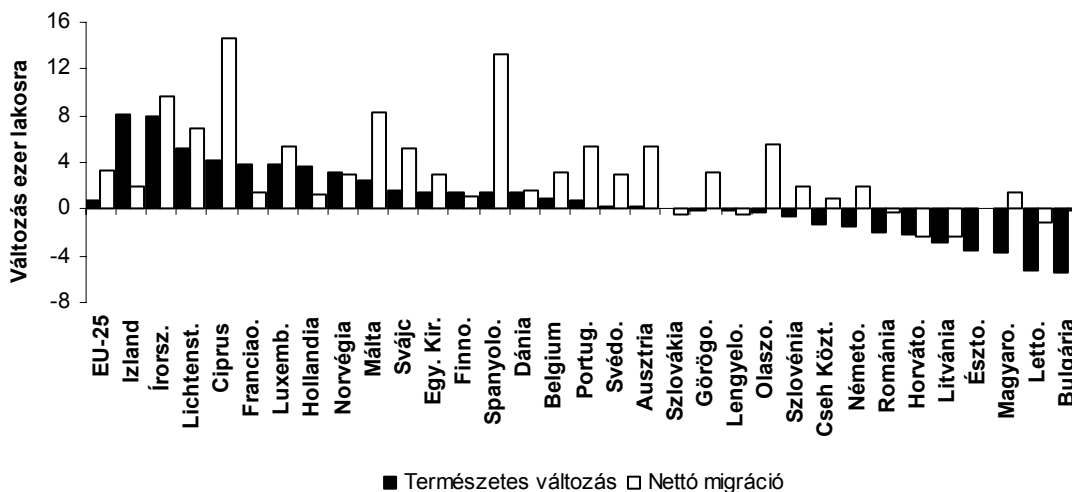

növekedést is lehetővé tett. Ezt az is mutatja, hogy a Föld népessége az 1950-es 2,5 milliárd főről mára több mint kétszeresére növekedett.

Malthus a mezőgazdasági termelésbe bevonható földterület nagyságát tartotta a népesedés korlátjának, ma a megújuló erőforrások kimerülése jelenti a túlnépesedéssel kapcsolatos aggodalmak forrását. A néhány legsűrűbben lakott fejlődő területen, mint amilyen Banglades, Kína sűrűn lakott területei, vagy Egyiptomban a Nílus vidéke, az aggodalom indokolt lehet, a legtöbb más területen azonban a termékenység csökkentése legfeljebb mérsékelt előnnyel járna.

Egyes fejlődő országok gyors népesség növekedésével szemben Európában nem beszélhetünk gyors népességnövekedésről. Az Európai Unió 2007. január 1. előtti 25 tagállamának átlagos éves természetes népességnövekedése 2000 és 2004 között 0,7 ezrelék volt. Az átlagos természetes népességváltozást az Európai Unió tagországaira, valamint Horvátországra, Izlandra, Lichtensteinre, Norvégiára és Svájcra az következő ábra mutatja.

A természetes növekedés és a nettó migráció átlagos éves üteme az Európai Unió tagállamaiban, Horvátországban, Izlandon, Lichtensteinben, Norvégiában, és Svájcban a 2000-2004 közötti népességváltozás alapján

Az ábrán szereplő országokban Görögország, Olaszország és Németország, valamint a rendszerváltó országok kivételével lassú természetes népességnövekedés figyelhető meg, míg Görögországban, Olaszországban, Szlovéniában és Németországban a természetes népesség fogyást a bevándorlás ellensúlyozza.

Természetes népességváltozás tekintetében Magyarország, Bulgária és Lettország után a harmadik legrosszabb helyen áll, a 2000 és 2004 közötti 3,7 ezrelékes éves átlagos természetes népesség

csökkenést az 1,4 ezrelékes éves átlagos bevándorlás nem tudta ellensúlyozni.³⁰ Az Eurostat előrejelzése szerint a csökkenés következtében Magyarország népessége a 2005 évi 10,098 millió főről 2050-re 8,915 millió főre csökken.

A gazdaság számára rendelkezésre álló munkaerő nagysága a lakosság számán kívül függ annak korösszetételétől és egészségi állapotától is. A lakosság egészségi állapotát az egészségügyről szóló szakaszban később tárgyaljuk. Korösszetétel tekintetében Magyarország Európa többi országához hasonlóan az idős korú lakosság arányának növekedésével számolhat. A nyugdíjas korú lakosság munkaképes korú lakossághoz viszonyított százalékos arányát tekintve Magyarország 22,7 %-os arányával 2005-ben az Európai Unió középmezőnyében állt, az Eurostat a legmagasabb - 27,8 %-os - arányt Németországra, a legalacsonyabbat - 16,3 %-ot - Szlovákiára közli. Míg az Eurostat előrejelzései szerint a korösszetétel tekintetében Magyarország 2050-ben is az Európai Unió középmezőnyében marad, a nyugdíjas korú lakosság aránya a munkaképes korú lakosság 48,3 %-ára növekszik, amire a magyar gazdaságot fel kell készíteni.

A magyar lakosság korösszetételének értékeléséhez fontos hozzátennünk azt is, hogy az Európában közepesnek számító értékeket Magyarország az Európai Unión belül férfiak és nők esetében egyaránt az ötödik legalacsonyabb születéskor várható életkor mellett éri el. A férfiak születéskor várható 68,7 éves élettartamánál csak a balti államok és Románia értékei rosszabbak, nők esetében a magyarországi 77,2 éves értéknél csak Románia, Lettország és Bulgári mutatnak rosszabb, Észtország pedig azzal azonos értéket. A lakosság öregedésének vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a nyugdíjas korú lakosság magyarországival egyező arányát mutató Dániában például ma a férfiak születéskor várható élettartama a magyar férfiakénál 6,7 évvel, nők esetében 2,9 évvel hosszabb, tehát Magyarországon az idős korosztály arányának növekedését nem a hosszabb élettartam, hanem a születések elmaradása okozza.

Az életszínvonal növelését és az életminőség javítását szolgáló népesedéspolitika célkitűzései a kialakult helyzetből származtathatók. A legfontososabb célok között szerepel a magyar lakosság elöregedésének lassítása a népesség fogyás megállításával. Ennek kulcseleme a születésszám növelése. Ugyanilyen fontos cél a lakosság egészségi állapotának javítása a valóban munkaképes kor felső határának növelése érdekében. Ez Magyarország esetében nem a nyugdíjkorhatár kitolását jelenti, hiszen sokan munkaképességük egy részét egészségi okokból már a nyugdíjkorhatár előtt elveszítik. Végül nagyobb hangsúlyt kell fektetni a felnőttképzésre és az élethosszig tartó tanulás ösztönzésére, támogatására is annak érdekében, hogy a munkaerőn belül egyre nagyobb arányt képviselő idősebb korosztály megőrizhesse, vagy méginkább fokozhassa versenyképességét. Szintén a versenyképesség növelése érdekében folytatott képzés és oktatás jelenti az életszínvonal megőrzésének és növelésének zálogát a lakosságon belül csökkenő arányú munkaképes korú népesség teherviselő képességének fokozása szempontjából is.

A fenti célok elérésének eszközei az egészségügyről és az oktatásról szóló alfejezetekben kerülnek részletesen tárgyalásra. A születésszám növelése érdekében pedig ezen kívül a gazdaságpolitika más területein is tenni kell. Az egyik legfontosabb lehetőség a családbarát adópolitika kialakítása.

³⁰ European Communities 2007a, 1.3 táblázat

A családok döntő része ma aligha engedheti meg magának, hogy bármelyik szülő jövedelme részlegesen is kiessen akár átmeneti időre is a gyermekvállalás érdekében. Ha pedig az egyik szülő jövedelem kiesését a másik szülő többletmunkával próbálja pótolni, azt a jövedelemadó rendszer erőteljes progresszivitása bünteti. Az összevont családi adózás erre a problémára részleges megoldást jelenthet, ebben az esetben azonban a munkaerő-piacra később visszatérő szülőnek kell olyan magas effektív marginális adókulccsal szembe néznie, ami a visszatérést akár el is lehetetlenítheti tovább növelve a munkaképes korú eltartottak arányát a magyar lakosságon belül.

Jobb megoldást az adórendszer progresszivitásának csökkentése, optimális esetben az egykulcsos jövedelemadó bevezetése jelent. Egy ilyen adórendszerben közömbössé válik, hogy a szülők együtt vagy külön adóznak, a gyermekvállaláskor kieső jövedelem pótlása érdekében többet dolgozó szülő nem néz szembe magasabb effektív marginális adókulccsal, és a később a munkaerő-piacra visszatérő szülő effektív marginális adókulcsa sem nő meg egy progresszív rendszerben történő együttes adózás miatt.

3. Egészségügy

Az emberi erőforrás, mint termelési tényező és az emberek, mint a termelés haszonélvezői szempontjából egyaránt az egyik legfontosabb terület az egészségügy. Egy a magyar társadalom gazdasági, gazdaságföldrajzi és történelmi környezetéből fakadó jelenlegi helyzetét is figyelembe vevő, az emberek és a gazdaság igényeit egyaránt kiszolgáló egészségügyi rendszer kialakítása és fenntartása létfontosságú Magyarország jövőbeni életszínvonalának és versenyképességének megőrzése érdekében.

Mára már közhely, hogy a jelenlegi egészségügyi rendszer nem felel meg ezeknek az igényeknek. A kormány legutóbbi két évben megkezdett átalakítási törekvései ugyanakkor azt is bizonyították, hogy az egészségügyi rendszer megfelelő átalakítása az előkészítés oldaláról sokkal több munkát, egyeztetést és gondos tervezést, a végrehajtás oldaláról pedig összehangoltságot, meggondoltságot és időt igényel. Nem lehet Magyarország fejlettségi szintjétől, történelmi előzményeitől, gazdaságföldrajzi környezetétől jelentősen eltérő jellemzőkkel rendelkező országokban, ott is hosszú idő alatt kialakított modelleket gondolkodás nélkül átvenni, még akkor sem, ha az adott modell más környezetben működőképes. Az Egyesült Államokban például valóban döntően magánbiztosításokra alapul az egészségügy rendszere, azonban ott ezt az adórendszer is tükrözi, azaz nem kell az embereknek ugyanazt a szolgáltatást kétszeresen megfizetniük, sőt a dolgozóknak nyújtott egészségbiztosítás adómentes juttatásnak minősül.

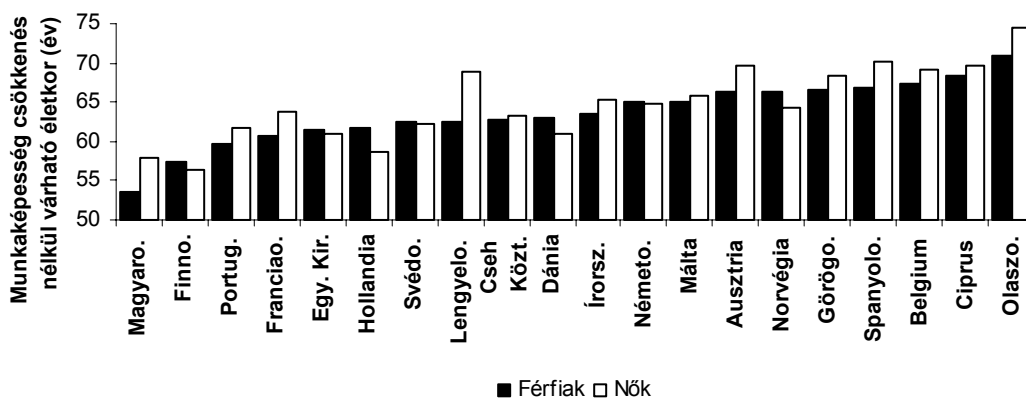
A magyar egészségügy jelenlegi helyzetével kapcsolatban a különösen a férfiak esetében alacsony születéskor várható élettartamról már szoltunk. Szintén a magyar lakosság egészségi állapota javításának fontosságát mutatja, hogy az Európai Unión belül Magyarországon a legmagasabb a daganatos betegségekben elhunyt férfiak aránya, és második legmagasabb ez az arány a nők

esetében. A keringési rendellenességek miatti halálozási arányt tekintve Magyarország a férfiak esetében az Európai Unióban a hetedik, nők esetében a nyolcadik legrosszabb helyen áll.³¹

A gazdaság számára a lakosság rossz egészségi állapota a munkaképes korú lakosságon belül a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségének csökkenését, a foglalkoztatottak és eltartottak arányának további romlását jelenti. Ha figyelembe vesszük a 62 éves öregségi nyugdíj korhatárt, akkor különösen riasztóak lehetnek Magyarország következő ábrán bemutatott, a munkaképesség csökkenés nélkül várható élettartamra vonatkozó értékei.

A munkaképesség csökkenése nélkül várható élettartam néhány európai országban 2003-ban³²

Az ábrán látható, hogy a felmérésben szereplő országok között Magyarország az utolsó helyen szerepel, a férfiakra vonatkozó 53,5 éves érték pedig a nyugdíjkorhatárnál közel tíz évvel alacsonyabb, miközben Lengyelország értékei mindkét nemre, a Cseh Köztársaságé pedig a férfiakra körülbelül tíz évvel kedvezőbbek.

A bemutatottakhoz hasonló adatok láttán nem kétséges, hogy a lakosság egészségi állapotát javítani kell. Mielőtt azonban rátérnénk, hogy mi vezetett a jelenlegi helyzethez, illetve mi jelentheti ebből a megfelelő kiutat, foglaljuk össze, hogy miért alkalmatlanok a helyzet javítására a kormány átalakítási intézkedései az egészségbiztosítás jelenlegi rendszerével kapcsolatban.

A kormányzati logika szerint a megyékkel azonos számú egészségbiztosítási pénztár létrehozása a verseny élénkítése révén tenné hosszabb távon olcsóbbá az egészségügyi rendszer fenntartását. Ez

³¹ European Communities 2007a, 6.6 táblázat. Magyarországon az adott betegség csoport miatti elhalálozási arány 100 000 lakosra vetítve 2004-ben a daganatos megbetegedések esetében férfiakra 367,1, nőkre 187,8 volt. Ugyanez az arány a keringési megbetegedések esetében férfiakra 618,5, nőkre 393,6 volt. A daganatos betegségben elhunyt férfiak arányát tekintve a következő legrosszabb mutatókkal rendelkező Szlovákiában ez az arány 328,8 volt, amely a magyarországinál több mint 10 %-kal kedvezőbb érték.

³² European Communities 2007a, 6.1 táblázat. A forrás további országokra nem közöl értéket.

azonban nem igaz. A fogyasztókért, azaz ebben az esetben a betegekért folyó verseny akkor alakulhatna ki, ha a fogyasztó valóban dönthetne arról, hogy az adott minőségben kínált szolgáltatásért odaadja-e azt a pénzt, amit az eladó kér. A fogyasztó azonban továbbra sem dönthet sem a biztosítás megkötéséről, sem annak díjáról, hiszen továbbra is jogszabályban meghatározott járulékot fizet. A pénztárak között lehet ugyan választani, azonban a fizetendő járulék és a szolgáltatás tartalma ettől független.

Verseny alakulhat ki viszont a kórházak között a velük ennél sokkal szabadabban szerződő pénztárak kegyeiért. Ez a verseny azonban nem a betegek, hanem a profitorientált pénztárak érdekei által vezérelt. A szerződések elnyeréséért a kórházak közt egy-egy kezelés díjában árverseny alakulhat ki, amely az ellátás minőségének romlásához vezet, mert az ellátottak részéről a járulékfizetés kötelező, ezért a pénztár mindenképpen megkapja bevételét, a betegnek pedig nincs lehetősége az ellátás minőségére vonatkozó érdekeit érvényesíteni a kórházzal szemben. Röviden összefoglalva a kórház nem a betegekért versenyez, mert nem a betegek választhatnak kórházat, hanem a pénztárak, a pénztárakat pedig a betegek kötelező járulékfizetése nem készíti valódi versenyre.

A rendszer további súlyos problémája, hogy annak bevetésével a pénztárak és tulajdonosaik részéről erőteljes igény jelentkezik majd a kialakuló status quo megtartására, ami az elhibázott döntések korrekcióját jelentősen megnehezíti.

Nem mellékes a kormány átalakítási intézkedéseinek értékelésében az a szempont sem, hogy azokra valójában nem is lenne szükség, hiszen az egészségügyi rendszer jelenlegi rossz állapota valójában nem annak eredendő strukturális problémáiból, hanem a nyugdíjjárulék és egészségbiztosítási járulék kulcsok megváltoztatása révén az egészségügyből történt jelentős forráskivonásból fakad. Szinte ironikussá teszi ezt a nyugdíjrendszer és egészségügyi rendszer közötti forrás átcsoportosítást, ha figyelembe vesszük, hogy a korábban adókból finanszírozott egészségügyről a jelenlegi társadalombiztosítási modellre történő áttérés oka a rendszerváltást követően éppen a forráscsökkenés megállítása volt az egészségügy bevételeinek az államháztartáson belüli szigorú elkülönítése révén.

A Világbank egy, a rendszerváltó országok egészségügyi rendszereinek átalakulását vizsgáló tanulmánya szerint az OECD országokban, Mexikó és az Egyesült Államok kivételével, az egészségügyi kiadásokat nagyrészt közpénzekből finanszírozzák, a tagországok nagyjából egyenlő arányban oszlanak meg az adókból fenntartott és az elkülönült egészségbiztosításon alapuló rendszerek között. A tanulmányban vizsgált 28 rendszerváltó ország közül 14 állt át a korábbi adókból fenntartott rendszerről az egészségbiztosítás alapú rendszerre. A tanulmány szerint az egészségbiztosítási alapú rendszer az informális foglalkoztatás és a munkanélküliség növekedéséhez vezetett, de előnye volt, hogy a források elkülönítésén keresztül meg tudta őrizni az egészségügy finanszírozási forrásait. Az egészségbiztosítási rendszerre váltó országokban növekedtek az egészségügyi kiadások is, miközben a lakosság egészségi állapota nem javult.

A lakosság egészségi állapotának javítására megoldást az egészségügyből történő forráskivonás megállítása, az egészségügyi rendszer megfontolt, egyeztetett és alaposan megtervezett fejlesztése, a végrehajtott forráskivonás következményeinek felszámolása és egy átfogóbb, a családpolitikával

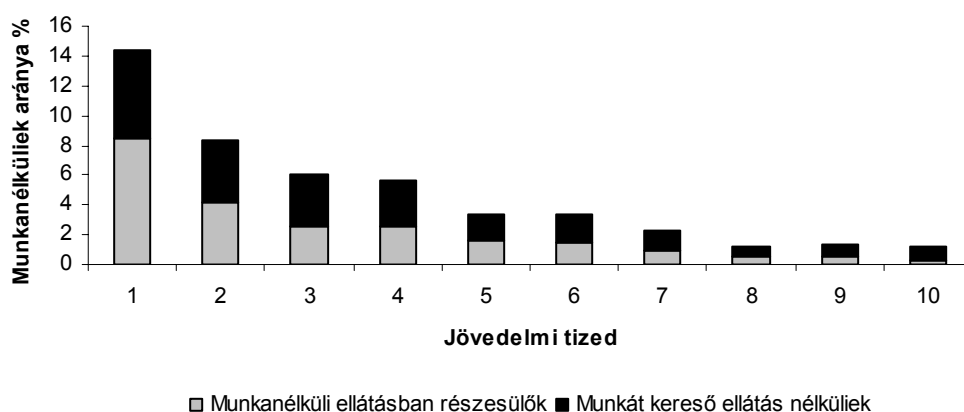
és a foglalkoztatáspolitikával összehangolt egészségpolitika kialakítása jelenthet. Egy ilyen egészségpolitika kialakításában fontos figyelembe venni azt is, hogy a közvetlen egészségügyre fordítható források növelésének lehetőségét egy dinamikus gazdasági növekedés tudja biztosítani, ezzel szemben az adóemelés következtében megtorpanó gazdaságban jövedelmének egy részét elvesztő lakosság legelőször éppen azokat a kiadásait tudja csökkenteni, amelyek az egészség megőrzéséhez leginkább hozzájárulhatnak.

4. Munkahelyteremtés

Egy ország reáljövedelme növelésének egyetlen módja az ország reál kibocsátásának növelése. Ehhez a gazdaság számára rendelkezésre álló erőforrások, köztük az emberi erőforrások hasznosítására, azaz munkahelyekre van szükség.

A munkahelyteremtés a nemzeti jövedelem növelésének, azaz mindannyiunk jóléte növelésének eszközén túl a szegénység felszámolásának egyik leghatékonyabb eszköze is. A Központi Statisztikai Hivatal 2006-ban készített háztartási költségvetési felvétele következő ábrán bemutatott adataiból látható, hogy az alacsonyabb jövedelmű háztartásokban élők között mind a munkanélküli járadékban, rendszeres segélyben, vagy egyéb támogatásban részesülő munkanélküliek, mind az ellátásban nem részesülő munkanélküliek aránya jelentősen magasabb, mint a magasabb jövedelmű háztartásokban élők között.

Az ellátásban részesülő és az ellátásban nem részesülő munkanélküliek aránya az egyes jövedelmi tizedekhez tartozó háztartásokban élők között³³

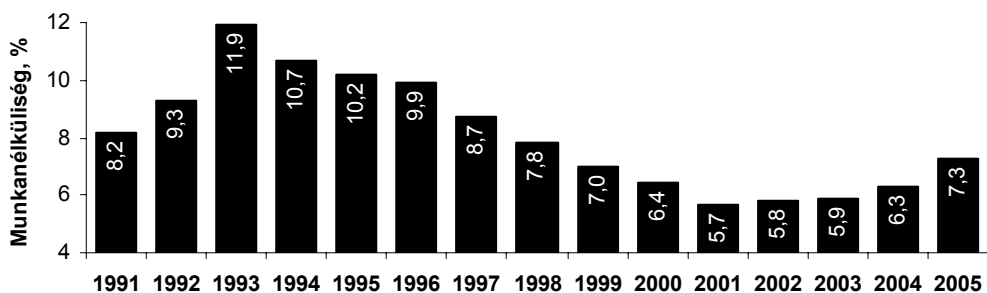

Egyéni szinten tehát a munkahelyteremtés az elhelyezkedési, és ezáltal a felemelkedési esélyek javulását jelenti a munkanélküliség csökkentése révén. A munkanélküliség azonban 2002-től az azt megelőző sokéves csökkenés után újra növekedni kezdett, ahogy ez az ábrán is látható.

³³ Központi Statisztikai Hivatal 2008, 1.1 táblázat

A munkanélküliség alakulása 1991 és 2005 között³⁴

Nemzetgazdasági szinten a munkahelyteremtés a növekedést, és ennek révén a magasabb életszínvonalat jelenti a foglalkoztatottsági arány növelésén keresztül. A 15-64 éves korcsoportban a foglalkoztatottak aránya azonban Magyarországon az Európai Unión belül a negyedik legalacsonyabb, csak Lengyelország, Málta és Bulgária van mögöttünk. Míg ebben a korcsoportban a foglalkoztatottak aránya 2005-ben 56,9 %-os volt, az 55-64 éves korcsoportban a foglalkoztatottak arány még alacsonyabb, mindössze 33,0 %, bár ezzel az értékkel az Európai Unión belül már hátulról a kilencedikek vagyunk, megelőzve többek között Ausztriát is.³⁵ A kormány legutóbbi két évben végrehajtott adó- és járulék emelő hatású intézkedései ezeket a mutatókat tovább rontják.

Figyelembe véve, hogy az Európai Unión belül a teljes munkaidőben foglalkoztatottak éves bruttó átlagkeresete az Eurostat adatai szerint 2002-ben Magyarországon 5.906 eurós értékkel a hetedik legalacsonyabb volt, könnyen belátható, hogy az alacsony foglalkoztatottság és az alacsony átlagkereset együtt életszínvonal tekintetében sem biztosít jó helyezést. Az éves bruttó átlagkereset ugyanebben az évben Lengyelországban 7.065 euró, a Cseh Köztársaságban 7.212 euró, Szlovéniában 11.275 euró, Szlovákiában pedig 5.708 euró volt.³⁶

Miközben Magyarországon a szegénység egyik leggyakoribb oka a munkanélküliség, az alacsony foglalkoztatottsági arány növelése pedig a gazdasági növekedés növelésének egyik legjobb lehetőségét rejti, a magyar kormány munkaerőpiac politikai kiadásai az Eurostat 2004. évre vonatkozó adatai szerint az Európai Unión belül a GDP-hez viszonyított 0,69 százalékos arányukkal a legalacsonyabbak közé tartoznak.³⁷ Tovább rontja a helyzetet a magyar munkaerőt terhelő magas adószint, amely a munkaerőt terhelő átlagos uniós adószintnél tartósan magasabb.³⁸ Az utóbbi két év kormányzati intézkedései ezen a területen károkat okoztak. A magyarországi

³⁴ European Bank for Reconstruction and Development 2007.

³⁵ European Communities 2007a, 3.1 táblázat

³⁶ European Communities 2007a, 3.11 táblázat

³⁷ European Communities 2007a, 63. oldal

³⁸ Rózsás 2007a, 38-39. oldal.

helyzet ebből a szempontból hasonlít a Finnországban az 1990-es évek elején lezajlott depresszióhoz, amelyet a környezet Finnország számára kedvezőtlen gazdasági változásai mellett szintén hibás gazdaságpolitikai döntések okoztak. A finn depresszió okait elemző Conesa és társai szerint a reál GDP 1990 és 1993 közötti éles csökkenését Finnországban az 1990 és 1992 közötti termelékenység csökkenés, illetve az azért nagyrészt felelős 1989 és 1994 közötti, a munkaerőt és a fogyasztást terhelő adóemelés idézte elő.

A foglalkoztatási helyzet javítását szolgáló, egy kialakítandó kormányzati emberi erőforrás politika további elemeit is támogató megoldást a családbarát, a foglalkoztatást ösztönző adópolitika és egy átgondolt, összehangolt és sokoldalú foglalkoztatás politika jelentheti, amelynek központjában a foglalkoztatási arány növelése és a munkanélküliség csökkentése áll olyan eszközökkel, amelyek minél több ember számára teszik lehetővé és vonzóvá a munkaerőpiacra történő visszalépést. Természetesen egy ilyen emberi erőforrás politikának fontos eleme az oktatás és képzés politika, amelyet azonban éppen fontosságára tekintettel külön szakaszban tárgyalunk.

Az emberi erőforrás politika egyik fontos eleme a foglalkoztatási szempontokat is figyelembe vevő adópolitika. A magyar adórendszer a foglalkoztatásra két szempontból is hátrányosan hat: a munkaerőt terhelő adók túlságosan magasak és az adórendszer viszonylag alacsony jövedelemszintnél már túlzottan progresszív. Ez a progresszív adórendszer kiegészítő adót is bevezető kormányzati retorika szerint azt a célt szolgálja, hogy a nagyobb közterheket a gazdagok viseljék, valójában azonban az igazán gazdagok sokkal inkább adóznak az alacsonyabb kulcsú osztalék típusú adók szerint, mint a magas SZJA kulcsok szerint. További probléma, hogy ez az adórendszer bünteti az egykeresős családokat, köztük azokat, ahol az édesanya a gyermekvállalás érdekében vállalja az átmeneti jövedelem-kiesést, hiszen ezekben a családokban az egyetlen kereső által fizetett adó a család jövedelemszintje által indokoltnál magasabb. Ezen a területen megoldást az adóteher csökkentése és az adórendszer progresszivitásának csökkentése, vagy méginkább az egyúttal a családi adózás kritériumainak is megfelelő egykulcsos adó jelenthet.

Az adóteher szintje mellett a foglalkoztatás szempontjából fontos az is, hogy hogyan használja fel a költségvetés az adóbevételeket. Az Egyesült Államok, a skandináv országok és a kontinentális európai országok példáit vizsgálva Rogerson megállapítja, hogy bár a három csoportból a Skandináv országok adószintje a legmagasabb, a foglalkoztatottság ezekben az országokban lényegesen magasabb, mint Európa más országaiban.

A szerző szerint a skandináv országok magasabb foglalkoztatási szintjének oka az adóbevételek kontinentális európaiaktól eltérő felhasználása. Az adóbevételek felhasználása szempontjából négyféle program különböztethető meg a következők szerint:

- A beszedett adó visszakerül az adófizetőkhöz azok magánfogyasztását helyettesítő módon, de függetlenül az adott fizető döntéseitől, beleértve a munkavállalásra vonatkozó döntéseket is. Ilyen program lehet például az ingyenesen vagy kedvezményesen biztosított oktatás vagy egészségügy is.

- A beszedett adó visszakerül az adófizetőkhez úgy, hogy a transzfer nincs hatással magánfogyasztásuk marginális hasznosságára, azaz nem alkalmas magánfogyasztás kiváltására. Ilyen felhasználás például a védelemre fordított kiadás.
- Az adóbevétel a fogyasztást támogató programokon keresztül kerül vissza az adófizetőkhez. Ilyen program lehet a támogatott gyermekgondozás, idősgondozás, vagy a munkavállalók számára biztosított gyermekgondozási transzferek.
- Az adóbevétel a nem munkával töltött időt támogató programokon keresztül kerül vissza az adófizetőkhez. Ilyen típusú program a legtöbb szociális juttatás, munkanélküli ellátás, vagy hagyományos jóléti program.

Míg az első két típusú adóbevétel felhasználás kiegyensúlyozott növekedésű gazdaságban nem befolyásolja számottevően a foglalkoztatottságot, a harmadik típusú program a munkavállalást ösztönözheti, a negyedik típus pedig arra negatívan hat.

A skandináv országok magas adószint mellett is fenntartott magas foglalkoztatottsági szintjének titka, hogy ezek az országok többet költenek a munkavállalók fogyasztását támogató, a munkavállalást megkönnyítő programokra, mint a kontinentális európai országok. Míg például a skandináv országok a fogyasztásra fordított kiadások körülbelül 8 %-át fordítják gyermek és idős gondozásra, ez az arány a kontinentális európai országokban 2 %.

A másik fontos különbség a közsférában foglalkoztatottak magasabb aránya. Míg az Egyesült Államokban ez az arány a 15-64 éves lakosság 15 %-a, a kontinentális európai országokban pedig ennek 18 %-a, addig a skandináv országokban ez az arány 28 %.³⁹ A három régió közötti különbségek tehát röviden úgy foglalhatók össze, hogy az Egyesült Államokban az állam nem von el, de nem is ad vissza, a skandináv országokban elvon ugyan, de abból a foglalkoztatást támogatja, míg a kontinentális Európában az állam azért von el, hogy a nem munkával töltött időt támogassa.

A három bemutatott út közül az amerikai modell követéséhez Magyarországon a feltételek nem állnak rendelkezésre, ezért a polgári kormányzat 1998 és 2002 között az életszínvonal javítása és a foglalkoztatás elősegítése érdekében az adóbevételek felhasználásában a családtámogatási és lakhatást támogató intézkedések révén a skandináv modell felé mozdult el, míg a korábbi baloldali kormányok a rendszerváltást követően inkább a kevésbé hatékony kontinentális európai modellt követték. Mivel ez a költségvetési politika 2006-ra a magyar gazdaság teherviselő képességének nyilvánvaló csökkenéséhez vezetett, a legutóbbi két évben a kormány a kiadások tekintetében az amerikai modell felé fordult, azzal inkonzisztens módon növelve ugyanakkor az adóterheket. A kormányzat tehát jelenleg olyan gazdasági modellt követ, amelyre a nemzetközi gyakorlatban ezért nincs példa, mert a modell életképtelen.

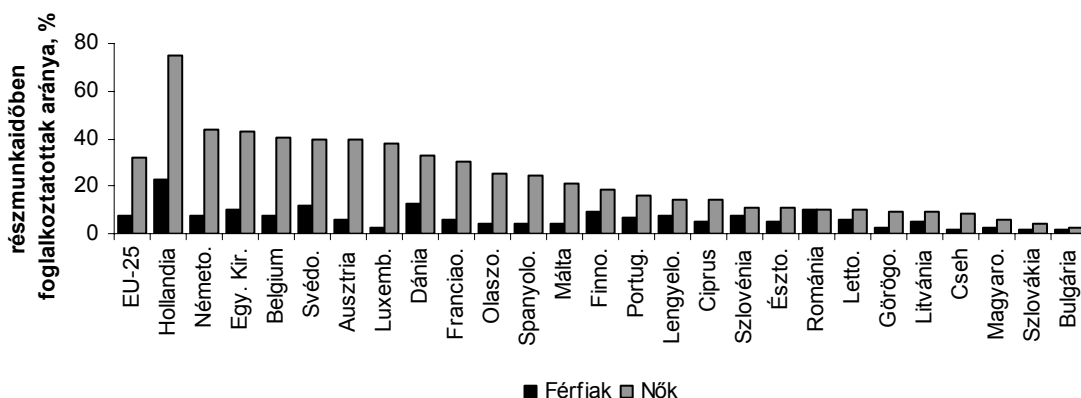
A foglalkoztatást ösztönző kormányzati programok közül a gyermek és idős gondozás támogatása csak egy a számos lehetőség közül. Hasonlóan kedvező hatása lehet a részmunkaidős foglalkoztatás elősegítésének is, amely például a munkaerő-piacra gyermekvállalást követően

³⁹ Rogerson 2007.

visszatérőknek az első időszakban fontos lehet. A részmunkaidő emellett más területeken is növelheti a foglalkoztatottságot, többek között a munkáltató kockázatának csökkentésén keresztül, amikor az új munkaerőt alkalmaz, vagy olyan kisvállalkozások esetében, ahol a vállalkozás bővítésére csak kis lépésekben van lehetőség. Magyarország a részmunkaidős foglalkoztatás szempontjából szintén az Európai Unión belül az utolsók között áll mind a nők, mind a férfiak részmunkaidős foglalkoztatása tekintetében.

A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva az Európai Unió országaiban 2005-ben⁴⁰

Amint azt az ábrán láthatjuk, a részmunkaidős foglalkoztatás bővítése jelentős mértékben járulhat hozzá a magyar gazdaság foglalkoztatottsági szintjének emeléséhez az európai példák alapján, különösen a nők esetében, akiknél a foglalkoztatottsági arány Magyarországon a férfiakénál több mint 10 százalékponttal alacsonyabb, csupán 51 %, szemben a férfiak egyébként szintén alacsony 63,1 %-os foglalkoztatottságával.⁴¹

Látható, milyen területeken és milyen eszközökkel lehet nagy számban új munkahelyeket teremteni, ha megfigyeljük melyek a legfontosabb csoportok, akik számára a munkakeresés ma nehézséget jelent. A három legfontosabb csoport a szakképzetlen munkakeresők, a szakképzett, de korszerűtlen vagy nem keresett szakmákban képzett munkakeresők, valamint azok a felsőfokú végzettségűek, akik vagy elavult, vagy az oktatási rendszer hiányosságai miatt nem megfelelő minőségű tudással rendelkeznek.

A jelenleginél kevésbé progresszív, egykulcsos adórendszer és a támogatások súlypontjának áthelyezése a munkavállalást jobban támogató formákra mindhárom csoportot segíti részben

⁴⁰ European Communities 2007a, 3.2 táblázat. A forrás Írországra nem közöl adatot.

⁴¹ European Communities 2007a, 3.2 táblázat.

azzal, hogy nem bünteti a jobb teljesítményt és nem teszi mesterségesen drágábbá a munkaerőt, részben azzal, hogy a viszonylag alacsony jövedelemszinten mutatkozó, nagyon magas effektív marginális adókulcs csúcs megszüntetésével nem ejti csapdába az alacsony jövedelműeket az jövedelemskála alján. Ezen kívül az első csoport számára a gazdaságpolitika azzal nyújt segítséget, ha a fejlesztéspolitikában nem kizárólag a csúcstechnológias tevékenységek fejlesztésére, meghonosítására koncentrál, hiszen ezen a területen a szakképzetlen munkaerő alkalmazására legfeljebb minimális lehetőség nyílik. Az alacsonyan képzett munkaerő hasznosítására, esetleg minimális képzéssel, a csúcstechnológias iparágaknál jobb lehetőség nyílik például egyszerűbb technológiára épülő iparágakban, magas hozzáadott értékű mezőgazdasági termelésben, élőmunka igényes szolgáltatási területeken, vagy a kézműiparban.

Sok tekintetben hasonló a helyzete a szakképzett, de nem megfelelő szakképzettségű munkakeresőknek, bár az ő esetükben az átképzés vagy továbbképzés nagyobb szerephez juthat, így akár fejlettebb technológiájú, korszerűbb vagy magasabb színvonalú tudást igénylő munkaköröket is elláthatnak. Fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi adórendszerben a valamivel a minimálbér kétszerese felett tetőző effektív marginális adókulcs ennek a csoportnak, illetve a pályakezdő diplomásoknak az elhelyezkedési esélyeit rontja leginkább, mivel a magas effektív marginális adókulcs miatt az ebbe a körbe tartozó munkavállalók jövedelem növelési és fejlődési esélyei a legrosszabbak. Ez egyik oldalról azt jelenti, hogy a munkavállalók ebben a körben saját életpályájukon gyakran megrekednek, nem tudnak továbbléni, ezért nem ürülnek meg állások az ide tartozó álláskeresők számára. Másik oldalról a rossz fejlődési kilátások a munkakeresőkre is a legális munkaerő piactól eltántorító hatással vannak, ezért néhányan vagy nem keresnek állást, vagy irreális – bár saját szempontjukból esetleg racionális – elvárásokkal próbálnak elhelyezkedni, mások pedig inkább a szürke gazdaságban keresnek megélhetési lehetőséget.

A harmadik fontos csoport a korszerűtlen vagy nem megfelelő tudással rendelkező felsőfokú végzettségűek köre. Ebben a körben jelenthetné a legjobb eszközt az átképzés és továbbképzés, azonban ennek komoly akadályai is vannak. A legfontosabb, hogy a képzésnek nem szabad névlegesnek lennie, hiszen egy néhány hetes kiegészítő képzéssel ezen a képzettségi szinten nem lehet eredményt elérni, a munkakereső vagy továbbra sem tud elvárásainak megfelelően elhelyezkedni, vagy hamarosan ismét kiszorulhat a munkaerő piacról. A hosszabb képzés ugyanakkor szintén nem elegendő megoldás, hiszen a képzés ideje alatt a munkakeresőnek továbbra sincs megélhetése. Megoldást a munkavégzés melletti továbbképzés támogatása jelenthet, ami lehetőséget ad a munkaadónak arra, hogy felvételkor az elvárt tapasztalat és tényleges tudás terén rugalmasabb legyen, a munkavállalónak pedig arra, hogy átmenetileg a képzettsége szintéhez illőnél alacsonyabb munkakört betöltve tényleges felkészültségén is javítani tudjon. Mivel ez a megoldás egyúttal indokolt kompromisszumra is készíti az ebbe a csoportba tartozó álláskeresőt, egyben azzal az előnnyel is szolgál, hogy ha mégsem tud képességein javítani, közben elfogadja a korábban kötött kompromisszumot és megmarad a képességeinek megfelelő munkakörben.

Mindhárom csoporton belül külön figyelmet igényelnek a pályakezdők, illetve a nyugdíj előtti éveiket töltők csoportjai. A foglalkoztatással kapcsolatban nyújtott átmeneti adó- és járulékkedvezmény, illetve a munka melletti továbbképzés, esetleg átképzés támogatása a pályakezdők esetében hatékonyan segíthetik az elhelyezkedést. A nyugdíjkorhatár közelében állók helyzete bonyolultabb. Bár a képzés esetükben sem vetendő el, valószínűleg azt mind ők maguk, mind lehetséges munkáltatóik kevésbé éreznék hatékony megoldásnak, mint más korosztályok esetében. A korábbiakban álmegoldásként alkalmazott korai nyugdíjba vonulás ugyanakkor nem jó megoldás, mert a foglalkoztatottsági szintet csökkenti, a nyugdíjrendszert terheli, és a munkavállaló számára is csak a munkanélküliség perspektívájával összehasonlítva jelenthet előnyösebb megoldást.

Számos nyugdíjas ugyanakkor azért választja az előrehozott nyugdíjat, mert a nyugdíjszámításnál egy alacsonyabb jövedelemmel járó állás elfogadása az utolsó években számára kedvezőtlenebb lenne. Ez lehet a megoldás egyik lehetséges kulcsa, azaz a nyugdíjszámítási szabályoknál ennek a hatásnak a figyelembe vétele. Segíthet enyhíteni a csoport problémáit a részmunkaidős foglalkoztatás, esetleg az önfoglalkoztatás segítése is, bár jó megoldást addig, míg a munkanélküliség a fiatalabbak körében is magas, és a munkáltatók szemlélete az idősebb korosztályokkal szemben nem változik, nyilván nem könnyű találni. Néhány szakmában a pályakezdők és a nyugdíj előtt állók helyzetét is javíthatja, ha a munka melletti képzés támogatása során a munkahelyi, mentori jellegű képzés, a szakmai tapasztalatok átadása is a kedvezményezett vagy támogatott megoldások közé kerülhet.

Az álláskeresők problémái mellett fontos a foglalkoztatottak munkahelyeinek megőrzése is. Ennek alapvető eszköze a munkavállalók versenyképességének megtartása és folyamatos javítása, amit alapvetően a munkahelyi, vagy munka melletti képzés ösztönzésével lehet leginkább elérni. Az egykulcsos adó itt is kedvező hatású lehet, hiszen a jobb teljesítmény a munkavállalók életszínvonalában is jobban megmutatkozhat. Ennek kettős kedvező hatása van: a munkavállaló számára a saját versenyképességébe történő befektetés megtérülése miatt tudásának fejlesztése vonzóbbá válik, más munkavállalók számára pedig az eredményesebb munkatársak példája rámutathat a számukra is követhető útra.

Egy megújuló polgári gazdaságpolitika hatására a munkahelyteremtés leggyorsabban várhatóan a kis- és középvállalati szektorban indul meg, nagyobb vállalatok a magyar gazdaságpolitika változékonyságával kapcsolatos eddigi tapasztalataik miatt feltehetőleg valamelyest kívánnak majd. Ennek megfelelően szintén a munkahelyteremtést segíti a kis- és középvállalatok fejlesztésének támogatása. Mint minden területen, itt fontos lehet a képzés, különösen a menedzsment és gazdálkodási ismeretek javítása, a korszerű vállalatvezetési módszerek terjesztése, elismertségének javítása. Ennek keretében fontos eszköz lehet az adórendszer

egyszerűsítését és a vállalkozások adminisztrációs terheinek csökkentését célzó deregulációt kísérő támogatás a vállalkozások üzleti folyamatainak újraszervezésében, átalakításában. Egy másik hasznos eszköz az állami statisztikai szervezetek által gyűjtött adatok és információk megfelelően feldolgozott és közérthető formában, minél szélesebb körben és minél olcsóbban történő hozzáférhetőségének biztosítása lehet. Ennek célja a primer marketing kutatásokra legtöbbször áldozni nem tudó kis- és középvállalkozások üzleti tervezési tevékenységének, üzleti döntései minőségének javítása lehet azáltal, hogy piaci döntéseinknél a jelenleginél nagyobb mértékben tudnak legalább szekunder forrásokra támaszkodni. Járulékos hozadéka lehet az információhoz való hozzáférés javításának, hogy a vállalkozások számára a szakszerű vállalkozásvezetési módszerek, mint a versenyképesség javításának hatékony eszközei, vonzóbbá váljanak.

A munkahelyteremtés szakmai és területi irányát ezért mindenhol a helyi adottságok, illetve az ezekre épülő új lehetőségek fogják meghatározni, néhány terület azonban példaként kiemelhető. Éppen az alacsony foglalkoztatottság miatt nagy számban rendelkezésre álló munkaerő tartalék miatt várható a bővülés a viszonylag magas hozzáadott értékű, de élőmunka igényes ágazatokban. Ezek közé tartozhat például jellemzően a magas hozzáadott értékű, speciális igényeknek megfelelő élelmiszereket előállító mezőgazdasági vagy élelmiszeripari vállalkozások köre. Hasonló bővülési lehetőséget kínál a turizmushoz kötődő szolgáltatások területe. További lehetőségek mutatkozhatnak a kisebb volumenű ipari termelésben, jó lehetőség lehet például a biogazdálkodásban és a magas hozzáadott értékű mezőgazdaságban kihasználható, kisebb méretű és teljesítményű, de kedvező árú, a régiókban is exportképes mezőgazdasági gépek gyártása. Meglévő erősségeinkre épülve tovább lehet lépni például a termálvízre épülő turizmustól a termálvízre, kapcsolódó személyes szolgáltatásokra és egészségügyi szolgáltatásokra épülő idősgondozás felé is. Ebben Magyarországot a nyugat-európaihoz viszonyítva még mindig olcsó munkaerő mellett a magas európai ingatlan árak és Európa idősödő lakossága is segítheti.

A legfontosabb, hogy bízunk abban, hogy a hazai vállalkozások – amennyiben a gazdaságpolitika és az állam által rájuk rótt fiskális és adminisztratív terhek ebben nem akadályozzák őket – képesek rugalmasan reagálva a környezetük kihívásaira megtalálni a legjobb lehetőségeket, képesek fejlődni és új, a magyar adottságokhoz és termelési tényező szerkezetéhez jobban alkalmazkodó megoldásokat találni. Az állam legfontosabb feladata ebben, hogy hagyja megtörténni a fejlődést, ne vonjon el értékes erőforrásokat a vállalkozásoktól csak azért, mert a csúcstechnológia a gyümölcsstermesztésnél érdekesebbnek látszik. Amint a magyar gazdaság fejlettsége indokolja – a globalizációnak köszönhetően – készek leszünk később is bármikor meghonosítani Magyarországon a legmagasabb színvonalú csúcstechnológiát is akár a mikroelektronika vagy nanotechnológia, akár a biotechnológia területén. Fontos azonban, hogy ezek idő előtti erőltetésével olyan forrásokat vonhatunk el a gazdaságtól, amelyek százezrek számára tennék lehetővé az állásteremtést és ezáltal évekkel, sőt évtizedekkel hozhatnák előbbre a magyar gazdaság általános technikai színvonalának fejlődését is.

5. Oktatás és képzés

A munkaerő mennyisége mellett mind a gazdaság fejlődési lehetőségei, mind az egyén boldogulása szempontjából legalább olyan fontos a munkaerő minősége is. Ezt ismerte fel az Európai Unió is, amikor a munkahelyek megőrzése helyett a munkaerő megőrzésére adott hangsúlyt, illetve annak alkalmazkodó képessége megőrzésére helyezte át a Lisszaboni program keretében.⁴²

A versenyképes munkaerő egyúttal a legfontosabb alapja egy ország gazdasági versenyképességének, azaz növekedési, fejlődési esélyeinek is. Míg Magyarország a munkaerő képzettségét tekintve nem tartozik a legrosszabb mutatókkal rendelkező országok közé, helyzetünk ezen a téren is hagy lehetőséget a fejlődésre. Az adóemelés ellenére a jelenlegi kormány nem ruház be a munkaerő hosszú távú versenyképességének javítására talán legalkalmasabb eszközbe, az oktatásba, sőt csökkenti a közoktatás kapacitásait, és csak a népszavazás akadályozta meg abban, hogy fizetővé tegye a felsőoktatást.

A 15 évesek alapvető készségek alkalmazására való képességét mérő PISA⁴³ teszt eredményei szerint a felmérésben szereplő országokhoz viszonyítva Magyarország teljesítménye sem a szövegértésben, sem a matematikai készségek alkalmazásában nem éri el a medián értéket, illetve a problémamegoldó készségben is csak kevéssel haladja meg azt. A PISA felmérésben résztvevő EU tagállamok pontszámait tekintve a helyzet még rosszabb, hiszen ebben a mezőnyben Magyarország minden szempontból a medián érték alatt teljesített. Bár eredményeink egyik összehasonlításban sem kirívóan rosszak, az azért jól látható, hogy az oktatás fejlesztése terén is van tennivalónk.⁴⁴

A közoktatásban, elsősorban az alapfokú oktatásban tapasztalhatók komoly problémák. Erre utal, hogy az 1990/91-es tanévhez viszonyítva a 2003/04-es tanévben az általános iskolai tanulók száma 22,5 %-kal, a szakiskolai tanulóké 40,2 %-kal csökkent, miközben ugyanezen idő alatt a középiskolai tanulók száma 47,6 %-kal nőtt. Mivel ilyen nagyságrendű átrendeződést önmagában a demográfiai változások nem indokolhattak, megfigyelhető, hogy az alacsonyabb képzettségűek egy része egyre inkább visszaszorul a közoktatásban, míg a másik oldalon az emberek egyre nagyobb része ismeri fel, hogy a képzés és a tanulás fontos a magasabb életszínvonal elérése érdekében. A jelenlegi kormány elsősorban az amúgy is rosszabb iskolai ellátottságú területeket érintő iskolabezárásai várhatóan tovább erősítik majd az alacsonyabb képzettségű és jövedelmű rétegek kiszorulását a közoktatásból.

⁴² European Communities 2007b.

⁴³ Program for International Student Assessment – a diákok képességeit felmérő nemzetközi program. A programban szereplő országok: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Brazília, Cseh Köztársaság, Dánia, Dél-Korea, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Hong Kong és Kína, Indonézia, Írország, Izland, Japán, Kanada, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Mexikó, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia és Montenegró, Szlovákia, Thaiföld, Törökország, Tunézia, Új-Zéland és Uruguay.

⁴⁴ Rózsás 2007b, 18-19. oldal.

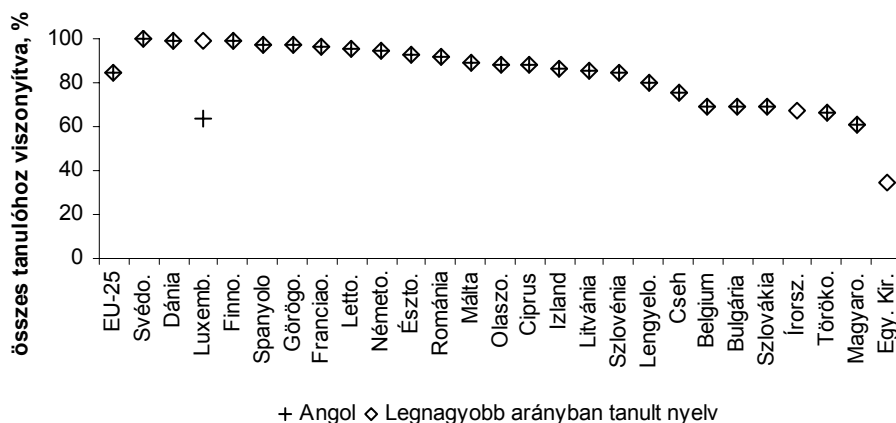
A tanulók száma alapján az alapfokú oktatáshoz viszonyítva a középfokú oktatás helyzete sokkal kedvezőbbnek mutatkozik, hiszen itt a tanulók száma jelentősen emelkedett. Bár az összes középiskolai tanulóhoz viszonyítva a középfokú felnőtt oktatásban résztvevők aránya a jelzett időszakban valamelyest csökkent, öröndetes, hogy a középfokú felnőttoktatásban tanulók száma ez idő alatt szintén jelentős mértékben, 36,9 %-kal nőtt, ami azt mutatja, hogy egyre többen fordulnak a képzés felé a jobb elhelyezkedési esélyek érdekében.

Kevésbé látszik azonban kedvezőnek a kép, ha figyelembe vesszük, hogy az adott tanévben eredményes érettségi vizsgát tett tanulók összes tanuló számához viszonyított aránya az 1990/91-es 18,9 %-ról a 2003/04-es tanévre 16,8 %-ra csökkent, bár ebben részben a növekvő tanulói létszám is szerepet játszhat. Hasonló csökkenést - 14,7 %-ról 12,8 %-ra - ugyanakkor az általános iskolát eredményesen befejezők összes tanulóhoz viszonyított számában is tapasztalhatunk, ahol a tanulók összlétszáma csökken.⁴⁵

Szintén gyakori probléma, hogy a képzés szerkezete nem felel meg a munkaerő-piac elvárásainak. Bár később látni fogjuk, hogy ez nem kizárólag az iskolarendszer hibája, a legfeljebb szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők körében a munkanélküliségi arány 2005-ben 14,3 %-os értékkel több mint kétszerese volt az érettségizettek munkanélküliségi arányának - 6,9 % -, illetve több, mint ötszöröse a felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi arányának - 2,7 % -.

Tovább korlátozza a magyar munkaerő foglalkoztatási esélyeit a nyelvtudás alacsony aránya is, amelyért részben szintén a közoktatás hiányosságai okolhatók. Legalábbis erre utalnak az általános középfokú oktatásban résztvevők európai összehasonlításban alacsony idegen nyelvtanulási arányai, amelyet az angol nyelvre és az adott országban a leggyakrabban tanult nyelvre a következő ábra mutat be.

Idegen nyelvet tanulók aránya az általános középfokú oktatásban résztvevő tanulók között a 2003/04-es tanévben⁴⁶

⁴⁵ Központi Statisztikai Hivatal 2004a, B.1., C.1., és D.1. táblázatok.

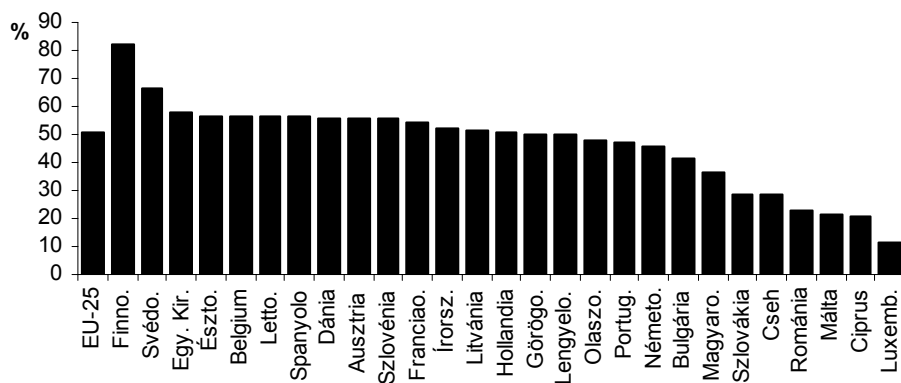
⁴⁶ European Communities 2007a, 2.3 táblázat. A forrás az EU tagországok közül nem közöl adatot Hollandiára, Portugáliára és Ausztriára.

A felsőoktatással kapcsolatban gyakran hallható kritika, hogy a hazai felsőoktatás mára túl sok felsőfokú végzettségű szakembert képez és emiatt kevés a megfelelő szakmunkás a magyar gazdaság számára. Ez azonban nem így van. Korábban már bemutattuk, hogy a felsőfokú végzettségűek aránya csupán ötöde a legfeljebb szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezőkének, illetve kevesebb, mint 40 %-a az érettségizettekének, miközben a felsőfokú végzettségűek között a munkanélküliek aránya az Európai Unióban csak a Cseh Köztársaságban - 2,3 % - és Írországban - 2,5 % - alacsonyabb.

A munkaerő-piac tehát nem igazolja azokat, akik szerint ma a magyar felsőoktatás túl sok diplomást bocsát ki. Inkább a polgári kormány oktatásbarát politikáját igazolják a nemzetközi összehasonlítás adatai is. A felsőfokú tanulmányokat folytatók 20-24 éves korcsoportba tartozók számához viszonyított arányát az Európai Unió országaira bemutató ábrán látható, hogy Magyarország 36,4 %-os arányával a hetedik legrosszabb helyen áll. A valódi helyzet pedig ennél is rosszabb, hiszen a sor végén álló Málta, Ciprus és Luxemburg esetében az Eurostat megjegyzésben közli, hogy ezen országok hallgatói legnagyobb részben külföldi oktatási intézményekben tanulnak, ezeket a hallgatókat azonban a feltüntetett arány nem tartalmazza.

A felsőfokú tanulmányokat folytatók aránya a 20-24 éves korcsoportba tartozók számához viszonyítva az Európai Unió tagországaiban a 2003/2004-es tanévben⁴⁷

A felsőoktatásban tanulók számát tehát az Európa fejlettebb országaihoz való felzárkózás érdekében és a gazdasági növekedés érdekében nem csökkenteni, hanem inkább emelni kell.

Szintén vannak tartalékok az élethosszig tartó tanulás, azaz a felnőtt képzés területén és a munkahelyi szakmai továbbképzésben is. Az Eurostat 2003-ra vonatkozó adatai szerint a formális és nem formális keretek között folytatott felnőtt képzésben és az önképzésben Magyarország mind

⁴⁷ European Communities 2007a, 2.4 táblázat.

a 24-44 éves, mind a 45-64 éves korcsoportban az uniós mezőny utolsó harmadában áll. Különösen nagy az európai átlaghoz viszonyított lemaradás a nem iskolarendszerben szervezett képzések, például szakmai tanfolyamok, tréningek és az önképzés területén. A 24-44 éves korcsoportból formális képzésben mindössze 2 %, iskolarendszeren kívüli, nem formális képzésben 7 % vett részt, önképzéssel pedig szintén csupán a korcsoportba tartozók 7 %-a fejlesztette ismereteit, tudását, az idősebb korcsoportban pedig az arányok még rosszabbak. Önképzés terén ez az arány az uniós országok között az utolsó helyet szerezte meg Magyarországnak.⁴⁸

Az élethosszig tartó tanulás szervezett képzések keretében folytatott formái az uniós támogatásoknak köszönhetően az elmúlt néhány évben a korábbinál több teret kaphattak, az iskolabezárások azonban sok esetben, főképp a kistelepüléseken, közvetlenül, máshol közvetve a képzésben való részvételi hajlandóság és az önképzés lehetőségei és igénye ellen hatnak, tovább rontva az erre éppen leginkább rászoruló emberek elhelyezkedési esélyeit.

Az oktatással és képzéssel kapcsolatban feltárt, nem éppen kedvező mutatók, valamint az Eurostat – bár meglehetősen régi – adatai alapján szintén alacsony munkahelyi szakmai továbbképzési arány egyértelműen kijelölik a gazdasági fejlődést és életszínvonal növekedést szolgáló emberi erőforrás politika feladatait az oktatás és képzés területén. Röviden, a képzés színvonalát minden területen emelni, a képzésben való részvétel iránti igényt ösztönözni kell, szemben a kormány legutóbbi iskolabezárási intézkedéseivel, vagy felsőoktatási tandíj bevezetésére vonatkozó, a népszavazás révén szerencsére időben megakadályozott terveivel.

Honnan biztosíthatók az ehhez szükséges többletforrások? Ahogy a skandináv országok korábban, a foglalkoztatásnál bemutatott példája⁴⁹ mutatta, a helyes emberi erőforrás politika idővel önmaga szabadítja fel az ehhez szükséges forrást azzal, hogy a foglalkoztatást elősegítő programoknak köszönhetően az adófizetői bázis növekedésével az adóbevételek nőnek, a munkanélküliséggel kapcsolatos szociális kiadások pedig csökkennek. A szükséges forrást a költségvetésnek tehát legrosszabb esetben is csak átmeneti időre kell hiteleznie. Mivel az oktatással és képzéssel, valamint a munkavállalók számára a gyermek és idősgondozásban nyújtott többletsegítséggel, vagy a jobb minőségű közszolgáltatások biztosításával kapcsolatos programok a foglalkoztatottságra közvetlenül is kedvező hatással vannak, a helyes emberi erőforrás politika kezdettől kitermelheti fenntartásának forrásait.

⁴⁸ European Communities 2007a, 2.4 táblázat.

⁴⁹ Rogerson 2007.

LEVÉL A POLITIKÁNAK

Először is tisztázzuk: ki vagy mi a politika?

A politika mi vagyunk, mert választópolgárként, adófizetőként, közösségeink tagjaként és gondolkodó emberként mi alakítjuk a politikát. Ez a levél azoknak is szól, akiket kiválasztunk, hogy nevünkben és értünk kormányozzanak, de elsősorban magunknak szól: magunknak és minden gondolkodó honfitársunknak.

Magyarország nehéz helyzetben van, a kilábalás az öröklött bajokból ma nehezebb, mint 1998-ban volt. Egy erősen eladósodott, duálisan kettévált, gyenge hazai tulajdonnal és polgársággal működő, csapdákkal és örvényekkel harcoló országban élünk.

Mint tíz évvel ezelőtt, ma is két út áll előttünk: követhetjük a neoliberális közgazdasági receptet, amely sem Ázsiában, sem Európában nem vált be, vagy ráléphetünk arra az ösvényre, amely a megreformált európai szociális piacgazdaság német, holland, dán, svéd, finn, ír és spanyol útja. Az ázsiai siker országok mellett ezek a megújított európai szociális piacgazdaságok a globális gazdaság legnagyobb reménységei.

Az angolszász tiszta piaci modell gyengeségei egyre erősebben látszanak, ezt jelzi napjaink pénzügyi válsága. Az amerikai neokonzervatív politika hibásnak bizonyult, és a neoliberális gazdaságpolitikát rendre módosítják. Európa egyre jobban ráébred arra, hogy saját keresztény, szociális és nemzeti hagyományaiból építheti fel a 21. század globális versenyében sikeres gazdaságát.

A politika már nem hátrálhat tovább Magyarországon, teljesítenie kell feladatát: vezetnie kell bennünket egy igazságos és hatékony ország felépítésében. Békét, sőt okos együttműködést kell teremtenie állam és piac, munka és tőke, növekedés és egyensúly, hazai és külföldi, nemzeti és globális között.

A politika és a kormányzás akkor teljesítheti a feladatát, ha figyel a szakértelemre, és kinyújtja a kezét mindenki felé, aki részt vállal Magyarország újjáépítésében. A politikának ki kell mondania, hogy mindenkire szükség van, aki itthon van otthon, aki itthon kíván boldogulni, aki együtt érez és együttműködik azokkal, akikkel egy időben és egy hazában él.

A politika azonban elsősorban az erkölcs és tisztesség újraépítésében kell, hogy bizonyítson, mert gazdasági siker nincs társadalmi együttműködés nélkül, és ezt veri szét nap, mint nap az erkölcs és tisztesség megingása. A politika a gazdaság területén a sikerért azzal tehet a legtöbbet, ha megszilárdítja a jogállamot és akkor, ha tudást, tőkét, munkát ad minden polgárának.

Magyarország akkor lesz újból éllovas, ha előbb talál választ egy sor olyan kérdésre, amellyel Európa fejlett nemzetei viaskodnak. A népességfogyás, az életkor hosszabbodás, a tudástársadalom, az innováció, a reformok kérdéseire nekünk előbb kell jó választ találnunk, mint Európa fejlett felének, mert a gyors nyer, nem a nagy, vagy a gazdag.